

Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet.

Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet.

För yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård.

Rapportnr: 2022:23

Dnr: 801-19879-20

ISBN: 978-91-89339-61-3

Upplaga: Enbart digital

© Länsstyrelsen Östergötland 2022

Innehåll

1. Inledning	7
1.1 Förord	7
1.2 Uppdrag och genomförande	8
1.3 Bakgrund	9
1.4 Länshänvisningar	10
2. Definitioner	11
2.1 Hedersrelaterat våld och förtryck	11
2.2 Hederskontext	12
2.3 Hedersrelaterad brottslighet	12
2.4 Olika former av hedersrelaterat våld och förtryck	13
2.4.1 Barnäktenskap och tvångsäktenskap	14
2.4.2 Könsstympning av kvinnor	15
2.4.3 Omvändelseförsök av hbtq-personer	16
2.5 Åldersgruppers benämningar i vägledningen	16
2.5.1 Personer under 18 år	16
2.5.2 Personer över 18 år	16
3. Målgruppsbeskrivning	17
3.1 Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck	18
3.1.1 Det finns en stor variation inom målgruppen	18
3.1.2 Maktrelationer upprätthålls av kollektivet i en hederskontext	18
3.1.3 Hedersrelaterat våld och förtryck får långtgående konsekvenser för barns liv och hälsa	19
3.1.4 Barn och unga hittar egna strategier för att hantera sin situation	21
3.1.5 Bemötande är viktigt när ett utsatt barn behöver akut hjälp	22
3.1.6 Vuxna kan också vara utsatta	23
3.2 Särskilt utsatta och sårbara grupper av barn och unga	23
3.2.1 Hbtq-personer	23
3.2.2 Personer med intellektuell funktionsnedsättning	25
3.2.3 Ensamkommande, asylsökande eller nyanlända barn eller unga	26
3.3 Barn och vuxna som kvarhålls i utlandet	27
4. Gällande rätt	30
4.1 Särskilt om de tre nya bestämmelserna från 1 juli 2020	31
4.2 Om utreseförbudet som ny lagstiftning inom LVU	32
4.2.1 Risker ska vara påtagliga	32

4.2.2	Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att meddela utreseförbud.....	33
4.2.3	Ansökan behöver innehålla tillräcklig information.....	34
4.2.4	Utreseförbud ska omprövas kontinuerligt.....	34
4.2.5	Socialtjänsten kan besluta om tillfälligt utreseförbud	35
4.2.6	Barn som inte är svenska medborgare kan få utreseförbud i vissa fall.....	36
4.2.7	Vid utreseförbud kan barnets pass spärras.....	36
4.2.8	Det är förbjudet att föra ett barn med utreseförbud ut ur landet.....	37
4.2.9	Polisanmälan blir ofta aktuell vid utreseförbud.....	37
4.3	Om barnäktenskapsbrottet.....	38
4.3.1	Tvångsäktenskap kan räknas som människohandel	39
4.4	Om särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv.....	40
4.4.1	Brott som mord och våldtäkt kan få högre straffvärde om motivet är heder.....	40
4.5	Om övrig lagstiftning mot hedersrelaterat våld och förtryck.....	41
4.5.1	Könsstympning.....	41
4.5.2	Äktenskapstvång.....	42
4.5.3	Vilseledande till äktenskapsresa	43
4.5.4	Barnäktenskap.....	44
4.5.5	Utländska månggiften, utländska tvångsäktenskap och utländska fullmaktsäktenskap	45
5.	Samverkan	46
5.1	Nationella stödtelefonen.....	47
5.2	Barnahus.....	48
5.2.1	Barnahus koordinerar aktörerna som arbetar med hedersrelaterade ärenden.....	48
5.2.2	Samverkan inom barnahus underlättar och stärker aktörernas arbete	48
5.2.3	Det finns många goda skäl att samverka genom barnahus.....	49
5.3	Regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck.....	50
5.4	Samverkan inom och mellan kommuner.....	51
5.5	Råd vid hanteringen av hedersrelaterade ärenden.....	52
5.5.1	Kunskap om barnets situation.....	52
5.5.2	Inför barnförhör och läkarundersökning	53
5.5.3	Inför samråd och samverkan.....	54

6. Att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs utomlands och utsätts för hedersrelaterad brottslighet	55
6.1 Allmänt om hantering av hedersrelaterade ärenden	55
6.1.1 Kunskap är grunden för en god hantering	55
6.1.2 Bemötande har stor betydelse	55
6.1.3 Risker kan uppstå när en tolk anlitas	56
6.2 Socialtjänsten	56
6.2.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet	56
6.2.2 Socialtjänsten ska agera vid risk för eller misstanke om utsatthet	57
6.2.3 Barnets situation behöver utredas noga	58
6.2.4 Utreseförbud kan skydda barnet från att föras ut ur landet	60
6.3 Polisen	63
6.3.1 Eventuella hedersmotiv behöver identifieras tidigt	63
6.3.2 Om barn misstänks fara illa ska en orosanmälan till socialtjänsten göras	64
6.3.3 Förundersökning i hedersrelaterade ärenden kan behöva ledas av erfarna åklagare	64
6.3.4 Hantering av hot och risker är centralt	65
6.3.5 Utreseförbud och efterlysning kan förebygga att barn förs ut ur landet	66
6.4 Förskola och skola	68
6.4.1 Var uppmärksam på signaler om hedersrelaterat våld och förtryck	69
6.4.2 Orosanmälan ska göras vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck	70
6.4.3 När eleven är myndig kan skolan stötta och vägleda	71
6.5 Hälso- och sjukvården	71
6.5.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet	71
6.5.2 Orosanmälan ska alltid göras till socialtjänsten vid oro för barn	72
6.5.3 Sekretess kan bli aktuellt i förhållande till vårdnadshavare	72
7. När en person är försvunnen	74
7.1 När ett barn är försvunnet	74
7.1.1 Socialtjänsten	74
7.1.2 Polisen	77
7.1.3 Förskola och skola	81
7.1.4 Hälso- och sjukvården	84
7.2 När en vuxen är försvunnen	85

7.2.1	Socialtjänsten	85
7.2.2	Polisen.....	86
7.2.3	Skolan	89
7.2.4	Hälso- och sjukvården	89
8.	Är en person är bortförd till eller kvarhållen i utlandet.....	91
8.1	När ett barn är bortfört.....	91
8.1.1	Utrikesdepartementet.....	92
8.1.2	Socialtjänsten	92
8.1.3	Polisen.....	105
8.1.4	Förskola och skola.....	107
8.2	När en vuxen är bortförd	108
8.2.1	Socialtjänsten	108
8.2.2	Polisen.....	109
8.2.3	Skolan	109
9.	När en bortförd person ska återvända till Sverige.....	110
9.1	När ett barn ska återvända.....	110
9.1.1	Socialtjänsten	110
9.1.2	Polisen.....	114
9.1.3	Förskola och skola.....	116
9.2	När en vuxen ska återvända.....	116
9.2.1	Socialtjänsten	116
9.2.2	Polisen.....	117
9.2.3	Skolan	117
10.	Långsiktigt stöd.....	118
10.1	Långsiktigt stöd för barn.....	118
10.1.1	Socialtjänsten	118
10.1.2	Polisen.....	121
10.1.3	Förskola och skola.....	122
10.1.4	Hälso- och sjukvården	124
10.2	Långsiktigt stöd för vuxna	126
10.2.1	Socialtjänsten	126
10.2.2	Polisen.....	126
10.2.3	Skolan.....	127
10.2.4	Hälso- och sjukvården.....	128
11.	Förkortningar	129

1. Inledning

1.1 Förord

Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (här efter Nationella kompetensteamet) vid Länsstyrelsen Östergötland har fått i uppdrag att samordna ett myndighetsgemensamt uppdrag om information och vägledning i arbetet mot hedersrelaterad brottslighet. Denna vägledning är framtagen av Nationella kompetensteamet i samverkan med Brottsoffermyndigheten, Nationellt kunskapscentrum Barnafrid vid Linköpings universitet, Skolverket, Socialstyrelsen, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Samråd har även skett med Enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden vid Utrikesdepartementet (UD). Målet med uppdraget är att främja tillämpningen av de nya bestämmelser mot hedersrelaterad brottslighet som trädde i kraft den 1 juli 2020.

Vägledningen riktar sig till personal inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende samt polis. Utgångspunkten för vägledningen är den utsatthet som drabbar barn, unga och vuxna som riskerar att utsättas för våld eller förtryck såväl i Sverige som utomlands. Förhoppningen är att vägledningen ska vara ett stöd i arbetet med att bekämpa hedersrelaterad brottslighet, i synnerhet i de ärenden som gäller bortförande av personer som befinner sig i en hederskontext. Genom att ta hänsyn till den transnationella dimensionen av hedersrelaterat våld och förtryck ska vägledningen bidra till att säkerställa barns, ungas och vuxnas mänskliga rättigheter.

1.2 Uppdrag och genomförande

Regeringen uppdrar åt Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län att samordna de gemensamma myndighetsinsatser som beskrivs i detta uppdrag för att främja tillämpningen av de nya bestämmelser mot hedersrelaterad brottslighet som trädde i kraft den 1 juli 2020.¹

Nationella kompetensteamet har under år 2021 och 2022 samordnat sammanställandet av en myndighetsgemensam vägledning för yrkesverksamma inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsendet och polis. Vägledningen utgör ett led i arbetet med att förhindra och förebygga att barn lämnar landet för att giftas bort, könsstympas eller utsätts för olika former av hedersrelaterat våld eller tvång. Den omfattar nämnda aktörers arbete och ansvar när barn och vuxna av sådana skäl blir utsatta såväl i Sverige som utomlands.

Vägledningen ska fungera som ett stöd för personal inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården, skolväsendet och polis. Den ska både ge visst stöd i nämnda aktörers eget arbete och belysa samverkanskedjan mellan berörda aktörer avseende såväl den förebyggande som den transnationella dimensionen. Vägledningen omfattar dels arbetet med att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs ut ur landet i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, dels det långsiktiga stödet till individen. Den innehåller både yrkesspecifika delar för socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende och polis och en del avseende samverkan.

Genomförandet av uppdraget har skett i samarbete med Nationellt kunskapscentrum Barnafrid vid Linköpings universitet, Skolverket, Socialstyrelsen, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt i samråd med enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden vid Utrikesdepartementet. Även Barnombudsmannen, Inspektionen för vård och omsorg, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Myndigheten för stöd till trossamfund, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Sveriges Kommuner och Regioner och civilsamhällesorganisationer har haft möjlighet att bidra med kunskap och underlag under uppdragets gång.

1. Länsstyrelsen Östergötland (2021). Rapport 2021:9 *Plan för myndighetsgemensam information och vägledning för arbetet mot hedersrelaterad brottslighet A2020/02649/JÄM*

1.3 Bakgrund

Under 2000-talet har flertalet åtgärder vidtagits för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Detta har bland annat skett inom ramen för *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*,² *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*³ och i regeringens skrivelse *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*.⁴ Även lagstiftningsåtgärder har vidtagits inom ramen för detta arbete. Den 1 juli 2014 kriminaliserades äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa samt försök och förberedelse till äktenskapstvång. Den 1 juli 2016 kriminaliserades även stämpling till äktenskapstvång. I samband med kriminaliseringen av äktenskapstvång avskaffades möjligheten för personer under 18 år att få dispens att gifta sig. Sedan 1 januari 2019 har reglerna om erkännande av utländska äktenskap skärpts.

Den 1 juli 2020 infördes nya bestämmelser för att bekämpa hedersrelaterad brottslighet i form av ett barnäktenskapsbrott, en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv samt en möjlighet att besluta om utreseförbud för barn. I och med införandet av dessa lagstiftningsåtgärder kan den som förmår eller tillåter ett barn att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse dömas för barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 4 c § tredje stycket brottsbalken (1962:700) BrB. Den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § punkten 10 BrB innebär att om ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta heder ska, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, det ses som en försvärande omständighet vid bedömningen av straffvärdet. I 31 a § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga LVU infördes bestämmelsen om utreseförbud för att hindra att barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att ingå äktenskap, en äktenskapsliknande förbindelse eller könstympas. Socialnämnden kan även besluta om ett tillfälligt utreseförbud med stöd av 31 d § LVU om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs och rättens beslut om utreseförbud inte kan avvaktas. Det är enligt 45 § LVU kriminaliserat att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud. I mars 2021 aviserades även en utredning om utökat utreseförbud.⁵

Arbetet med vägledningen är ett led i vårt arbete med att stärka statliga och kommunala verksamheters förmåga att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Ett liv fritt från förtryck och våld är en mänsklig rättighet som vi gemensamt kan värna genom ett konstruktivt samarbete där de utsattas behov får stå i centrum. I den här vägledningen är det den transnationella dimensionen som är i fokus.

2. Regeringen (2007) *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. skr. 2007/08:39

3. Regeringen (2009) *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*. skr. 2009/10:229

4. Regeringen (2016) *Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid*. skr. 2016/17:10

5. Socialdepartementet (2021) *Utredning om ett utvidgat utreseförbud mot barn* (S 2021:A)

1.4 Läsanvisningar

De inledande **kapitlen (1–5)** innehåller fakta och beskrivningar om:

- uppdraget, genomförande och bakgrund (kapitel 1),
- definitioner (kapitel 2),
- målgrupperna som lever i en hederskontext och riskerar att bli bortförda till eller kvarhållna i utlandet (kapitel 3),
- gällande rätt i de frågor som vägledningen rör. Särskilt fokus ligger på de nya lagstiftningar som ligger till grund för uppdraget (kapitel 4).
- Samverkan med fokus på arbetet hos barnahus, resurscentra och Nationella stödtelefonen (kapitel 5).

Kapitel 6–10 utgår från de olika faserna och syftar till att personal inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende och polis ska få verktyg och kunskap. Syftet är också att belysa vikten av samverkan. Vägledningen behandlar hur yrkesverksamma kan agera i situationer då barn, unga eller vuxna:

- riskerar att föras bort till ett annat land (kapitel 6),
- är försvunna och misstänks ha förts ut ur landet (kapitel 7),
- förts bort och kvarhålls i ett annat land (kapitel 8),
- ska återvända till Sverige efter att ha blivit bortförda (kapitel 9) eller
- behöver långsiktigt stöd och skydd efter att ha varit bortförda (kapitel 10).

Kapitel 6 syftar till att stärka yrkesverksammas förutsättningar att i sitt arbete förebygga och förhindra hedersrelaterad brottslighet. Särskilt fokus ligger på att förebygga att barn och unga förs utomlands i syfte att utsättas för barnnäktenskap, tvångsäktenskap, könsstympning av flickor och kvinnor, omvändelseförsök mot hbtq-personer eller uppfostningsresor.

Kapitel 7 beskriver verksamheternas ansvar när ett barn eller vuxen är försvunnen och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck.

Kapitel 8 beskriver verksamheternas ansvar när ett barn eller en vuxen är bortförd till eller kvarhållen i utlandet och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterad brottslighet.

Kapitel 9 ger yrkesverksamma vägledning i hur de kan agera när ett barn eller en vuxen som blivit bortförd ska återvända till Sverige. Kapitellet fokuserar på de åtgärder som svenska myndigheter behöver vidta i direkt anslutning till att en bortförd person återvänder.

Kapitel 10 beskriver verksamheternas ansvar när en bortförd person har återvänt till Sverige. En person som blivit bortförd och utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck är ofta i behov av långsiktigt stöd och skydd.

2. Definitioner

I det här kapitlet definieras vanligt förekommande uttryck i vägledningen. I slutet av vägledningen finns en lista över de förkortningar som används i texterna.

2.1 Hedersrelaterat våld och förtryck

Vägledningen utgår från regeringens definition av hedersrelaterat våld och förtryck (HRV) i proposition 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet:

”Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete, äktenskap och äktenskapsskillnad. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig brottslighet såsom till exempel hot om våld och våld, inklusive dödligt sådant. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga. Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släktrelation, som bland annat innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnat familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Hedersnormerna grundar sig i en föreställning om heder som inte delas av övriga samhället och som strider mot principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Till hedersnormerna hör bland annat uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal.”⁶

6. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 24)

2.2 Hederskontext

Begreppet hederskontext beskriver ett kollektivistiskt sammanhang som präglas av hedersnormer. I SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott beskrivs hederskontextens särdrag bland annat som följer:

- ”Heder ses i hederskontexten som det överordnade värdet i samhället; spetsen av den sociala värdepyramiden. Heder förutsätter att män och kvinnor uppfyller vissa krav. Till kraven på män hör bland annat pålitlighet och ärlighet. En man i en hederskontext ska också ha kontroll över närstående kvinnor såsom döttrar, hustrur och systrar. Kvinnor ska vara ”rena” och sexuellt ”orörda”. Om de inte är det kan män hamna i vanheder, vilket utgör motsatsen till heder. Detta betyder att kvinnors beteende påverkar männens heder.”⁷
- ”I en hederskontext sympatiserar familjen, släkten eller gruppen ofta med gärningspersonen.”⁸
- ”I en hederskontext finns ofta en annan och konkurrerande syn på förhållandet mellan stat, individ och familj eller släkt än den etablerade synen inom ramen för rättssystemet. Det konkurrerande synsättet innebär bland annat att gärningspersoner i en hederskontext inte godtar att staten har tagit över ansvar för rättsskipning från enskilda och har ett våldsmonopol.”⁹

2.3 Hedersrelaterad brottslighet

Vägledningen utgår från både regeringens och Polismyndighetens samt Åklagarmyndighetens definition av hedersrelaterad brottslighet.

Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens definition lyder enligt följande; ”brott som helt eller delvis begåtts för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupp anseende utifrån en föreställning om heder.”¹⁰ Brott som begås i en hederskontext, men som motiveras av något annat än heder (till exempel pengar, svart-sjuka eller hämnd) behöver inte vara brott med hedersmotiv.

Regeringens definition lyder enligt följande:

”Hedersrelaterat våld och förtryck tar sig uttryck på en rad olika sätt. Det handlar om allt ifrån subtila inskränkningar i de utsattas levnadsvillkor till brottsliga gärningar. I allmänhet kan hedersrelaterat våld och förtryck beskrivas som brott riktade mot någon, ofta en släkting, som enligt gärningsmannens och övriga släktens eller gruppens uppfattning anses ha vanärat eller riskerar att vanära gärningsmannens, släktens eller gruppens

7. Hedersbrottsutredningen (2020). *Ett särskilt hedersbrott* (SOU 2020:57 s. 99). Stockholm: Justitiedepartementet.

8. Hedersbrottsutredningen (2020). *Ett särskilt hedersbrott* (SOU 2020:57 s. 14). Stockholm: Justitiedepartementet.

9. Hedersbrottsutredningen (2020). *Ett särskilt hedersbrott* (SOU 2020:57 s. 108). Stockholm: Justitiedepartementet.

10. Polisens och Åklagarmyndighetens definition (2021). Hedersrelaterade brott – fakta om. [Hedersrelaterade brott | Polismyndigheten \(polisen.se\)](https://www.polisen.se/meddelanden/2021/09/hedersrelaterade-brott)

heder. Brottslighetens motiv är att förhindra att hedern skadas eller förloras, alternativt att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern. Termerna brott med hedersmotiv och hedersrelaterad brottslighet kan alltså användas synonymt för att beskriva samma företeelse. Hedersrelaterat våld och förtryck har en kollektiv karaktär på så sätt att det ofta understöds eller uppmanas av andra personer i släkten samt är förankrat i en bredare krets.”¹¹

Det senaste decenniet har arbetet mot hedersrelaterad brottslighet intensifierats i Sverige. En åtgärd har varit att skärpa straffen för brott som begås med hedersmotiv. En annan åtgärd har varit att kriminalisera vissa former av våld och förtryck som är vanliga i hederskontexter. Exempel på sådana brottsliga handlingar är:

- äktenskapstvång,
- vilseledande till äktenskapsresa,
- barnäktenskap,
- hedersförtryck.

2.4 Olika former av hedersrelaterat våld och förtryck

Det som framför allt skiljer hedersrelaterat våld och förtryck från annat våld i relation är att det förra utförs och/eller sanktioneras av flera personer, såsom familjemedlemmar och släktingar. Individens intressen är underordnade kollektivets och stort fokus läggs på att kontrollera flickors och kvinnors beteende och sexualitet. Gärningar som begås i syfte att upprätthålla kontrollen av individer kan ta många former, varav en del är kriminaliserade. I kapitel 4 beskrivs vilka former av hedersrelaterat våld och förtryck som är kriminaliserade. Nedan följer en beskrivning av våldets olika uttryck.

- **Materiellt våld** kan vara ett sätt att kränka, kontrollera eller straffa en individ, exempelvis genom att förövaren slår sönder den utsattas personliga ägodelar eller andra saker i hemmet.
- **Digitalt våld och kontroll** kan innebära att den utsattas mobil kontrolleras eller att personen spåras och övervakas med hjälp av spionprogram i mobiltelefoner, GPS eller andra spårningsverktyg. Det kan också innebära spridning av bilder och rykten på nätet, eller att förövaren tvingar till sig lösenord eller bank-id i syfte att få tillgång till exempelvis vårdjournaler eller ekonomi.¹²
- **Ekonomiskt våld** kan innebära att den utsatta inte får tillgång till sina egna pengar, tvingas redovisa inköp, nekas utbildning och möjlighet att försörja sig själv, blir lurad eller tvingad att skriva på exempelvis lånedokument eller att förövaren förfalskar den utsattas underskrift (urkundsförfalskning).

11. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/2020:131 s. 25)

12. Läs mer om digitalt våld på Jämställdhetsmyndighetens webbplats. [Jämställdhetsmyndigheten \(jamstalldhetsmyndigheten.se\)](https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se)

- **Känslomässig och fysisk försummelse** kan få konsekvenser som liknar de som följer av våld. Exempel på känslomässig försummelse kan vara att känna sig oälskad av sina vårdnadshavare och/eller bli förminskad och hånad. Fysisk försummelse kan handla om bristande tillsyn och att inte skyddas från faror.
- **Latent våld** är ett hot om eller en erfarenhet av våld som påverkar personen starkt i vardagen. Det kan exempelvis innebära en rädsla för att utsättas för våld som grundar sig i att personen bevittnat eller själv utsatts för våld tidigare.
- **Socialt våld** handlar om att ta ifrån individen sin grupptillhörighet, exempelvis genom att personen blir isolerad, utfryst, förskjuten eller bannlyst.
- **Psykiiskt våld** kan exempelvis innebära kontroll, kränkningar, hot, skuld och skambeläggning.
- **Sexuellt våld** omfattar våldtäkt och andra sexuella övergrepp.
- **Fysiskt våld** kan vara allt ifrån enstaka slag till systematisk misshandel och mord. Våldet mot flickor och kvinnor kan också innebära könsstympning, att flickans eller kvinnans hår klipps mot hennes vilja eller att hon blir skållad.

Våldet kan också ha en transnationell dimension. Det kan exempelvis handla om barn eller hbtq-personer som skickas utomlands i syfte att giftas bort, könsstympas eller utsättas för omvändelseförsök. Det kan även handla om bortgifta vuxna som lämnas i landet utan möjlighet att ta sig tillbaka till Sverige.¹³

2.4.1 Barnäktenskap och tvångsäktenskap

Barn- och tvångsäktenskap är en form av hedersrelaterat våld och förtryck. Barn- och tvångsäktenskap kan ske genom att familj eller släktingar försöker övertyga, pressa, tvinga, hota eller misshandla någon till att gifta sig mot sin vilja. Lagstiftningen omfattar både formella juridiskt bindande äktenskap och informella äktenskap. Med informellt äktenskap avses ett från svensk synpunkt rättsligt sett icke-formaliserat förhållande mellan parterna som de själva eller deras omgivning likställer, helt eller delvis, med ett formaliserat och juridiskt giltigt äktenskap. Det kan handla om en förbindelse som ingås genom en religiös eller traditionell ceremoni som inte uppfyller lagens krav, till exempel för att vigselförrättaren saknar laglig behörighet att förrätta vigslar.¹⁴ I lagtext kallas ett sådant informellt äktenskap för äktenskapsliknande förbindelse.

Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott regleras i samma paragraf men i olika stycken i brottsbalken.¹⁵ Innan barnäktenskap blev en egen brottsbeteckning gällde samma krav på tvång för barn som för vuxna. Med den nya regleringen är det även straffbart att förmå eller *tillåta* ett barn att gifta sig. Vårdnadshavare har därigenom en uttalad skyldighet att skydda

13. Hedersförtryck.se. [Startsida - Hedersförtryck \(hedersfortryck.se\)](https://www.hedersfortryck.se/)

14. Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* (SOU 2012:35 s. 80). Stockholm: Justitiedepartementet

15. 4 kap. 4 c § Brottsbalken (1962:700)

barn mot äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelser. Ett barn kan aldrig samtycka till att gifta sig enligt svensk lag. En vårdnadshavare som låter sitt barn gifta sig begår ett brott, oavsett om barnet vill ingå äktenskap eller inte.

I Sverige definieras barnäktenskap som ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse där en eller båda parterna är under 18 år.¹⁶ År 2014 togs möjligheten att få dispens från ålderskravet bort och åldersgränsen utgör nu ett så kallat äktenskapshinder utan undantag. Sedan 2019 erkänner inte Sverige utländska barnäktenskap oavsett parternas anknytning till Sverige vid tidpunkten för äktenskapet. Riskerna med barnäktenskap är många och väl kända. Barn som ingår äktenskap fråntas inte bara sin barndom, utan förnekas i många fall även utbildning.

Barnäktenskap har i flera sammanhang definierats som en skadlig sedvänja. Det ses som en form av våld mot kvinnor och flickor och ett brott mot deras mänskliga rättigheter.¹⁷ I FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor slås det också fast att barns trolovning och giftermål inte ska ha någon rättslig verkan samt att alla nödvändiga åtgärder, lagstiftning inkluderat, ska vidtas för att fastställa en minimiålder för äktenskap (artikel 16.2).¹⁸

Många som utsatts för tvångsäktenskap och barnäktenskap saknar i praktiken möjlighet att skilja sig. Tvångsäktenskap är förbjudet i Sverige sedan 2014 genom brottet äktenskapstvång.

2.4.2 Könstympning av kvinnor

Könstympning av flickor och kvinnor är en tusenårig tradition som förekommer i flera länder i Afrika samt i några länder i Mellanöstern och Asien. Ingen vet med säkerhet hur och varför traditionen uppstod. Könstympning kan förekomma i en kontext av hedersrelaterat våld och förtryck, där kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är ett centralt inslag. Ingreppet uppfattas ofta som socialt viktigt för att en flicka ska vara ren och oskuld vid giftermål. I vissa länder handlar det om en rit för att gå från barn till vuxen.¹⁹

Könstympning av flickor och kvinnor är ett brott mot de grundläggande mänskliga rättigheterna och mot barns rättigheter. Alla former av kvinnlig könstympning är förbjudna i Sverige. Lagen (1982:316) med förbud mot könstympning av kvinnor infördes 1982.

Enligt WHO omfattar könstympning av flickor och kvinnor alla ingrepp som rör borttagande, helt eller delvis, av de yttre genitalierna eller annan påverkan på de kvinnliga könsdelarna. Definitionen lägger också särskild vikt vid orsaken till ingreppet – könstympning är ingrepp som görs av

16. Justitiedepartementet (2014). *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor*. (Regeringens proposition 2013/14:208 s. 20)

17. Se Europaparlamentets resolution av den 4 oktober 2017 om avskaffande av barnäktenskap, FN:s generalsekreterares rapport *Indepth study on all forms of violence against women* (2006) och UNFPA:s rapport *Marrying too young* (2012)

18. Justitiedepartementet (2018). *Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap*. (Regeringens proposition 2017/18:288 s. 9)

19. Socialstyrelsen (2016). *Kvinnlig könstympning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete*.

skäl som inte är medicinska. I de flesta länder där könsstympning förekommer sker ingreppet före det att de utsatta flickorna fyllt 15.²⁰

2.4.3 Omvändelseförsök av Hbtq-Personer

Omvändelseförsök av hbtq-personer, tidigare kallat omvändelseterapi, definieras av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) som följer:

”MUCF har valt att använda begreppet omvändelseförsök i stället för ”omvändelseterapi”. Valet av begrepp, och definitionen av begreppet, bygger dels på kunskap från tidigare forskning och undersökningar, dels på erfarenheter och tankar MUCF samlat in från hbtqi-organisationer, stödverksamheter och myndigheter under arbetets gång. I den dialog MUCF haft med hbtqi-organisationer, stödverksamheter och myndigheter, samt i rekryteringen av intervjupersoner, har begreppet ”omvändelseterapi” ofta upplevts som otydligt eller problematiskt. Dels har både organisationer och individer inte uppfattat att begreppet omfattar alla former av påtryckningar och tvång. Dels har en del uppfattat begreppet som problematiskt eftersom terapi för tankarna till vetenskapligt förankrad vård och behandling.²¹ Omvändelseförsök definieras i den här rapporten som påtryckningar och tvång som syftar till att få någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.”²²

2.5 Åldersgruppers benämningar i vägledningen

Nedan definieras grupper som förekommer ofta i vägledningens texter. I kapitel 3 beskrivs gruppen som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck mer ingående. Kapitel 3 innehåller även fördjupningar i olika grupperns specifika utsatthet.

2.5.1 Personer under 18 år

Enligt barnkonventionen är alla människor under 18 år barn. I vägledningen har därför begreppet barn valts som gemensam benämning av personer under 18 år, med undantag bland annat för vissa avsnitt som särskilt berör skolans verksamhet. Där används även begreppet elev vilket kan syfta både på personer under 18 år och personer över 18 år som deltar i skollagsreglerad verksamhet. Även begreppen ung och ungdom används i vissa fall för att belysa villkoren för de som inte längre är små barn, men som inte heller är myndiga.

2.5.2 Personer över 18 år

I vägledningen används i regel begreppet vuxen för personer över 18 år. I vissa fall, då det finns skäl att belysa specifika former av utsatthet som kan drabba individer som relativt nyligen blivit myndiga, används begreppet ung vuxen.

20. World Health Organization (2022). Female genital mutilation. [Female genital mutilation \(who.int\)](https://www.who.int/). World Health Organization (2008) *Eliminating Female genital mutilation. An interagency statement*.

21. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022). *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*. s. 12.

22. *Ibid.* s. 7.

3. Målgruppsbeskrivning

För att förstå målgruppen och hur den drabbas inleds kapitlet med en generell beskrivning av vad hedersrelaterat våld och förtryck innebär för de som lever i en sådan kontext. Därefter beskrivs den specifika utsatthet som drabbar de som blir bortförda till eller kvarhållna i andra länder.

Kapitlet bygger på den målgruppsanalys som Nationella kompetens-teamet mot hedersrelaterat våld och förtryck genomförde under 2021, den statistik som inkommit till samma team inom ramen för den rådgivnings-telefon för yrkesverksamma som hållits öppen sedan mars 2014, samt regeringens definitioner och problembeskrivningar. Den ovan nämnda målgrupps-analysen genomfördes för att ta fram underlag för en informationssatsning som ingår i samma regeringsuppdrag²³ som framtagandet av denna vägledning. Målgruppsanalysen kartlade behovet av information och stöd bland personer som har utsatts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta gjordes genom djupintervjuer (n=18) med utsatta unga personer i målgruppen och deras anhöriga. Analysen visade bland annat att myndigheters stöd och kunskap brister och att ideella organisationer istället fått ta ett stort ansvar för stödet till målgruppen. Vidare uppmärksammades några specifika målgrupper som kan vara särskilt utsatta i kontexter där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer: nyanlända, nyanlända hbtq-personer, hbtq-personer samt personer med intellektuell funktionsnedsättning.²⁴

Läs mer:

För mer uttömmande information om hedersrelaterat våld och förtryck och vilka uttryck utsattheten kan ta, besök hedersfortryck.se.

23. Länsstyrelsen Östergötland (2021). Rapport 2021:9 *Plan för myndighetsgemensam information och vägledning för arbetet mot hedersrelaterad brottslighet A2020/02649/JÅM*

24. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

3.1 Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck

3.1.1 Det finns en stor variation inom målgruppen

Gemensamt för alla i målgruppen är att de delar erfarenheter av förtryck, kontroll, hot, våld eller tvång som de utsatts för i syfte att skydda familjens eller släktens heder. Ofta är gärningarna brottsliga handlingar. Hedersrelaterat våld och förtryck utövas i regel av ett kollektiv snarare än av en enskild individ. De som lever i en hederskontext befinner sig ofta i ett sammanhang där det förekommer barnäktenskap, tvångsäktenskap, könsstympning av flickor och kvinnor och bortförande. Flickor och kvinnor riskerar också att utsättas för könsstympning.

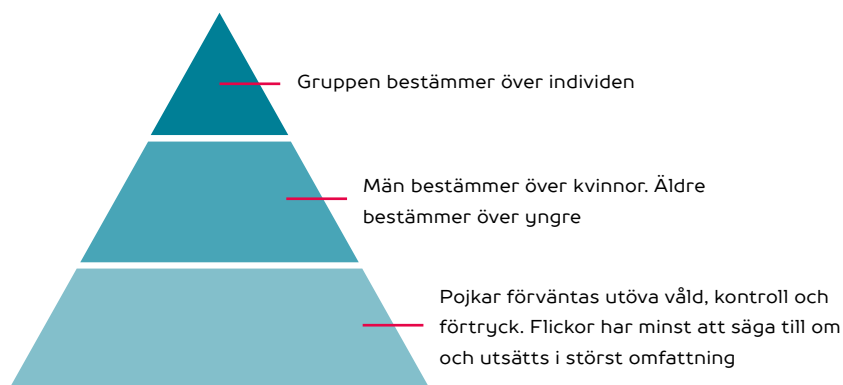
Det är viktigt att tänka på att av tvångsäktenskap, barnäktenskap och könsstympning förekommer bland unga kvinnor och flickor som i sin hemmiljö är drabbade av brister i jämställdheten.

Olika personer har olika förutsättningar att förstå och hantera utsattheten och de känslor som den ger upphov till. För att insatser och bemötande ska fungera behövs därför ett individanpassat förhållningssätt. I det här kapitlet presenteras en fördjupning av gruppen i sin helhet och av de undergrupper som identifierats som särskilt utsatta baserat på den målgruppsanalys som Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck genomförde år 2021.

3.1.2 Maktrelationer upprätthålls av kollektivet i en hederskontext

I en hederskontext bidrar i princip alla som befinner sig i kontexten till att upprätthålla normer och maktstrukturer. Det är ett patriarkalt system där olika grupper har olika mycket makt. Alla som lever i en hederskontext kan begränsas och utsättas, men på olika vis.

Figur: En hierarkisk maktordning

Källa figur: Länsstyrelsen Östergötland, Målgruppsanalys fas 1 – skrivbordsanalys Nationella kompetensteamet.²⁵

25. Som ett första steg i det aktuella uppdragets informationssatsning genomförde Nationella kompetensteamet och Brottsoffermyndigheten varsin skrivbordsanalys. I dessa underlag beskrivs vad myndigheterna i nuläget vet om den utsatta målgruppen, samt möjliga vägar att nå dem med information, utifrån tidigare gjorda erfarenheter och kunskaper.

Såväl pojkar och män som flickor och kvinnor kan utöva kontroll, våld och förtryck. Pojkar och män kan utöva våld och förtryck för att kontrollera flickornas och kvinnornas (sexuella) beteende och på så sätt skydda familjens heder. Pojkar kan både vara utsatta själva och utöva kontroll eller våld mot andra. Livsutrymmet och självbestämmandet påverkas även för de pojkar eller män som tvingas ta en kontrollerande roll. Pojkarna kan hamna i ett dilemma där de ska uppfylla kraven från familjen samtidigt som de förstår till exempel systemens eller kusinens önskan om att få göra egna livsval. Våldet och förtrycket kan ta sig många uttryck och spänna över flera olika relationer i en familj. Släktingar eller andra personer utanför den allra närmaste familjen kan vara förövare, både direkt genom att utöva eller uppmana till våld och förtryck, och mer indirekt genom att skydda förövare och förhålla sig passivt till bevitnade övergrepp. Utomstående, exempelvis en partner som inte accepteras av familjen, kan bli ett offer.²⁶

3.1.3 Hedersrelaterat våld och förtryck får långtgående konsekvenser för barns liv och hälsa

Barn befinner sig långt ned i den hierarkiska maktordningen.²⁷ I en hederskontext kan de vuxna i familjen genom en repressiv uppfostran begränsa barnets möjlighet att bestämma över sitt liv, sin kropp, sexualitet, framtid och personliga utveckling. I stället för att få mer frihet med stigande ålder blir barn i en hederskontext ofta mer kontrollerade i takt med att de blir äldre, inte minst när det gäller flickor. Barnen är i en beroendeställning till sina vårdnadshavare och har därför mycket små möjligheter att säga ifrån eller på annat sätt påverka sin situation. Det kan dessutom finnas en rädsla för bestraffningar om man inte följer familjens och kollektivets normer och regler.

Utsattheten kan bland annat innebära att ett barn eller en ung person:

- inte får vara med på alla skol- och fritidsaktiviteter,
- tvingas täcka sin kropp med långarmade kläder,
- behöver ta ett stort ansvar för hemarbete och småsyskon,
- blir övervakad eller begränsad i sin användning av mobil, dator och sociala medier på ett sätt som inte är åldersadekvat,
- inte får välja eller välja bort religiös åskådning,
- inte får ha vänner som inte är godkända av familjen,
- inte får ha pojkvän/flickvän,
- inte får välja framtida partner, yrke eller livsstil,
- behöver dölja eller hemlighålla sin sexuella läggning eller könsidentitet,

26. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

27. Med barn avses personer under 18 år. Unga är en delvis överlappande kategori och avser personer upp till 25 år (i enlighet med exempelvis Statistiska centralbyrån och Brottsförebyggande rådet).

- inte får ha sex före äktenskap,
- inte får välja eller välja bort att bära slöja,
- tvingas genomgå oskuldkontroller och processer för oskuldsintyg,
- könsstympas eller
- blir bortförd och/eller kvarhållen utomlands i syfte att giftas bort, utsätts för könsstympning, utsätts för omvändelseförsök eller uppfostringsresor.

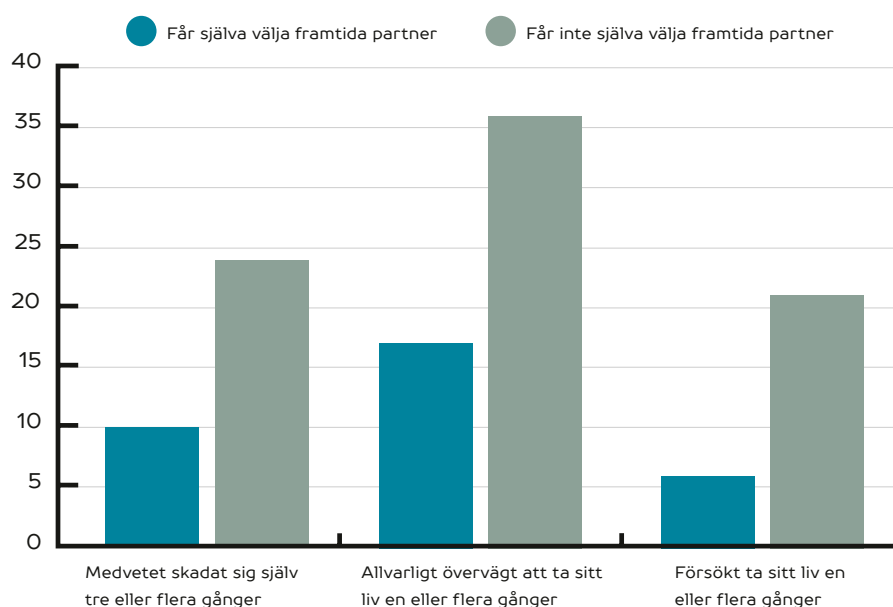
Barn som lever i en hederskontext är ofta utsatta för flera former av våld och förtryck samtidigt. Av rapporten *Det är mitt liv* framgår exempelvis att de elever som svarat att inte får välja sin partner själva betydligt oftare än andra *också* är utsatta för olika former av barnmisshandel.²⁸

88 procent av de elever som svarat att de inte själva får välja sin framtida partner hade i studien utsatts för någon form av barnmisshandel någon gång under uppväxten. I studien kunde barnmisshandel vara bland annat fysisk misshandel, psykisk misshandel, att bevittna våld mot en förälder, sexuella övergrepp och försummelse.

Samma rapport visade också på de långtgående konsekvenser som våld och förtryck kan få för barnets psykiska och fysiska hälsa. Elever som svarat att de inte får välja sin framtida partner mådde betydligt sämre än andra barn. De hade oftare flera psykosomatiska symtom och det var vanligare att de uppgav att de i allmänhet inte mår bra, jämfört med andra elever. Av rapporten framgick att självskadebeteende förekom bland 24 procent av de som svarat att de inte får välja sin framtida partner, jämfört med 10 procent bland elever som svarat att de får välja sin framtida partner själva. 36 procent av de som svarat att de inte får välja sin framtida partner hade självmordstankar, medan motsvarande siffra var 17 procent bland elever som svarat att de får välja partner själva. Var femte elev som svarat att de inte får välja framtida partner hade mått så dåligt att de försökt ta sitt eget liv. Ett antagande är att barn utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är representerade i gruppen som svarar att de inte själva får välja sin framtida partner, men andra bakomliggande orsaker kan inte uteslutas.

28. Jernbro, C. & Landberg, Å. (2018). *Det är mitt liv! - Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*. Linköpings Universitet.

Figur: Självskadebeteende, suicidtankar och suicidförsök

Källa figur: Det är mitt liv! – Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner. Linköpings Universitet. Jernbro, C. & Landberg, Å. (2018).

3.1.4 Barn och unga hittar egna strategier för att hantera sin situation

En del barn och unga i den här situationen är hederskontexten vardag och norm. Det kan medföra att de har begränsad insikt i att de är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. I många fall har de uppfostrats att undertrycka sina känslor och intressen och att inte uttrycka egna tankar och åsikter. Barnen kan från tidig ålder fått förklarat för sig att de regler som gäller för andra barn inte gäller för dem. Att andra i barnets nätverk lever under samma förhållanden stärker normaliseringen. Det kan även vara så att barnet själv har internaliserat värderingarna i hederskontexten och upplever att de inte förmår leva upp till nätverkets krav. Då kan de i stället se sig själva som orsak till familjens eller släktens eventuella problem.²⁹

För flickor är kontrollen ofta starkt förknippad med rykten om sexualitet. Många situationer kan kodas som sexuella, exempelvis att delta i könsblandade verksamheter eller ha ögonkontakt med personer av motsatt kön. Förtrycket ökar med åldern och vardagen blir mer kontrollerad när flickor kommer upp i tonåren. Även pojkar och män drabbas i hederskontext, både genom exempelvis kontroll av vilka de umgås med och genom att inte få ha relationer. De kan också drabbas genom att de för-

29. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

väntas eller tvingas kontrollera närstående flickor och kvinnor. Många barn och unga väljer att underkasta sig regler och normer eftersom priset för att lämna familjen eller bryta mot normerna upplevs som alldeles för högt. Ett exempel är unga hbtq-personer, som i många fall ser det som helt uteslutet att komma ut.³⁰ Vissa barn och unga hanterar det genom att ha hemliga relationer, byta kläder på väg till skolan eller ha dolda sociala medier, det vill säga att leva en typ av dubbelliv. Om de blir upptäckta kan situationen snabbt bli så farlig att de behöver akut hjälp.

3.1.5 Bemötande är viktigt när ett utsatt barn behöver akut hjälp

För vissa barn och unga är situationen så allvarlig att de lever med döds-hot, fysiskt och psykiskt våld, isolering, hot om barn- eller tvångsaktenskap eller riskerar att föras utomlands.³¹ I det här skedet är den utsatta i akut behov av stöd, skydd och hjälp för sin överlevnad. Vanligtvis är det i den här fasen som den utsatta för första gången försöker söka hjälp utanför familjen. Det är därmed också första gången som den utsatta kommer i kontakt med exempelvis frivilligorganisationer, socialtjänst eller polis. Den utlösande faktorn för grövre förtryck, hot och våld är ofta en enskild händelse, till exempel att familjen fått reda på att man är i ett förhållande som familjen inte samtycker till. Gemensamt för sådana utlösande faktorer är att de på något sätt bryter mot de krav och förväntningar som ställs av familjen eller släkten i hederskontexten.³²

Det är ett mycket svårt beslut för individen att söka hjälp av samhället. I vissa fall kan det leda till att personen behöver lämna familjen. Det är mycket viktigt att de utsatta som söker hjälp i detta skede möts av personer med kompetens i hedersfrågan så att de inte utsätts för ytterligare risker. Personen behöver få känna sig lyssnad på och tagen på allvar. På lång sikt kan individen behöva vård och stöd för att anpassa sig till ett liv där individen förvisso är fri, men där saknaden efter familjemedlemmar kan vara stor.³³ Individen behöver också stöd för att hantera upplevelsen av att lämna eller skyddas från sin familj och alla de påfrestningar och svårigheter detta kan innebära både på kort och lång sikt.

30. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

31. Statistik från NKC:s stödtelefon visar att utsattheten rör dödshot 11 %, fysiskt våld 35 %, barn-/tvångsaktenskap eller oro för samma 19 %, bortförande eller oro för samma 13 % i inkomna ärenden. Hedersförtryck.se. Ny statistik från stödtelefonen. [Ny statistik från stödtelefonen - Hedersförtryck \(hedersfortryck.se\)](http://www.hedersfortryck.se)

32. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

33. Länsstyrelsen Östergötland (2011). *Väga göra skillnad - En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja*. s. 73.

3.1.6 Vuxna kan också vara utsatta

Även vuxna utsätts för våld och förtryck i en hederskontext. Det kan handla om personens egna livsval, att personen har en sexuell läggning som inte accepteras av familjen eller på något annat sätt riskerar att skada familjens heder. För unga vuxna i en hederskontext har uppväxten präglats av kontroll och begräsning av livsutrymmet. När de går in i vuxenlivet kan deras livserfarenhet vara begränsad jämfört med jämnåriga. Vuxna, främst kvinnor men även i vissa fall män, kontrolleras och begränsas i en hederskontext. Några exempel är att inte få:

- umgås ensam med andra vuxna av annat kön som inte tillhör familjen eller släkten,
- utbilda sig och arbeta,
- ta körkort,
- cykla, simma eller träna,
- bestämma om man vill ha barn, hur många barn man vill ha eller om man vill göra abort, eller
- skilja sig, eller att de som gör det åter hamnar under familjens kontroll och riskerar ett nytt tvångsäktenskap. Detta gäller även män.³⁴

3.2 Särskilt utsatta och sårbara grupper av barn och unga

3.2.1 HBTQ-Personer

Homosexuella, bisexuella, trans- och queera personer är särskilt utsatta när det kommer till hedersrelaterat våld och förtryck. Heterosexualitet är den enda formen av sexualitet som accepteras. I många familjer finns ett totalt tabu kring hbtq-frågor. Homosexualitet ses som oacceptabelt och att komma ut som homosexuell är förknippat med skam, utestlutning, våld eller dödligt våld. Detsamma gäller för personer med transerfarenhet och personer som på andra sätt bryter mot normer om kön och sexualitet.

Om en familj får veta att ett barn är homosexuell, bisexuell, trans eller queer kan kontrollen skärpas och ta sig mer våldsamma uttryck. De utsatta kan bli utstötta och/eller utsättas för fysiskt våld samt riskera att föras utomlands för att omvändas eftersom de uppfattas som en stor skam för familjen och släkten.

I regeringens definition beskrivs hbtq-personers särskilda utsatthet som nedan:

”De heteronormativa föreställningarna innebär att hbtq-personers sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck betraktas som ett hot mot familjens heder. Hbtq-personer kan utsättas för samma typ av hedersrelaterat våld och förtryck som andra unga men specifikt förekommer även så kallade omvändelseförsök. Det innebär att familjemedlemmar eller

34. Hedersförtryck.se. Vad är hedersrelaterat våld och förtryck? [Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?](#) - Hedersförtryck ([hedersfortryck.se](#))

släktingar försöker få dem att bli heterosexuella, till exempel genom att hitta en lämplig partner och tvinga dem att ingå äktenskap. Hbtq-personer är därför också en utsatt grupp i hederssammanhang”³⁵

Många unga hbtq-personer är väl medvetna om att deras sexualitet, köns-identitet eller könsuttryck bryter mot hedersnormer och kan känna skam och skuld över att de gör sina föräldrar besvikna. Många tror att det är fel på dem själva snarare än på omgivningen. Det här leder i många fall till starkt internaliserat självhat, skam och psykisk ohälsa. Målgruppen kan därtill vara mycket svår att nå då många väljer att aldrig komma ut eftersom konsekvenserna för att göra det är för stora. Killar bär ofta rollen både som utsatt och föröväre i hederskontexten, genom att samtidigt dölja sin sexualitet och kontrollera sina systrar. Den här gruppen blir ofta bortglömd, och samhällsstrukturer såsom skyddat boende saknas många gånger för målgruppen.³⁶

Det finns nästintill ingen forskning om personer som lever med intersexvariationer³⁷ i en hederskontext. Det finns dock skäl att anta att även denna grupp kan vara särskilt utsatt i en sådan kontext. Därför är det viktigt att yrkesverksamma är uppmärksamma när de möter barn, unga och vuxna med intersexvariationer. Om det finns tecken på utsatthet ska yrkesverksamma agera för att skydda och stötta personen.

3.2.1.1 Hbtq-personer kan utsättas för omvändelseförsök

Det finns lite information såväl i Sverige som i andra länder om att hbtq-personer utsätts för så kallade omvändelseförsök, det vill säga att deras föräldrar eller andra släktingar försöker omvända dem till att bli heterosexuella och/eller leva i enlighet med en biologisk könsidentitet.³⁸

Det finns olika typer av omvändelseförsök. Ett exempel kan vara att hbtq-personer tvingas resa till släktens ursprungsland för att kollektivet ska hitta en lämplig partner till dem. Ett omvändelseförsök kan således resultera i tvångsäktenskap, i ett försök att korrigera sexualiteten eller könsidentiteten. I vissa fall tvingas unga personer genomgå en religiös ritual för att botas.³⁹ Möten med religiösa ledare kan ske både i Sverige och under en påtvingad resa till föräldrarnas ursprungsland. Omvändelseförsök kan även innebära våldtäkt och sexuella övergrepp, framför allt på homosexuella kvinnor.⁴⁰

35. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 ss. 24–25)

36. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

37. Intersexvariationer är en samlingsterm för olika fysiska egenskaper som gör att ens kropp inte enkelt går att könsbestämma enligt samhällets normer för kön. Normer som innebär att det finns bestämda uppfattningar om vilka egenskaper en typisk killkropp eller en typisk tjej kropp har. [Transformering.se](http://transformering.se). Intersex. [Ordlista](http://ordlista.transformering.se) | [Transformering.se](http://transformering.se)

38. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022). *Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige*. s. 62.

39. *Ibid.* s. 11, s. 63.

40. Målgruppsanalys (2021). Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

Det finns också individer i målgruppen som själva väljer att gifta sig och bilda en heterosexuell familj så som det förväntas och krävs av dem, samtidigt som de i hemlighet lever ett annat liv.

3.2.2 Personer med intellektuell funktionsnedsättning

Hedersrelaterat våld och förtryck ofta riktat mot flickor och unga kvinnor, även om vuxna kvinnor, unga män, hbtq-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning också drabbas.⁴¹ Trots gruppens utsatthet blir den alltså ofta bortglömd. Regeringen beskriver det som nedan:

”Personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld eller annat förtryck är en annan sårbar målgrupp eftersom dessa ofta står i en särskilt tydlig beroendeställning till gärningsmannen eller gärningsmännen och har andra referensramar. Vidare är förtryck mot personer inom denna kategori särskilt svårupptäckt eftersom förtrycket kan ta sig andra uttryck än det förtryck som utövas i förhållande till personer som inte har en intellektuell funktionsnedsättning.”⁴²

Till skillnad från unga utan intellektuell funktionsnedsättning agerar inte alltid familjerna aktivt för att kontrollera och bestraffa. Genom att underlåta att bistå den unga med praktiskt stöd så som att skjutsa till kompisar, anmäla den unga till aktiviteter, söka LSS-insatser med mera begränsar vårdnadshavarna den unga och dennes tillvaro. Även bestraffningen kan vara passiv på så sätt att personen inte får sin medicin eller att vårdnadshavaren inte tillgodoser de behov som kan finnas för att den unga ska kunna ta sig till och från skolan. Samtidigt förekommer också mer aktiva former av kontroll, övergrepp och bestraffningar.

Det finns information att unga med intellektuell funktionsnedsättning kan vilseledas in i äktenskap.⁴³ Vilseledande till äktenskap innebär att den unga tackar ja till att ingå äktenskap utan att egentligen förstå vad det innebär. Det kan ske genom att lägga fokus på bröllopfesten där den ungas förståelse av ett äktenskap blir likställd med en bröllopfest. I vissa fall förstår inte individen att det är deras eget bröllop som pågår, utan bara en fest. Det kan också ske genom att förmedla till den unga att personen kommer att bli ”normal” och ”som alla andra i familjen” om personen gifter sig.

Vissa intellektuella funktionsnedsättningar medför att personen kan ha svårt att anpassa sitt beteende, läsa av situationer och förutse konsekvenser av sitt och andras agerande. Det kan försätta personen i farliga situa-

41. Utredningen om starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69). Stockholm: Justitiedepartementet. Regeringen (2020). Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. s. 24–25. [Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet \(regeringen.se\)](#)

42. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 26)

43. Tjeijers rätt i samhället (TRIS) (2020). *Gömd & Glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*.

tioner. En ung person med intellektuell funktionsnedsättning kan exempelvis ha svårt att förutse konsekvenserna av att berätta för sina föräldrar om en eventuell partner. Även i de fall personen förstår att det egna agerandet brutit mot en hedersnorm kan det vara svårt att hemlighålla det. Därför är det lätt hänt att personen berättar om en kärleksrelation för sina vårdnadshavare, vilket i ett hedersrelaterat sammanhang kan få förödande konsekvenser för den unga.

Det finns en stor variation inom målgruppen och olika personer har olika stort behov av stöd. Många har svårt att förstå och sätta ord på det de varit med om. Andra är medvetna om att de blivit utsatta för något som var fel, men vet inte hur de ska söka hjälp. Därför krävs särskild uppmärksamhet från personer i omgivningen, såsom kontaktperson, lärare eller annan skolpersonal.

Även personer som lever med fysiska funktionsnedsättningar i en hederskontext kan vara särskilt utsatta om deras funktionsnedsättning anses skada familjens heder. Det finns dock inte tillräckligt med forskning för att beskriva denna grupps specifika utsatthet.

3.2.3 Ensamkommande, asylsökande eller nyanlända barn eller unga

Ensamkommande, asylsökande och nyanlända barn och unga är en särskilt utsatt grupp. Utsattheten grundas i att de ofta:

- saknar kunskap om Sverige och sina rättigheter,
- har begränsade kunskaper i svenska språket,
- har varit med om traumatiserande händelser (exempelvis under krig och flykt), eller
- saknar kontakter i det svenska samhället.

En del av de som flytt har behövt låna pengar för att ha råd med resan. I vissa fall kan skulden innebära ytterligare utsatthet eftersom långivaren kan använda skulden som ett påtryckningsmedel för att tvinga in låntagaren i kriminalitet eller prostitution.

Dessa aspekter i kombination med kontroll från partner, familj eller ett kollektiv gör att risken för extrem isolering och kontroll är stor. Utsatta barn som är gifta har sällan fått eller haft möjlighet att fatta egna beslut kring sitt eget liv och saknar ibland basal livskunskap gällande exempelvis hantering av pengar, hur samhället fungerar och vilka rättigheter och skyldigheter de har.

3.2.3.1 Unga som på grund av sin sexualitet har flytt hedersförtryck i sina hemländer

En målgrupp med specifika behov är personer som flytt hedersförtryck och våld i sina hemländer på grund av att de brutit mot normer om sexualitet, kön eller identitet. Många kommer från länder där homosexualitet är kriminaliserat och i vissa fall kan straffas med döden.

I Sverige har alla rätt att leva öppet som hbtq-personer, men i praktiken kan hederskontexten och homo-och/eller transfobin göra att man fortfarande är begränsad eller utstött. Denna målgrupp har i likhet med ny-anlända behov att få information om rättigheter kopplat till frihet och sexualitet i Sverige vid första mötet med myndigheter.⁴⁴

3.3 Barn och vuxna som kvarhålls i utlandet

Varje år förekommer det att barn och unga förs ut ur landet för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. I en enkät med kommuner uppgav 43 av de 192 socialtjänster som besvarat enkäten att det kommit till deras kännedom att någon i kommunen blivit bortförd i en hederskontext. Totalt rörde det sig om nästan 200 personer, varav 86 procent var barn. 27 kommuner svarade också att det fanns barn i kommunen som uppges vara gifta, och som kommunen har kännedom om. Utöver de individer som är kända hos kommunerna finns det sannolikt ett stort mörkertal av bortförda eller bortgifta barn och unga.

Bara 29 procent av kommunerna som besvarade enkäten uppgav att de hade rutiner för hur socialtjänst och skola ska samverka för att förebygga bortföranden. Över hälften av de kommuner som besvarat enkäten uppgav att samverkan kan förbättras.⁴⁵ Det fanns med andra ord ett stort behov av rutiner och samverkan i hedersrelaterade ärenden som rör bortföranden.

Det är framför allt barn och unga vuxna som förs utomlands och hålls kvar där mot sin vilja.⁴⁶ Det är inte ovanligt att individen är ett barn vid bortförandet, men hinner fylla 18 år under tiden individen kvarhålls. Ett bortförande kan vara en reaktion på något som hänt i Sverige, till exempel i de fall vårdnadshavarna får kännedom om orosanmälningar till socialtjänsten. Detta kan vara ett sätt för kollektivet att korrigera eller markera mot händelser i Sverige och på så sätt skydda familjens heder. Det kan också handla om att familjen eller släkten vill förhindra att barnet eller den unga uppfostras enligt svenska normer och regler. Ett bortförande har således ofta, men inte alltid, föregåtts av en utsatthet i Sverige. I många fall har det varit känt sedan tidigare att barnet befunnit sig i en utsatt situation:

44. Ibid.

45. Länsstyrelsen Östergötland (2020). Rapport 2020:13 *Kartläggning bortförda personer i en hederskontext och barn som uppges vara gifta – under 2019*.

46. Länsstyrelsen Östergötland, Natioenlla kompetensteamet, Rapport 2017:9. www.hedersfortryck.se

”33 respektive 16 kommuner har svart på i hur mange av fallen, avseende barn respektive vuxna, som det fanns kännedom om personen innan bortförandet. Utifrån de kommuner som har svart framgår att så var fallet i 63 procent av ärendena som gällde barn (78 av 123 barn) och i 40 procent av ärendena som gällde vuxna (12 av 30 vuxna). Bara fyra kommuner svarade att det i inget fall fanns kännedom om barnet innan bortförandet, och sju kommuner gav motsvarande svar gällande vuxna.”⁴⁷

Att bli bortförd till och kvarhållen i utlandet är en kraftig inskränkning av en individs integritet och rättigheter. Denne fråntas möjligheten till ett självständigt och fritt liv. Individens möjligheter och rätt till hälso- och sjukvård, skolgång, kontakt med vänner och eventuell partner begränsas helt eller delvis. I de fall där den ena vårdnadshavaren självständigt planerat och genomfört bortförandet begränsas ofta kontakten med den andra vårdnadshavaren.

Barnet eller den unga kan uppleva stor vanmakt av att inte kunna komma ur sin situation på egen hand. Många blir utsatta för händelser som kan vara traumatiserande och individen är ofta starkt kontrollerad. Barn och unga som blir bortgifta löper hög risk att utsättas för våldtäkter och andra sexuella övergrep. De blir ofta förbjudna att ha kontakt med någon utanför kollektivet, särskilt tidigare nätverk i Sverige. Många som är bortförda och kvarhållna känner rädsla eller skräck. Det finns beskrivningar av att de som befinner sig på exempelvis koranskolor i Somalia blir utsatta för våld och tortyr.⁴⁸

Ofta omhändertar kollektivet barnets eller den ungas passhandlingar och begränsar på olika vis individens möjligheter till rörelsefrihet. I vissa fall ansöker vårdnadshavarna även om att barnets svenska medborgarskap ska upphöra för att ytterligare försvåra för barnet att få hjälp från Sverige. I utredningen om språk- och samhällskunskapskrav för svenskt medborgarskap och andra frågor om medborgarskap (USSMA) (2021) beskrevs detta som följer:

47. Länsstyrelsen Östergötland (2020). *Nationell kartläggning. Bortförda personer i en hederskontext samt barn som uppges vara gifta – under 2019*. s. 10.

48. Shazia, S. (2014, oppdatert 8. april). Sjøkkrapport: Barn blir etterlatt i utlandet. VG. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/WE3Vd/sjokkrappport-barn-blir-etterlatt-i-utlandet>. Yusuf, K. (2014, oppdatert 9. april). Når ferien blir et mareritt. VG. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/49G4E/naar-ferien-blir-et-mareritt>. Som et tilsvar på medieoppmerksomheten, skrev forskerne Lidén, Bredal og Reisel en kronikk «Utenlandsopphold på godt og vondt» hvor de nyanserte debatten som hadde forekommet i media, Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/k7LoB/kronikk-utenlandsopphold-paa-godt-og-vondt> <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/WE3Vd/sjokkrappport-barn-blir-etterlatt-i-utlandet> Præsttun, K. og Strand, T. (2017, publisert 12. mai). Jasmin (19) til NRK: – Utsatt for tortur på koranskole i Somalia. NRK. Hentet fra https://www.nrk.no/urix/jasmin-19_til-nrk_-_utsatt-for-tortur-pa-koranskole-i-somalia-1.13511980 Præsttun, K. og Strand, T. (2017, publisert 14. mai). NRK. Ambassade: Norske barn utsettes for «torturlignende» metoder på skoler i Somalia. Hentet fra https://www.nrk.no/urix/ambassade_-norske-barn-utsettes-for-_torturlig-nende_-metoder-pa-skoler-i-somalia-1.13516250

”En ofrivillig förlust av medborgarskap kan få både långtgående och oönskade konsekvenser för en enskild som har tagits med eller blivit kvarhållen utomlands – detta inte minst när den enskilde är ett barn. Som exempel kan nämnas att den som befriats från svenskt medborgarskap inte har rätt att vistas här i landet om uppehållstillstånd saknas. En person som saknar svenskt medborgarskap kan inte heller få ett pass utfärdat av svenska myndigheter, vilket får stor påverkan på dem som förts utomlands och utsätts för kvarhållande, tvång eller löper en risk för att bli bortgifta då de ofta har fråntagits sina pass och behöver ett nytt pass för att kunna resa tillbaka till Sverige.”⁴⁹

Det finns dock många exempel på när individen lyckas kommunicera med någon i Sverige, exempelvis med en tidigare lärare, vän eller stödperson. Exempelvis kan den bortförda individen logga in på ett socialt nätverk vid ett oönskat ögonblick. Om personen blir påkommen kan det vara förenat med stor fara. I de fall då familjen tillåter barnet att ha en telefon eller dator är den ofta övervakad. Det är därför av stor vikt att svenska myndigheter visar förståelse för barnets eller den ungas mycket begränsade möjligheter att kommunicera, och samordnar sig för att kunna hjälpa den som är utsatt. Det kan exempelvis innebära att man inte ställer ordinarie krav på att fylla i blanketter eller dylikt.

Utöver en svår hemsituation befinner sig den utsatta ofta i länder där flickor och kvinnor generellt har svårt att röra sig fritt i samhället. Inte sällan kan den allmänna säkerhetssituationen i landet eller regionen försätta personen i en än större beroendeställning till de som kvarhåller personen. Den utsatta personen vet eventuellt inte själv var den befinner sig. Det är med andra ord svårt för den som är utsatt att på egen hand ta sig till en ambassad eller ett konsulat. Exempelvis kommer en uppmaning om att ta sig till konsulatet fem timmar bort med bil sannolikt att framstå som omöjlig för individen.

49. Utredningen om språk- och samhällskunskapskrav för svenskt medborgarskap och andra frågor om medborgarskap (USSMA) (2021). *Ändrade regler i medborgarskapslagen* (SOU 2021:54). s. 273. Stockholm: Justitiedepartementet.

4. Gällande rätt

Det här kapitlet beskriver gällande rätt i de frågor som vägledningen berör. Särskilt fokus ligger på de nya lagstiftningar som ligger till grund för uppdraget:

1 JULI 2014

Den 1 juli 2014 kriminaliserades äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa samt försök och förberedelse till äktenskapstvång

1 JULI 2016

Den 1 juli 2016 tog Sverige bort möjligheten för personer under 18 år att få tillstånd att gifta sig, så kallad äktenskapsdispens, samt kriminaliserade även stämpling till äktenskapstvång.

1 JANUARI 2019

Den 1 juli 2016 tog Sverige bort möjligheten för personer under 18 år att få tillstånd att gifta sig, så kallad äktenskapsdispens, samt kriminaliserade även stämpling till äktenskapstvång.

1 JULI 2020

Den 1 juli 2020 infördes tre nya bestämmelser för att bekämpa hedersrelaterad brottslighet:

- Ett barnäktenskapsbrott.
- En straffskärpningsgrad för brott med hedersmotiv
- Möjligheten att besluta om utreseförbud för barn.

Den 1 juni 2022 införs hedersförtryck som en ny brottsbeteckning i brottsbalken. Den nya brottsbeteckningen innebär en strängare straffskala för den som upprepat begår vissa brottsliga gärningar mot en person, och där motivet för handlingarna är heder. De brottsliga gärningarna ska ha utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och syftet ska ha varit att allvarligt skada personens självkänsla. Straffet ska vara fängelse i lägst ett och högst sex år.

Vägledningen kommer inte heller att fördjupa sig i vad som gäller för en utredning av barn och unga, istället hänvisas till befintliga material från Socialstyrelsen som kan vara till hjälp vid bedömningar.⁵⁰

Läs mer:

Regeringens proposition Prop. 2021/22:138 Ett särskilt brott för hedersförtryck (2021).

Den statliga utredningen SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott (2020).

4.1 Särskilt om de tre nya bestämmelserna från 1 juli 2020

Vägledningen ska enligt uppdraget bidra till att förhindra och förebygga att barn lämnar landet för att giftas bort, könsstympas eller utsätts för olika former av hedersrelaterat våld och förtryck. Fördjupningen i detta kapitel har därför visst fokus på utreseförbudet.

- Lagskärpningarna den 1 juli 2020 innebär att den som förmår eller tillåter ett barn att ingå ett äktenskap, eller en äktenskapsliknande förbindelse, kan dömas för barnnäktenskapsbrott.
- Straffskärpningsgrunden innebär att om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta heder ska det ses som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet.
- I lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) infördes utreseförbud för att förebygga att barn blir bortförda eller hålls kvar i ett annat land för att utsättas för barnnäktenskap, äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.

50. Socialstyrelsen (2021). *Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård*. Socialstyrelsen (2020). *LVU-handbok för socialtjänsten*. Socialstyrelsen (2015) *Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen*. Socialstyrelsen (2016) *Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Socialstyrelsen (2020). *Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer*.

4.2 Om utreseförbudet som ny lagstiftning inom LVU

Från den 1 juli 2020 finns i lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) ett utreseförbud som ska skydda barn från att bli bortförda till ett annat land i syfte att utsättas för barnåktenskap eller könsstympning.

Utreseförbudet omfattar både civilrättsligt giltiga äktenskap och äktenskapsliknande förbindelser. Begreppet äktenskapsliknande förbindelse avser förbindelser som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra.⁵¹

Ett utreseförbud kan utgöra både hinder mot att utfärda pass och skäl för att återkalla pass. Utreseförbud kan meddelas om det finns en *påtaglig risk* för att någon som är under 18 år blir bortförd till ett annat land i syfte att utsättas för barnåktenskap eller könsstympning.

Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.^{52,53} Beslutet förutsätter inte något samtycke från vårdnadshavaren eller den unge. Socialnämnden har även möjlighet att besluta om ett tillfälligt utreseförbud om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige.⁵⁴ Det finns dessutom möjlighet för nämnden att besluta om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud för viss resa.⁵⁵

Bestämmelsen har använts ett antal gånger sedan den infördes. Det finns ingen nationell statistik, men enligt en genomgång av domarna som Sveriges television gjorde fick 28 flickor ett utreseförbud under det första året.⁵⁶

4.2.1 Risken ska vara påtaglig

För att utreseförbud ska kunna meddelas måste risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att utsättas för barnåktenskap, äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympning vara *påtaglig*. Med påtaglig risk avses detsamma som med påtaglig risk enligt 2 och 3 §§ LVU, men riskbedömningen tar sikte på andra förhållanden än i vårdfallen. Riskbedömningen vid utreseförbud riktar in sig på risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. En obetyd-

51. Samma betydelse som i 4 kap. 4 c § andra stycket Brottsbalken 1962:700.

52. 31 b § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

53. Detta sker på motsvarande sätt som gäller för beredande av vård enligt 4 § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

54. 31 d § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

55. 31 i § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

56. SVT Nyheter (2021). Vår uppfattning att flickor förs ut ur Sverige på löpande band. "[Vår uppfattning att flickor förs ut ur Sverige på löpande band](#)". | SVT Nyheter

lig, oklar eller avlägsen risk är inte grund för ett utreseförbud. Det måste finnas konkreta omständigheter som talar för att barnet riskerar att föras utomlands eller lämna Sverige i de angivna syftena. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller ovidkommande omständigheter, samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för utreseförbud. Vid bedömningen måste utgångspunkten vara det enskilda barnets situation och en närliggande eller klart förutsebar utveckling av situationen. Hypotetiska resonemang om framtida händelser kan inte ligga till grund för beslut om ett utreseförbud.⁵⁷

Formuleringen förs *utomlands* tar sikte på situationer då någon annan för ut barnet ur landet antingen genom att resa med barnet eller på annat sätt verkar för att en sådan resa ska komma till stånd. Ett utreseförbud kan också meddelas i de fall barnet själv initierar en sådan resa. Det tydliggörs genom formuleringen *eller lämnar Sverige*.⁵⁸ Utreseförbud kan alltså meddelas även om barnet själv inte motsätter sig resan.

4.2.2 Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att meddela utreseförbud

Utreseförbud kan meddelas även när förutsättningarna för vård enligt LVU inte är uppfyllda. Bedömningen i varje enskilt fall blir viktig, eftersom utreseförbudet inte kan ersätta det skydd som ett beslut om vård enligt LVU möjliggör. Utreseförbudet kan däremot komplettera det skydd som ett vårdbeslut enligt LVU innebär.

Möjligheten att meddela utreseförbud är inte heller beroende av om möjligheten till frivilliga insatser enligt socialtjänstlag (2001:453), SoL först har uttömts. Det krävs inte heller att det finns formella misstankar mot någon i ett straffrättsligt förfarande för att bestämmelsen om utreseförbud ska kunna tillämpas.⁵⁹

57. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 71, s.110.)

58. Ibid. ss. 72–73, s. 109.

59. Socialstyrelsen (2020). Utreseförbud och barnnäktenskapsbrott m.m. – Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Meddelandeblad nr 4/2020.

4.2.3 Ansökan behöver innehålla tillräcklig information

Det är viktigt att förvaltningsrätten inför prövningen av ett utreseförbud får en så fullständig redovisning av barnets situation som möjligt. En ansökan om utreseförbud ska innehålla en redogörelse för:⁶⁰

- den unges förhållanden,
- de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver skyddas genom ett utreseförbud,
- tidigare vidtagna åtgärder,
- hur relevant information lämnats till den unge,
- vilken slags relevant information som lämnats och
- den unges inställning.

Kraven motsvarar de krav som uppställs vid socialnämndens ansökan om vård enligt 4 § andra stycket LVU.

Läs mer:

Om ansökningsförfarandet i kapitel 7 i Socialstyrelsens handbok: LVU – handbok för socialtjänsten (2020).

4.2.4 Utreseförbud ska omprövas kontinuerligt

Ett meddelat utreseförbud ska omprövas var sjätte månad.⁶¹ Vidare ska nämnden, på eget initiativ, ompröva beslutet när det finns skäl till det. Beslutet ska också omprövas på begäran av vårdnadshavaren eller det barn beslutet avser, om barnet fyllt 15 år. Ett omprövat beslut kan överklagas.

Om det inte längre finns skäl för ett utreseförbud ska socialnämnden besluta att utreseförbudet ska upphöra. Vid ett sådant beslut, om att ett utreseförbud ska upphöra, ska en kopia av beslutet skickas till Polismyndigheten.⁶² Ett utreseförbud upphör senast när den unge fyller 18 år.⁶³ Även i de fall då utreseförbud upphör av andra skäl än att socialnämnden fattat beslut måste Polismyndighetens informeras.

60. 31 b § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

61. 31 c § första stycket lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

62. 23 c § passförordning (1979:664).

63. 31 c § andra och tredje styckena lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

4.2.5 Socialtjänsten kan besluta om tillfälligt utreseförbud

I brådskande situationer har socialnämnden, eller nämndens ordförande om nämndens beslut inte kan avvaktas, möjlighet att besluta om tillfälligt utreseförbud.⁶⁴ Det gäller fall då det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att giftas bort eller könsstympas.⁶⁵

En kopia av beslut om tillfälligt utreseförbud ska genast skickas till Polismyndigheten.⁶⁶ Handlingar och beslutet om tillfälligt utreseförbud ska även skickas till förvaltningsrätten. Underställandet ska ske utan dröjsmål, vilket som regel är samma dag eller påföljande dag, och senast en vecka från den dag då beslutet fattades.

Förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart som möjligt. Om det inte finns synnerliga hinder (till exempel att utredningen behöver kompletteras) ska prövningen ske inom en vecka.⁶⁷ Om beslutet inte underställs förvaltningsrätten i rätt tid upphör beslutet att gälla.⁶⁸ Då är det inte längre möjligt att på samma grunder besluta om ett nytt tillfälligt utreseförbud. Däremot finns inget hinder mot att ansöka om ett ordinarie utreseförbud. På begäran kan förvaltningsrätten medge förlängning av det tillfälliga utreseförbudet om det är nödvändigt på grund av att ytterligare utredning behövs.⁶⁹

Om förvaltningsrätten fastställer ett beslut om tillfälligt utreseförbud, ska socialnämnden inom fyra veckor från dagen för förvaltningsrättens beslut, ansöka om ett utreseförbud. Om en ansökan om utreseförbud inte har gjorts i tid och inte heller förlängning av tiden har begärts så upphör det tillfälliga utreseförbudet.⁷⁰

Förvaltningsrätten ska ta upp målet till avgörande inom två veckor från den dag då ansökan om utreseförbud kom in. Huvudregeln är att förvaltningsrätten och kammarrätten håller muntlig förhandling i mål om utreseförbud. Offentligt biträde ska kunna förordnas för barn och vårdnadshavare.

64. Läs mer om handläggning av omedelbara beslut i avsnitt 8.3 i Handbok LVU – *Handbok för socialtjänsten*. Socialtjänsten (2020).

65. 31 d § första stycket lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

66. 23 c § punkten 2 passförordning (1979:664).

67. 31 e § andra stycket lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

68. 31 e § första och tredje stycket lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

69. 31 f § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

70. 31 g § första stycket lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

4.2.6 Barn som inte är svenska medborgare kan få utreseförbud i vissa fall

Möjligheten att meddela ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud för ett barn är inte begränsad till barn som är svenska medborgare. Förbudet kan dock enbart omfatta svenska resehandlingar. I internationella situationer är svenska domstolar och myndigheter skyldiga att på eget initiativ pröva om de är behöriga att fatta beslut, dels enligt svenska interna behörighetsbestämmelser, dels enligt de regler som styr svenska domstolars och myndigheters internationella behörighet.⁷¹

4.2.7 Vid utreseförbud kan barnets pass spärras

När ett barn får ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud innebär det att barnet får ett passhinder. Polismyndigheten ska registrera beslutet och spärra, återkalla eller omhänderta barnets svenska pass. Om vårdnadshavarna ansöker om ett nytt pass ska ansökan avslås. Barnet har däremot rätt att efter ansökan få ett provisoriskt pass utfärdat om socialnämnd eller domstol beslutar om ett tillfälligt undantag från utreseförbud.⁷²

När ett pass återkallas läggs en spärrmarkering in i resehandlingssystemet (RES). Vid kontroll av barnets pass framgår då att passet är spärrat. Detta ökar möjligheten att upptäcka och förhindra att ett barn som har utreseförbud lämnar Sverige.

Om domstolen eller socialnämnden översänder ett beslut till Polismyndigheten som gäller ett barn som inte är svensk medborgare, ska beslutet vidarebefordras till migrationsverket@migrationsverket.se. Polismyndigheten handlägger då inte längre ärendet. För vidare information om polisens hantering av utreseförbud se *Polismyndighetens interna riktlinjer för beslut om utreseförbud enligt 31 § LVU*.⁷³

När Migrationsverkets kontaktcenter får beslutet ska det vidarebefordras till Tillståndsenhet 1 i Norrköping, där beslutet registreras i Wilma enligt den rutin som finns beskriven i *Rutinhandboken för besök och bosättning*, i avsnittet *Spärrar*. En spärrkod 25 läggs upp, som innebär att det inte är möjligt för Migrationsverket att bevilja främlingspass eller resedokument.⁷⁴ Spärren syns vid gränspassage när den person spärren avser försöker lämna Schengenområdet från Sverige.

71. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 69, s. 93)

72. 31 i § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

73. PM 2021:9

74. Handbok i migrationsärenden, Främlingspass / Passhinder och passtillstånd (Migrationsverket)

4.2.8 Det är förbjudet att föra ett barn med utreseförbud ut ur landet

Det är kriminaliserat att föra ut ett barn ur landet i strid med utreseförbudet. Det är även straffbart att försöka föra ut ett barn. Syftet med lagändringen var att stärka utreseförbudets preventiva verkan.⁷⁵

Bestämmelsen är tillämplig på alla personer som försöker föra ut ett barn ur landet i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud.

Att ett barn förs ut ur Sverige innebär inte att barnet måste förmås eller tvingas att lämna landet, utan att det ska finnas ett samband mellan gärningspersonens agerande och att barnet reser utomlands.⁷⁶

Ett barn anses ha förts ur Sverige när barnet passerat gränsen för svenskt territorium.⁷⁷

45 § LVU

45 § Den som för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud döms till fängelse i högst två år. För försök döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

4.2.9 Polisanmälan blir ofta aktuell vid utreseförbud

De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om försök, förberedelse och stämpling till könsstympning.⁷⁸ Socialtjänsten bör vid sådan misstanke skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.⁷⁹

Inom ramen för en förundersökning har Polismyndigheten dessutom utökade möjligheter att förebygga och förhindra att ett barn förs utomlands. Det är viktigt att socialnämnden lämnar utförliga upplysningar om barnet och barnets situation kopplat till brottsmisstankarna. På så sätt ökar polisens möjligheter att förhindra att ett barn lämnar landet i strid med utreseförbudet.

75. Prop. 2019/20:131 s.88

76. Justitiedepartementet (2020). Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. Ibid. s. 89, s. 119)

77. Ibid. s. 119.

78. 10 kap. 21 § OSL.

79. Socialstyrelsen (2014). Handläggning av ärenden som gäller barn och unga. Allmänna råd (SOSFS 2014:6).

4.3 Om barnäktenskapsbrottet

Barnäktenskapsbrott är ett allvarligt brott som kan ge upp till fyra års fängelse. Det fick en egen brottsrubricering den 1 juli 2020.

Barnäktenskapsbrottet utgörs av ett tillägg, sista stycket i 4 kap. 4c § BrB.

4 kap. 4 c § brottsbalken

4 c § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och

2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år, döms för barnäktenskapsbrott till fängelse i högst fyra år. För barnäktenskapsbrott döms också den som i annat fall förmår eller tillåter en person som inte har fyllt arton år att ingå ett äktenskap som är giltigt på sätt som anges i första stycket eller en äktenskapsliknande förbindelse enligt vad som anges i andra stycket. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

För att en handling ska räknas som brottslig är det tillräckligt att gärningspersonen *förmår* eller *tillåter* barnet att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Barnäktenskapsbrottet innebär att det inte längre ställs krav på *olaga tvång* eller *utnyttjande av utsatt belägenhet* för att gärningsperson ska kunna dömas till ansvar, vilket tidigare krävdes då barnäktenskap föll in under äktenskapstvång. Det är dock fortfarande viktigt att utreda dessa rekvisit, eftersom det kan påverka straffvärdet. För att straffansvar ska inträda krävs uppsåt till samtliga brottsrekvisit, utom när det gäller brottsoffrets ålder. För att bli dömd för barnäktenskapsbrott räcker det med att man varit oaktsam beträffande brottsoffrets ålder.⁸⁰

Även försök, förberedelse och stämpling till barnäktenskapsbrott är straffbart. Barnäktenskapsbrott och försök till detta brott är undantaget från kravet på dubbel straffbarhet. Det innebär att om minst en av parterna har sin hemvist i Sverige kan fallet prövas i svensk domstol även om barnäktenskap är lagligt i landet där det ingicks.

80. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 101)

Rekvisitet **förmå** avser ett aktivt handlande, men det kräver inte otillbörliga medel. Även mycket subtila påtryckningar räknas. Alla personer som på något sätt agerar för att förmå den unge att ingå äktenskap kan omfattas, även den som gifter sig med barnet. Beroende på omständigheter kan också vigselförrättaren straffas.

Rekvisitet **tillåter** tar sikte på den som har ett bestämmande inflytande över barnet, som regel vårdnadshavare. Även passivt tillåtande är straffbart eftersom vårdnadshavare har ett långtgående ansvar att skydda och förhindra barnet att ingå äktenskap. Även äktenskap som barnet samtycker till omfattas således av lagstiftningen.

Rekvisitet **äktenskapsliknande förbindelse** innebär att även informella äktenskap omfattas av lagstiftningen. Det kan exempelvis vara religiösa ceremonier och vigselliknande ceremonier som ger upphov till äktenskapsliknande förbindelser och som i praktiken kan upplevas som lika bindande som ett rättsligt äktenskap.

Hittills, vid framtagandet av denna vägledning har två personer dömts för barnäktenskapsbrott i Sverige.⁸¹

4.3.1 Tvångsäktenskap kan räknas som människohandel

År 2020 blev äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa subsidiärt människohandelsbrottet. Det innebär att man alltid måste beakta om brottet i själva verket utgör människohandel. Exempel på när människohandelslagstiftningen ska tillämpas istället för äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott är vid företeelser som tvångsäktenskap mot ersättning till annan (så kallat brudköp). Det kan också handla om situationer där en make, hans familj eller klan ”har rätt” att överlåta en kvinna till en annan man, situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig ”ärvas” och situationer där personer under 18 år levereras av vårdnadshavare eller förmyndare till annan i syfte att personen ska exploateras.⁸²

Vissa former av tvångsäktenskap kan innebära att offret exploateras, exempelvis att en ung person utnyttjas sexuellt och för hushållsarbete inom ramen för ett tvångsäktenskap.⁸³ Om offret är under 18 år finns det inte något krav på att gärningspersonen ska ha använt sig av ett otillbörligt medel. Det innebär att en vårdnadshavare som exempelvis för ett barn utomlands för att barnet ska ingå äktenskap under vissa förutsättningar kan göra sig skyldig till människohandel. Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja människohandel är kriminaliserat. I bestämmelsen finns inget krav på att syftet förverkligas. Tvångsäktenskap kan därför vara straffbart redan i planeringsfasen, och då räknas som stämpling till människohandel.⁸⁴

81. Västmanlands Tingsrätt, B 2094-21.

82. Justitiedepartementet (2003). Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m. Ds 2003:45. Justitiedepartementet (2020). Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 52)

83. Justitiedepartementet (2003). Ett utvidgat straffansvar för människohandel. (Regeringens proposition 2003/04:111). Justitiedepartementet (2003). Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m. Ds 2003:45.

84. Justitiedepartementet (2020). Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 53)

4.4 Om särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv

Den 1 juli 2020 infördes en särskild straffskärpningsgrund då ett brott begås med hedersmotiv. Det innebär att straffvärdet för ett brott ska bedömas högre om ett motiv för brottet varit att *bevara* eller *återupprätta* en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Det innebär att lagstiftaren ser särskilt allvarligt på brott som begåtts med hedersmotiv.

29 kap. 2 § brottsbalken

Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

10. om ett motiv för brottet varit att bevara eller återuppta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder.

Gärningspersonen kan ha begått brottet för att återställa sin egen heder eller i egenskap av bärare av gruppens heder. Gärningspersonen behöver inte tillhöra gruppen vars heder ska återställas. Rekvisitet familj, släkt eller annan liknande gruppering ska tolkas i vid bemärkelse. En annan liknande gruppering kan exempelvis vara en klan.⁸⁵

Det räcker att ett motiv till brottet varit att bevara eller återupprätta heder. Det behöver inte vara det enda eller det huvudsakliga motivet. Med begreppet heder avses en sådan kollektivt präglad heder som kännetecknas av starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar om att familjens eller släktens anseende, ställning eller liknande är beroende av de individuella medlemmarnas anseende till exempel familjemedlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda handlande i förhållande till sådana ideal.⁸⁶ Hedersmotivet måste kunna bevisas vilket ställer höga krav på förundersökningen.

4.4.1 Brotts som mord och våldtäkt kan få högre straffvärde om det finns ett hedersmotiv

Utöver de brott och de civilrättsliga regler som redovisas i det här kapitlet, där det finns en tydlig koppling till hedersrelaterat våld och förtryck redan i lagstiftningen, är det många typer av brott som drabbar personer som blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Det är motivet som avgör om det är hedersrelaterad brottslighet, och därmed om straffskärpningsgrunden kan bli gällande.

Exempel på brott som kan göras gällande är misshandel, grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning, mord, olaga frihetsberövande, olaga förföljelse, våldtäkt, barnfridsbrott, ofredande och grovt förtal samt ärekränkingsbrott.

85. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 37, s. 104)

86. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 37, s. 104)

4.5 Om övrig lagstiftning mot hedersrelaterat våld och förtryck

Det finns många bestämmelser som är tillämpliga på hedersrelaterat våld och förtryck, vilket även framgår av avsnitt 4.1 ovan. Det finns även vissa bestämmelser som uttalat tar sikte på hedersrelaterat våld och förtryck, vilka redovisas nedan. Även två civilrättsliga bestämmelser avseende erkännande av utländska äktenskap redovisas.

4.5.1 Könsstympning

Lag (1982:316) med förbud mot kvinnlig könsstympning omfattar alla typer av ingrepp på de kvinnliga könsorganen som inte är medicinska. Det finns olika former av könsstympning och de kan klassificeras på olika sätt.⁸⁷

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor

1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.

2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i lägst två och högst sex år.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om könsstympningen är särskilt omfattande eller om gärningen har orsakat livsfara eller allvarlig sjukdom eller om gärningsmannen i annat fall har visat synnerlig hänsynslöshet.

För försök, förberedelse och stämpling samt för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Bestämmelser om krav på tillstånd att väcka åtal i vissa fall finns i 2 kap. 5 § brottsbalken.

Även försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott är straffbelagt. Kravet på dubbel straffbarhet är undantaget, vilket innebär att gärningen inte behöver vara kriminaliserad i det land den utförs för att den ska omfattas av svensk lagstiftning.⁸⁸ Däremot måste den misstänkte gärningspersonen ha haft en koppling till Sverige vid tidpunkten för brottet för att kunna dömas. Det räcker också att målsäganden vid tiden för brottet var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige – jmf 2 kap 3 § BrB (anknytningsfaktum 3, svenskt enskilt intresse). När lagen trädde i kraft 1982 användes begreppet kvinnlig omskärelse. Lagstiftningen har därefter skärpts vid flera tillfällen. 1999 ändrades rubriken till lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Ändringen var ett tydligt ställningstagande från lagstiftaren om brottets allvarliga karaktär.

87. [Könsstympning - Hedersförtryck \(hedersfortryck.se\)](#)

88. Se behörighetsreglerna i 2 kap Brottsbalken 1962:700.

1 juli 1982 infördes förbud mot könsstympling av kvinnor (då kvinnlig omskärelse).

1 juli 1999, infördes en ändring i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor, som innebar att kravet på dubbel straffbarhet för brott som begås utomlands togs bort (3 §). Samtidigt höjdes straffet för normalbrottet till fängelse i högst fyra år och det är inte längre möjligt att döma någon till böter för detta brott. Även det lägsta straffet för grovt brott höjdes, till fängelse i två år.

År 2017 ändrades lagens 2 § till sin nuvarande lydelse.

1 maj 2020 avskaffades preskriptionstiden för könsstymplingsbrott som begåtts mot barn.

Samtidigt slogs fast att åtalsprövningen bör genomföras på så sätt att åtal inte ska väckas för brott som helt saknar anknytning till Sverige. Sverige var det första landet i Europa som instiftade en speciallagstiftning mot könsstympling av flickor och kvinnor. Sedan maj 2020 finns ingen preskriptionstid för könsstympling som begåtts mot barn. Vid framtagandet av denna vägledning hade det kommit fyra fällande domar avseende könsstympling av kvinnor varav tre vunnit laga kraft.

4.5.2 Äktenskapstvång

Den 1 juli 2014 infördes straffrättsliga och civilrättsliga bestämmelser för att stärka skyddet mot tvångs- och barnäktenskap, och brottet äktenskapstvång instiftades.

4 kap. 4 c § brottsbalken

4 c § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

- 1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och*
- 2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.*

Äktenskapstvång är när någon förmår en annan person att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse mot dennes vilja, genom olaga tvång, till exempel genom våld eller hot eller genom utnyttjande av utsatt belägenhet. Den som döms för äktenskapstvång kan dömas till fängelse i högst fyra år. Det krävs ett orsakssamband mellan tvånget respektive

utnyttjandet och äktenskapet. Det är även brottsligt att förmå en annan person att ingå äktenskap om den utnyttjade är i beroendeställning, har en intellektuell funktionsnedsättning eller är sjuk.

Brottet äktenskapstvång har prövats flertalet gånger av domstolar i Sverige, och det finns flera fällande domar.⁸⁹

Rekvisitet **äktenskapsliknande förbindelse** innebär att även informella äktenskap omfattas av lagstiftningen. Det kan exempelvis vara religiösa ceremonier och vigselliknande ceremonier som ger upphov till äktenskapsliknande förbindelser och som i praktiken kan upplevas som lika bindande som ett rättsligt äktenskap.

4.5.3 Vilseledande till äktenskapsresa

I samband med att barnäktenskapsbrottet trädde i kraft 1 juli 2020 ändrades brottsbeteckningen *vilseledande* till *tvångsäktenskapsresa* till *vilseledande* till *äktenskapsresa*. Innebörden är densamma som tidigare.

4 kap. 4 d § brottsbalken

4 d § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än där han eller hon bor, i syfte att personen ska utsättas för en sådan gärning som avses i 4 c §, döms för vilseledande till äktenskapsresa till fängelse i högst två år.

Vilseledandet består i att gärningspersonen framkallar, vidmakthåller eller förstärker en oriktig uppfattning hos den utsatta, till exempel genom att ge sken av att resans syfte är semester eller ett familjebesök.⁹⁰ För straffbarhet krävs ett tydligt samband mellan gärningspersonens agerande och resan. Det räcker inte att gärningspersonen passivt låtit den utsatta personen tro att resan skulle ske i ett annat syfte. En återkommande resa som den utsatta felaktigt utgår ifrån är en vanlig semesterresa utesluter således straffansvar. För straffansvar krävs att gärningspersonen mer aktivt ska ha vilselett den utsatta eller förstärkt dennes felaktiga uppfattning om resans syfte. Brottet är fullbordat så snart resan företagits, det vill säga när den utsatta anlänt till utlandet.

Brottet vilseledande till äktenskapsresa (tidigare vilseledande till tvångsäktenskapsresa) har prövats av domstolar i Sverige, och vid framtagandet av denna vägledning fanns minst en fällande dom.⁹¹

89. Se exempelvis: Svea hovrätt den 2021-03-16, B 13393-19 eller Svea hovrätt 2019-01-28, B 2955-18

90. Justitiedepartementet (2014). *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor*. (Regeringens proposition 2013/14:208 s. 145)

91. Svea hovrätt 2022-04-27 HovR B 11941-21

4.5.4 Barnäktenskap

Den 1 januari 2019 infördes ett förbud mot erkännande av utländska äktenskap som ingåtts med barn, även för personer utan anknytning till Sverige om inte synnerliga skäl föreligger för ett erkännande.

Lag (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

1 kap. 8 a § Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

1. om någon av parterna var under 18 år vid tidpunkten för äktenskapets ingående,

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

Sveriges huvudregel är att inte erkänna utländska barnäktenskap om någon av parterna var under 18 år då äktenskapet ingicks, oavsett ålder vid erkännandeprovningen och oavsett om parterna hade anknytning till Sverige eller inte vid tidpunkten för äktenskapet. Den som är under 18 år får inte under några omständigheter ingå äktenskap i Sverige. I många andra länder är det däremot tillåtet med barnäktenskap. Lagen ska skydda alla som befinner sig i Sverige mot att ingå äktenskap som barn. Ett annat viktigt syfte är att motverka förekomsten av barnäktenskap i Sverige genom att tydligt förmedla att sådana äktenskap inte accepteras.⁹² Lagen är också ett sätt att agera i enlighet med barnkonventionens krav på icke-diskriminering.⁹³ Sverige säkerställer genom lagen att alla barn har samma rättigheter i Sverige, samt att skadliga sedvänjor motverkas.⁹⁴

Huvudregeln är att inga barn i Sverige ska vara registrerade som gifta. Om någon av parterna är barn vid erkännandeprovningen ska äktenskapet inte erkännas. I undantagsfall kan en så kallade ventil användas, och ett barnäktenskap kan erkännas om det finns synnerliga skäl. Ventilen kan inte användas om någon av parterna fortfarande är ett barn och den ska användas restriktivt.⁹⁵ Det måste då i det enskilda fallet göras en samlad bedömning av de omständigheter som skulle kunna utgöra synnerliga skäl.⁹⁶

92. Justitiedepartementet (2018). *Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap*. (Regeringens proposition 2017/18:288 s. 1)

93. Artikel 2 FN:s konvention om barns rättigheter.

94. Artikel 24:3 FN:s konvention om barns rättigheter.

95. Justitiedepartementet (2018). *Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap*. (Regeringens proposition 2017/18:288 s. 47)

96. *Ibid.* s. 48.

4.5.5 Utländska månggiften, utländska tvångsäktenskap och utländska fullmaktsäktenskap

1 juli 2021 blev det förbjudet att erkänna utländska månggiften och släktäktenskap i Sverige. Detta gäller även om personerna inte hade någon anknytning till Sverige när de gifte sig. Förbudet ska även gälla retroaktivt för äldre äktenskap, så länge de inte har registrerats i folkbokföringen. Bestämmelsen infördes i samma bestämmelse som reglerar att inte heller tvångsäktenskap eller fullmaktsäktenskap erkänns i Sverige.

Lag (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

1 kap. 8 a § Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

- 1. om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,*
- 2. om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång, eller*
- 3. om parterna inte var närvarande samtidigt vid äktenskapets ingående och minst en av dem då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige.*

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

De utländska månggiften som kommer i fråga för prövning i Sverige rör i praktiken uteslutande män som är gifta med flera kvinnor.

5. Samverkan

Hedersrelaterade ärenden är ofta komplexa och ställer särskilda krav på kunskap och kompetens hos yrkesverksamma vid hantering. Oavsett om det är ett barn eller vuxen som är utsatt krävs att samhället agerar i rätt tid och med rätt typ av insatser. Förutsättningarna för att insatserna ska lyckas blir betydligt bättre om samhällets aktörer samordnar sig, i vissa fall kan en fungerande samverkan vara helt avgörande. Samverkan behöver inte bara omfatta offentliga aktörer, i vissa fall kan det finnas goda skäl att även inkludera civilsamhällesorganisationer. Det centrala är att samverkan sker prestigelöst och att den sker utifrån barnets eller den vuxnes behov. För att samverkan ska fungera så bra som möjligt behöver respektive aktör veta vilket ansvar och vilka skyldigheter som åligger den egna professionen, men också ha en överblick över andras ansvar och skyldigheter.

Fokus i denna vägledning är handläggning i transnationella ärenden. När en person blivit bortförd till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet uppstår en rad situationer där lagen kräver att myndigheter samverkar, delar information eller på annat sätt tar hjälp av varandra. Exempel på sådana specifika situationer är utfärdande av pass, stopp av felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen eller handräckning för att genomföra beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU vid återkomsten till Sverige. Dessa situationer beskrivs mer ingående i respektive kapitel.

Socialtjänsten har en särskild skyldighet⁹⁷ att samverka i frågor som rör barn som far illa eller som riskerar att fara illa.⁹⁸ Samverkan ska ske både på individnivå och på övergripande nivåer. Socialtjänsten är den aktör som är primärt ansvarig för att samverkan kommer till stånd. Även skolan, polisen och hälso- och sjukvården⁹⁹ är skyldiga att samverka i ärenden som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Till skillnad från socialtjänsten har dessa aktörer dock inte en skyldighet att initiera samverkan.

Det här kapitlet fokuserar på samverkan ur ett bredare perspektiv. I ärenden med misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck finns stora fördelar med att samverka, även i de fall då lagen inte kräver det. Resurseffektivitet, säkerhet och rättssäkerhet är bara några av flera goda skäl. I samverkan behöver myndigheterna fortfarande ta hänsyn till den sekretess som råder dem emellan. Varje yrkesverksam företrädare sin myndighet och är bunden av den sekretess som gäller för den egna myndigheten. Om uppgifterna om barnet är avidentifierade finns det inga hinder för att samråda i ett enskilt ärende. Utbyte av information om personliga förhållanden i identifierade ärenden kräver däremot antingen att den

97. Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt Offentlighets- och sekretesslag 2009:400 eller tystnadsplikt enligt 15 kap. Socialtjänstlag (2001:453). 1 Kap. 1 §.

98. 5 Kap. 5 1 a § Socialtjänstlag (2001:453)

99. Se bland annat 5 kap. 8 § Hälso- och sjukvårdslag (2017:30) och 29 kap. 13 §. Skollagen (2010:800)

enskilde samtycker eller att utbytet är möjligt med hänsyn till rådande sekretesslagstiftning.

Sedan några år tillbaka finns etablerade strukturer för att underlätta samverkan mellan myndigheter i den här typen av ärenden. Runt om i landet finns barnahus- och resurscentraverksamheter vars uppdrag är att samla de aktörer, kompetenser och resurser som behövs för att hantera hedersrelaterade ärenden på ett bra sätt. Rådgivning och stöd går också alltid att söka via den nationella stödtelefonen för yrkesverksamma hos Länsstyrelsen i Östergötland, till exempel i de fall där barnahus eller resurscentra inte finns i den egna kommunen. I följande tre avsnitt beskrivs dessa verksamheter och vilket stöd de kan erbjuda. Kapitlet avslutas med några handfasta råd och tips för hanteringen av hedersrelaterade ärenden.

5.1 Nationella stödtelefonen

Vid Länsstyrelsen i Östergötland finns det nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Kompetensteamet har en nationell stödtelefon som är bemannad under kontorstider på helgfria vardagar. Yrkesverksamma inom både myndigheter och ideella verksamheter kan ringa till stödtelefonen för att få råd och stöd i hedersrelaterade ärenden. Det går bra att kontakta den nationella stödtelefonen i frågor som rör både barn och vuxna. Personalen kan svara på frågor som gäller såväl akuta skeden som förebyggande insatser eller långsiktigt stöd. Personalen kan också ge råd och konsultation inför eller i en samverkansprocess. Ofta hjälper personalen till att anlägga ett barnperspektiv i frågorna som inkommer.

I dagsläget kommer de flesta samtalen till stödtelefonen från socialtjänsten, men även polisen, skolan, vården och ideella aktörer ringer. Nationella stödtelefonen får bland annat frågor om:

- bemötande,
- att upptäcka utsatthet,
- hot- och riskbedömningar,
- omhändertaganden och placeringar,
- att tillämpa gällande lagstiftning,
- samverkan och
- barnperspektivet samt barnrättsperspektivet.

Den nationella stödtelefonen nås på 010 – 233 57 60.

Telefonen är bemannad helgfria vardagar mellan 09.00 och 16.00.

Glöm inte att avidentifiera ärendet när du ringer. Uppge inte namn eller personnummer för den som ärendet gäller.

Om du misstänker att en person är i akut fara eller håller på att föras ut ur landet ska du inte ringa stödtelefonen, då ska du omedelbart kontakta polisen via 112.

5.2 Barnahus

5.2.1 Barnahus koordinerar aktörerna som arbetar med hedersrelaterade ärenden

Barnahus är ett samverkansforum som samlar de professioner som behövs när ett barn blivit utsatt för viss typ av brottslighet. De brott som är fokus för barnahus arbete är vålds- och fridsbrott i nära relation och sexualbrott oavsett relation. På barnahus arbetar särskilda samordnare vars uppgift är att samla och koordinera relevanta aktörer. Barnahus finns i stora delar i Sverige, men inte i varje kommun. Oftast har flera kommuner gått ihop och har ett gemensamt barnahus.

De aktörer som ofta samarbetar inom barnahus är:

- polisen,
- socialtjänsten,
- åklagare,
- Rättsmedicinalverket och
- hälso- och sjukvård.

Ibland kan det vara aktuellt att samverka med andra relevanta aktörer, till exempel Utrikesdepartementet och civilsamhället. Oftast är det socialtjänsten som initierar ett samråd, men initiativet kan också komma från polisen eller från andra aktörer. Samverkan inom barnahus kan vara aktuellt i alla de faser som den här vägledningen behandlar: från det att ett barn är försvunnet till det att barnet har återvänt och är i behov av långsiktigt stöd. Målgruppen för barnahus är alla barn mellan 0 och 18 år. Även äldre barn mellan 15 och 18 år är i behov av det samordnade stöd som barnahus kan erbjuda. I en utvärdering som gjorts av barnahus framkom att det fanns skillnader i vilka barn som aktualiserades för samverkan inom barnahus. Anledningen till att det fanns skillnader var att ärendena hanterades på olika sätt i olika delar av polisens organisation. För att alla barn ska ha likvärdig tillgång till barnahus är det viktigt att samråd initieras även för äldre barn.¹⁰⁰

5.2.2 Samverkan inom barnahus underlättar och stärker aktörernas arbete

Olika barnahus kan ha olika omfattande verksamhet. Kärnuppgiften är att samordna insatser, anordna samråd och erbjuda stöd och rådgivning. Ofta omfattar verksamheten i barnahus:

- rådgivning och konsultation,
- samråd,
- samordning av insatser,
- brottsutredningar,

100. Barnafriid Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2019). *Slutrapport Utvärdering av Barnahus*. Linköpings Universitet.

- stöd- och krissamtal,
- läkarundersökningar,
- barnförhör samt,
- kompetensutveckling.

Genom samrådet ges möjlighet att skapa en samlad bild över barnets situation och att gemensamt planera åtgärder. Vid samråd kan verksamheterna också minimera riskerna för att de parallella utredningarna försvårar eller förhindrar varandras arbete.

Vanligen initierar socialtjänsten ett samråd men även andra aktörer inom barnhussamverkan kan påkalla samråd. I de fall det är för lång tid till nästa inplanerade samråd kan det vara lämpligt med ett så kallat akutsamråd där alla samverkansparter deltar. För att ett samråd ska bli aktuellt krävs misstanke om brott. Det är viktigt att tänka på att det kan vara brottsligt med vissa gärningar vid försök, förberedelse och stämpling vilket innebär att samverkan inom barnahus kan vara aktuellt i alla de faser som vägledningen behandlar. Ibland behöver ärendet hanteras extra skyndsamt och det kan finnas skäl att påkalla ett akut samråd. Socialtjänsten bör då göra en polisanmälan gällande brottsmisstankarna direkt samt göra en akut planering. I de fall det aktuella barnet har syskon är det också nödvändigt att belysa syskonens situation.

Barnahus kan även erbjuda stöd när ett barn återvänder till Sverige efter att ha varit bortfört. Målet för samverkan är då att tillförsäkra sig att barnet som misstänks vara utsatt för brott får ett gott bemötande och stöd, samt vid behov omgående krissamtal. Vid samrådet deltar polis, åklagare, socialtjänst och i en del av barnahusen också barn- och ungdomspsykiatri och barnkliniken. Genom samrådet kan aktörerna gemensamt planera och förbereda barnförhör och läkarundersökningar. Vid själva återvändandet är samverkan inom barnahus ett bra sätt att hantera eventuella säkerhetsrisker.

5.2.3 Det finns många goda skäl att samverka genom barnahus

Det finns många skäl till att samverka och samråda inom ramen för barnahus verksamhet. Ur det utsatta barnets perspektiv innebär det att barnet får träffa relevanta professioner på en och samma trygga plats. Barnets möjligheter att få rätt hjälp i rätt tid ökar samtidigt som man också kan säkerställa ett gott och rättssäkert bemötande.

Ur ett myndighetsperspektiv kan samverkan bland annat motiveras genom:

- ökad tillgång till expertis som annars hade varit resurskrävande att själv knyta till sig,
- att det går att undvika att parallella utredningar försvårar för eller förhindrar varandra,

- effektiv ansvarsfördelning mellan olika myndigheter med delvis överlappande skyldigheter samt
- att särskilda behov hos barnet kan tillgodoses effektivt.

I vilka situationer kan jag som yrkesverksam inom socialtjänsten kontakta barnahuset?

När du är osäker på om du ska göra en polisanmälan.

I samband med polisanmälan. Samråd kan hållas inför eller i direkt anslutning till polisanmälan.

När du är osäker på om det är lämpligt att informera barnets vårdnadshavare om att en utredning inletts.

När planeringen av skydd och säkerhet behöver samordnas med polisen.

När socialtjänsten gör en utredning parallellt med rättsväsendet.

I vilka situationer kan jag som yrkesverksam inom skolan kontakta barnahuset?

När du är osäker på om du ska göra en oros- och/eller polisanmälan.

Om du misstänker att eleven befinner sig i en hederskontext men har svårt att avgöra om så är fallet.

I vilka situationer kan jag som yrkesverksam inom polisen kontakta barnahuset?

När du fått in en anmälan om brott mot barn (0–18 år) från annan än socialtjänsten och anmälan gäller:

- vålds- och fridsbrott i nära relation och/eller sexualbrott oavsett relation,
- försök, förberedelse eller stämpling till ett hedersrelaterat brott, eller
- fullbordade hedersbrott.

5.3 Regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck

Sedan 2018 har länsstyrelserna haft ett regeringsuppdrag att utveckla regionala resurscentra på några platser i landet. 2021 skalades arbetet upp och antalet resurscentra ökade från fyra pilotlän till ytterligare fyra län. Resurscentra riktar sig till yrkesverksamma samt till målgrupper som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Arbetet ser olika ut i olika län beroende på hur resurscentra är organiserat.

Resurscentra är en regional kommun- och myndighetsgemensam resurs som syftar till att erbjuda en samverkansplattform för de aktörer som behöver agera när en person utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Resurscentra ska både effektivisera och samordna myndigheternas processer, och möjliggöra ett anpassat och specialiserat stöd för varje utsatt individ.

Resurscentra erbjuder i många avseenden ett liknande stöd som barnahus men det finns vissa skillnader avseende målgrupp och geografisk tillgänglighet. Som yrkesverksam kan du kontakta resurscentra:

- när du behöver information eller råd i ett hedersrelaterat ärende,
- när du misstänker att ärendet är hedersrelaterat och vill konsultera,
- när ett brott har begåtts mot ett barn, men det inte finns ett barnahus att vända sig till i din kommun eller region,
- när ett barn riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, men det inte finns någon brottsmisstanke eller
- när en vuxen utsätts för eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Resurscentra ska sträva efter att den utsatta målgruppen har jämlik tillgång till verksamhetens specialiserade och anpassade stöd oavsett vistelseort i länet. Det inkluderar även stödsökande som exempelvis blivit förda utomlands mot sin vilja och blivit registrerade som utflyttade.

En del resurscentraverksamheter kan erbjuda stödsamtal för unga vuxna utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som flyttat till länet efter att ha levt skyddade under en längre tid. Det kan handla om att vara ett stöd i kontakten med socialtjänsten och vården, men även att vara en kontakt som utsatta kan höra av sig till om de inte har ett existerande nätverk.

5.4 Samverkan inom och mellan kommuner

Det kan behövas intern samverkan mellan olika förvaltningar inom en kommun. Varje nämnd med underlydande förvaltning betraktas som en separat myndighet i sekretesshänseende. Om till exempel barn- och ungdomsvård organisatoriskt placerats inom en nämnd och övrig socialtjänst inom en annan finns en lagstadgad anmälningsskyldighet mellan nämnderna. Socialtjänsten har även anmälningsskyldighet till socialnämnden i andra kommuner och skyldighet att vidarebefordra uppgifter om missförhållanden till annan kommunaldelsnämnd eller distriktsnämnd.¹⁰¹ Vid intern samverkan mellan enheter, avdelningar och förvaltningar är det viktigt att beakta reglerna om sekretess i offentlighets- och sekretesslag (2009:400), OSL.

Tecken på att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck kan uppmärksammas på andra enheter än den enhet inom nämnden som arbetar med utredningar om barn, till exempel integrationsenhet, arbets-

101. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 45)

marknadsenhet eller försörjningsstödsenhet där vårdnadshavare och/eller närstående har kontakt. Till exempel kan en närstående uttala oro för barnet i samband med att dennes eget ärende handläggs. Det kan även finnas frågetecken kring en ansökan om ekonomiskt bistånd för en utlandsresa. Ett annat exempel kan vara om en ung vuxen söker skydd på grund av hedersrelaterat våld och förtryck på en vuxenhet och det framkommer att personen har minderåriga syskon som kan behöva skydd. Då kan ett nära samarbete mellan enheter vara avgörande för både den vuxnes och de minderåriga syskonens skydd.¹⁰² Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvaret när det har uppmärksammats att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld.¹⁰³

5.5 Råd vid hanteringen av hedersrelaterade ärenden

Oavsett om hanteringen av hedersrelaterade ärenden sker i samverkan eller inte kan yrkesverksamma ha stor nytta av den kunskap och erfarenhet som finns hos de aktörer som arbetar specialiserat med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. I *En handbok om hedersrelaterat våld och förtryck för dig inom barnhusen*¹⁰⁴ finns råd och tips riktade till barnahussamordnarna för stöd vid rådgivning/konsultation, inför samråd och barnförhör samt för hantering av sådana ärenden. Många av råden har relevans för flera kategorier av yrkesverksamma som möter barn och vuxna som lever i en hederskontext. De råd som handlar om samråd och samverkan är dock i första hand riktade till barnahussamordnarna.

5.5.1 Kunskap om barnets situation

Frågorna nedan kan användas för att upptäcka om en person är utsatt – eller riskerar att utsättas – för hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁰⁵

- Vilket slags våld är barnet utsatt för; psykiskt, fysiskt, sexuellt, socialt, digitalt, materiellt, latent? Har våldet eskalerat över tid?
- Blir barnet begränsat i till exempel val av fritidsaktiviteter, obligatoriska aktiviteter i skolan (till exempel simundervisning eller undervisningen om sexualitet, samtycke och relationer), klädval och musik?
- Finns det syskon eller andra släktingar som kontrollerar? Alla som lever i en hederskontext påverkas av detta och förövaren kan själv vara ett offer.
- Var finns släkten? Släkten behöver inte finnas i Sverige för att det ska finnas en stark påverkan på familjen i Sverige.
- Finns det oro kring övriga syskon i familjen? Har socialtjänsten inlett utredning om samtliga barn och unga i familjen?
- Finns det tidigare utredningar av syskon i familjen?

102. Socialstyrelsen (2014). Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen. s. 53. Socialstyrelsen (2014). Vänd dem inte ryggen - Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck. s. 51.

103. 3 kap. 4 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer.

104. Barnafriad Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2020). En handbok om hedersrelaterat våld och förtryck för dig inom barnhusen. Linköpings Universitet.

105. Barnafriad Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2020). En handbok om hedersrelaterat våld och förtryck för dig inom barnhusen. Linköpings Universitet.

- Finns planerade eller redan genomförda resor där det finns oro för tvångsgifte, könsstymning eller att de genomförts eller ska genomföras i uppfostringssyfte? Säkerställ att en anmälan görs till socialtjänsten om det förekommer information om sådana planerade eller genomförda resor.
- Vilket eller vilka brott har begåtts? Tänk på att även hot och kränkningar kan vara brottsliga gärningar. Överväg polisanmälan vid misstanke om brott.

5.5.2 Inför barnförhör och läkarundersökning

Nedan följer ett antal punkter med förberedelser som är viktiga att göra inför barnförhör och läkarundersökning.

- Planera hämtning av barnet till förhöret noggrant och tillsammans med barnets särskilda företrädare i brottmålet för att minimera risken att syskon och släktingar får kännedom. Vid behov rådgör också med sektionen för Brottsoffer och personsäkerhet (BOPS).
- Var extra vaksam vid val av tolk. Använd en auktoriserad tolk, gärna från annan region eller annat land än målsäganden och i vart fall från annan etnisk folkgrupp (läs mer i avsnitt 6.1.3).
- En bedömning bör också göras om det kan vara nödvändigt att annat namn på barnet används. I de fallen är det viktigt att bedömningen görs i dialog med förundersökningsledare för att säkerställa att dokumentation av identiteten på den hörda inte senare kan ifrågasättas.
- Ta reda på var förhör kan hållas utan att röja den som ska höras. Tänk på risken att avslöja placeringsort genom val av förhørsplats samt förhørsledare.
- Var extra vaksam på barnets mobiltelefon under förhöret. Ska barnet ha mobilen med? Finns risk för att barnets telefon kan vara avlyssnad eller spårad via GPS?
- Gör en planering av hur och var en beslutad läkarundersökning, som den särskilde företrädaren har godkänt, kan göras utifrån skyddsaspekten. Säkerställ att undersökningsorten inte röjer en eventuell skyddsplacering.
- Vid misstanke om könsstymning: säkerställ att läkarundersökningen utförs av läkare med kunskap om könsstymning och om barns och ungas underliv.
- Säkerställ att läkarundersökning, samt all övrig kontakt med målsäganden sker på svenska när det är möjligt, och i de fall det är nödvändigt med hjälp av tolk. En stark rekommendation är att i dessa ärenden använda en auktoriserad tolk, se vidare punkt 2 ovan. Förtydliga för målsägande vad undersökningen syftar till och varför den är viktig.
- Planera för fortsatt stöd och skydd till barnet. Säkerställ att en hot- och riskbedömning har gjorts innan barnet får gå hem i de fall som det inte finns något beslut om placering efter barnförhör.

5.5.3 Inför samråd och samverkan

Följande tips och råd är i första hand riktade till yrkesverksamma som är knutna till barnahus.

- Kontrollera om ärendet är taggat med hedersmotiv i Polismyndighetens utredningssystem Durtvå. Om polisanmälan ej är upprättad: säkerställ att en sådan taggning görs i samband med att anmälan upprättas.
- Fundera över om fler professioner ska bjudas in till samrådet. Exempelvis Brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten (BOPS) vid polisen, lokal expertis på hedersproblematik, UD eller familjerätten.
- Ta upp frågan om sekretessmarkering hos de olika myndigheterna. Vid hög risk bör ärendet endast kunna hanteras av berörd personal.
- Påminn om att beslut, polisanmälan och annan information i ärendet inte ska skickas hem till målsägandes adress i de fall det misstänks förekomma hedersrelaterad problematik.
- Poängtera vikten av att göra sekretessbedömning när information förs in i journalanteckningar.
- Begär att den särskilde företrädaren har kunskap om hedersproblematiken. Det är tingsrätten som utser den särskilde företrädaren men man kan i framställan notera att den särskilde företrädaren bör ha relevant kunskap. Om det pågår en LVU-process bör man föreslå att samma person som förordnats som offentligt biträde för barnet utses som särskild företrädare för barnet i brottmålet, förutsatt att denne uppfyller krav på lämplighet för bägge uppdragen.¹⁰⁶
- Befinner sig barnet redan utomlands? Om barnet redan är fört utomlands behöver sannolikt fler aktörer kopplas in:
 - UD behöver kontaktas för stöd och samråd kring vilka möjligheter och förutsättningar som finns för återförande av barnet.
 - Försäkringskassan och Skatteverket ska meddelas att barnet inte längre vistas i landet (med anledning av barnbidrag, underhållsbidrag och försörjningsstöd).
 - Om polisanmälan inte är gjord bör en sådan göras skyndsamt, såvida det inte strider mot barnets bästa.
- Planera för fortsatt samverkan.
- Fundera över om det finns behov av uppföljande samråd/möte.

106. Justitiedepartementet (1999). *Särskild företrädare för barn*. (Regeringens proposition 1998/99:133 s. 34)

6. Att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs utomlands och utsätts för hedersrelaterad brottslighet

Det här kapitlet syftar till att stärka yrkesverksammans förutsättningar att i sitt arbete förebygga och förhindra hedersrelaterad brottslighet. *Särskilt fokus* ligger på att förebygga att barn och unga förs utomlands i syfte att utsättas för barnåktenskap, tvångsäktenskap, omvändelseförsök mot hbtq-personer, uppfostringsresor eller könsstymning av flickor och kvinnor. Kapitlet ger vägledning i hur yrkesverksamma kan agera vid misstanke eller oro, och vilka insatser som kan sättas in för att förebygga sådan brottslighet.

6.1 Allmänt om hantering av hedersrelaterade ärenden

6.1.1 Kunskap är grunden för en god hantering

Ett effektivt och ändamålsenligt förebyggande arbete är beroende av att yrkesverksamma har god kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, alternativt att de enkelt kan knyta till sig sådan kompetens. För att identifiera och förstå de utsattas situation är det viktigt att ha förståelse för hur olika målgrupper drabbas. Förutom skillnader mellan flickor och pojkar är det viktigt att även vara uppmärksam på tecken på utsatthet för exempelvis hbtq-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning. Läs mer om detta i målgruppsbeskrivningen i kapitel 3.

6.1.2 Bemötande har stor betydelse

För att förhindra att någon blir utsatt för hedersrelaterade brott krävs det ofta en god och tillitsfull relation med den utsatta. Hur en person blir bemött har stor betydelse för om och hur personen vill berätta om sin situation. En person i en utsatt situation kan känna sig både utlämnad och orolig för sin eller andras säkerhet. Det kan ta tid för personen att våga lita på omgivningen och berätta om allt som hänt. Ett bra bemötande bygger på förståelse för den beroendeställning som ett barn befinner sig i till vårdnadshavare, familjen och släkten. Yrkesverksamma behöver vara medvetna om att det kan vara svårt för en våldsutsatt person att berätta allt på en gång. Därför kan det vara bra att redan från början planera för flera samtal.¹⁰⁷

107. Socialstyrelsen (2016). Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer.

6.1.3 Risker kan uppstå när en tolk anlitas

När en person inte behärskar svenska språket ska en tolk anlitas. Detsamma gäller någon som har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala.¹⁰⁸

Utöver ordinarie rutiner för tolkanvändning behöver yrkesverksamma så långt det är möjligt säkerställa att tolken är neutral och inte riskerar att utgöra ett hot genom ryktesspridning eller kontakter med den utsattas familj eller bekantskapskrets. Yrkesverksamma bör därför:

- aldrig anlita en familjemedlem eller någon i den utsattas nätverk som tolk,
- i första hand efterfråga en auktoriserad tolk,
- använda telefontolk så långt som möjligt i syfte att skydda den utsatta samt
- om möjligt, uppge namnet på tolken i förväg så att den utsatta har möjlighet att säga till om det är en tolk som inte kan användas, exempelvis om det är olämpligt på grund av tolkens bekantskap med den utsattas sociala nätverk (familj, släkt eller andra i området).

6.2 Socialtjänsten

Socialnämnden ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Förebyggande arbete är en viktig del i att säkerställa att barn och unga vid behov får tillgång till stöd och skydd. Socialtjänsten har ett tydligt ansvar och goda möjligheter att stödja och skydda de som är utsatta eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

6.2.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet

I OSL finns en bestämmelse¹⁰⁹ som gör det möjligt för socialtjänsten och hälso- och sjukvården att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående. Med "allvarliga brott" avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.¹¹⁰ Bestämmelsen underlättar samverkan i de fall där yrkesverksamma uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldsspiral. I de fallen kan det krävas att uppgifter lämnas till Polismyndigheten för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. För en våldsutsatt person kan det vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller till exempel då den personen som lever i en så kallad tystnadskultur som hindrar denne från att ta kontakt med rättsväsende.¹¹¹

108. 13 § Förvaltningslag (2017:900).

109. 10 kap. 18 c § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

110. Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. Brottsbalken 1962:700 för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

111. Arbetsmarknadsdepartementet (2021). Förebyggande av våld i nära relationer. (Regeringens proposition 2020/21:163 s. 35)

6.2.2 Socialtjänsten ska agera vid risk för eller misstanke om utsatthet

6.2.2.1 Vid anmälan ska en omedelbar skyddsbedömning göras

Om en anmälan enligt 11 kap. 1 § SoL rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en skyddsbedömning om barnets eller den unges behov av omedelbart skydd.¹¹² En sådan bedömning ska alltid dokumenteras.¹¹³ Skyddsbedömningen ska göras samma dag anmälan kommer in, eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen. Skyddsbedömningen kan leda till att en utredning behöver inledas omgående.¹¹⁴

När en skyddsbedömning görs vid oro för hedersrelaterat våld och förtryck behöver socialtjänsten avgöra om det handlar om en akut situation: exempelvis oro för bortförande, könsstympning, tvångs- eller barnäktenskap eller risk för grovt, upptrappat eller dödligt våld. Om det är en akut situation behöver socialtjänsten agera genast och skydda barnet i samband med att utredning inleds. I denna situation finns det möjlighet att vända sig till barnahus och resurscentraverksamheterna samt nationella stödtelefonen för ytterligare konsultation. Beslut om utredning ska fattas inom fjorton dagar

Socialtjänsten ska genom en förhandsbedömning besluta om huruvida en utredning ska inledas eller inte. Beslutet måste, om det inte finns synnerliga skäl, fattas inom fjorton dagar.¹¹⁵ Det är dock allvaret i situationen som avgör hur snabbt beslut om utredning måste fattas. I normalfallet bör det ta kortare tid än fjorton dagar och i vissa fall bör beslut fattas omgående. Om en förhandsbedömning drar ut på tiden mer än nödvändigt kan det få allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet då det kan vara i behov av omedelbart skydd och stöd.¹¹⁶ Framkommer det i anmälan eller under förhandsbedömningen uppgifter om att barnet kan ha utsatts för våld eller andra övergrepp av en närstående ska en utredning alltid inledas utan dröjsmål.¹¹⁷

112. 11 kap. 1 a § Socialtjänstlag (2001:452)

113. Läs mer i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5). Se särskilt allmänna råd till 5 kap. 2 och 3 §§ (Förhandsbedömning) och 5 kap. 4 § (Skyddsbedömning).

114. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 60)

115. 11 kap. 1 a § andra stycket Socialtjänstlagen (2001:453). Ett sådant beslut behöver dock inte fattas om det redan pågår en utredning om det barn eller den unge som anmälan avser.

116. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 59)

117. 6 kap. 1 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer.

6.2.2.2 Det kan vara olämpligt med gemensamt anmälningmöte

I fall av hedersrelaterat våld och förtryck framgår det av förarbetena att det är olämpligt att hålla anmälningmöten gemensamt med barn, vårdnadshavare och den som gjort anmälan. Detta kan leda till att risken ökar för ytterligare våld och utsatthet mot barnet.¹¹⁸

Läs mer:

Socialstyrelsens handbok Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015).

6.2.3 Barnets situation behöver utredas noga

6.2.3.1 Hot- och riskbedömning bör alltid göras i hedersrelaterade ärenden

En hot- och riskbedömning syftar till att utreda om de hot som eventuellt finns mot personen riskerar att verkställas. En riskbedömning kan också handla om att bedöma om någon fortsatt kommer att utsättas för våld. Det bör alltid göras en strukturerad hot- och riskbedömning i hedersrelaterade ärenden. Riskbedömningen utgör en del av en utredning enligt 11 kap. SoL.¹¹⁹ Instrumentet är ett komplement till en i övrigt grundlig utredning.

När socialnämnden gör riskbedömningen bör en standardiserad bedömningsmetod användas. Nämnden bör ta del av Polismyndighetens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör vidare delge Polismyndigheten sin riskbedömning, om det inte finns sekreteshinder.¹²⁰

6.2.3.2 Barnets behov av skydd och säkerhet kan förändras snabbt

I ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck kan situationen snabbt förändras från att vara relativt säker till att vara väldigt riskfylld för den utsatta. Exempelvis kan ett rykte som ger familjen dåligt anseende räcka för att förvandla en relativt lugn situation till mycket farlig för den utsatta. Att ett barn berättar om sin situation för en utomstående kan i sig vara en riskfaktor. Om ett barn berättar om sina samtal med socialtjänsten och vad som har framkommit där kan det leda till att barnet bestraffas eftersom det kan anses vara ett brott mot hedersnormerna att prata om familjens situation med utomstående. Detsamma kan gälla om socialtjänsten tar kontakt med vårdnadshavare och lämnar de uppgifter som framkommit innan skyddsbehovet säkerställs. Om det under förhandsbedömningen

118. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 50)

119. 11 kap. 1-2 §§ Socialtjänstlag (2001:453).

120. Allmänna råd till 5 kap. 1 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer.

eller utredningen framkommer allvarliga risker för barnet behöver barnets skyddsbehov ha högsta prioritet. För att yrkesverksamma inom socialtjänsten effektivt ska kunna förebygga att barn utsätts för hedersvåld är det viktigt att vara medveten om följande:

- Barnets behov av skydd kan behöva bedömas vid flera tillfällen.
- Bedöms barnet vara i en riskfylld situation kan det finnas anledning att överväga ett beslut om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU. Om barnet riskerar att föras utomlands för att ingå barnäktenskap eller riskerar könsstympning kan ett beslut om utreseförbud behöva fattas (för mer information, se avsnitt 6.2.4 om utreseförbud).¹²¹
- Samverkan med barnahus/resurscentraverksamheter och rättsväsendet är av stor betydelse för att förebygga hedersrelaterad brottslighet.

6.2.3.3 Var medveten om barnets sårbarhet

Barnet som är i en utsatt situation kan känna sig utlämnad och vara rädd för både sin egen och andras säkerhet. Det är vanligt förekommande att den utsatta personen känner skuld och skam inför att ha berättat för en utomstående. Utöver det kan barnet också vara oroligt för att inte bli trodd eller förstådd. Det är ofta mycket svårt för den utsatta att berätta allt som är av vikt vid det första samtalet, särskilt om barnet sedan ska gå hem till sina förövare. Det kan ta tid för barnet att våga lita på omgivningen och berätta allt som hänt. Ofta kommer hela berättelsen först när skyddet är säkerställt.

Socialtjänsten behöver ge stöd trots att barnet inte står fast vid sin berättelse. Socialtjänsten behöver vara förberedda och ha förståelse för att barnet kan påverkas av påtryckningar eller längtan efter sin familj. Därför ska socialtjänsten vara beredd att erbjuda konkreta insatser för att stötta barnet i detta.¹²²

6.2.3.4 Tillämpning av LVU kan bli aktuellt

2 § LVU kan omfatta alla situationer där ett barn utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet. Hedersrelaterat våld och förtryck kan utgöra grund för vård enligt 2 § LVU på grund av fysisk och/eller psykisk misshandel. Den som är under 18 år ska beredas vård enligt LVU om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § LVU föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges barnet med samtycke av vårdnadshavaren, eller när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.¹²³ Socialtjänsten har inte bara en befogenhet att ingripa till barn och ungdomars skydd, utan även ett ansvar i situationer då frivilliga åtgärder inte är möjliga.¹²⁴ Vård enligt LVU kan många gånger vara aktuellt i situationer då barnet riskerar att bli förd utomlands i syfte att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning.

121. 31 a § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

122. Bredal, A. & Ramsvik Melby, E. (2018). Sårbarhet og styrke – Barnevernets møte med minoritetsjenter utsatt for vold og sterk kontroll. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

123. 1 § andra stycket lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

124. Socialutskottet (1989). Vård i vissa fall av barn och ungdomar. (Regeringens proposition 1989/90:28 s. 106)

Tillämpningen av LVU är inte ovillkorligen knuten till om det finns ett samtycke eller inte. Situationer där LVU kan tillämpas trots lämnat samtycke kan vara:

- när det finns risk för att samtycket återkallas eller inte bedöms vara tillförlitligt,
- när det befaras att vårdnadshavaren kommer att störa vården,
- när samtycket är villkorat, till exempel begränsas i tid, till en viss vårdform eller ett visst hem, eller
- när barnets eller den unges trygghet behöver vägas in.¹²⁵

Socialnämnden¹²⁶ får enligt 6 § LVU besluta om omedelbart omhändertagande i situationer då det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av LVU och rättsens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling *eller* till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Läs mer:

Socialstyrelsens handböcker:

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015).

LVU – Handbok för socialtjänsten (2020).

Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer (2016).

6.2.4 Utreseförbud kan skydda barnet från att föras ut ur landet

För att motverka att barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att könsstympas, ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse, kan socialnämnden ansöka om utreseförbud enligt LVU. Ett utreseförbud kan meddelas om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i ovan nämnda syften.¹²⁷ Ett beslut om utreseförbud förutsätter inte något samtycke från vårdnadshavaren eller barnet. Det har ingen betydelse om barnet är svensk medborgare eller inte.¹²⁸

125. Socialstyrelsen (2020) LVU, Handbok för socialtjänsten s. 50 ff

126. Eller nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om omhändertagande om socialnämndens beslut om omhändertagande inte kan avvaktas. När socialnämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, får även rätten besluta att den unge omedelbart ska omhändertas.

127. För närvarande pågår även en utredning om förutsättningarna för att utvidga utreseförbudet.

128. 31 a – i § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Det krävs inte en polisanmälan för att fatta beslut om utreseförbud. De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde dock många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om försök, förberedelse och stämpling till könsstympning.¹²⁹ Socialtjänsten bör vid sådan misstanke skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.

Läs mer:

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 4/2020, Utreseförbud och barn-
äktenskapsbrott m.m. – Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet
(2020).

Mer information om de nya reglerna om utreseförbud finns i kapitel 4.

6.2.4.1 Ansökan om utreseförbud ska innehålla en beskrivning av omständigheterna

När socialnämnden bedömt att utreseförbud behövs ska ansökan om detta skickas till förvaltningsrätten. Det är viktigt att ansökan innehåller tillräckligt fylliga uppgifter om barnets aktuella utsatthet och risken för att föras ut ur landet. En ansökan ska innehålla redogörelser för:

- barnets situation,
- de omständigheter som utgör grund för att barnet behöver skyddas genom ett utreseförbud,
- tidigare vidtagna åtgärder,
- hur information har lämnats till barnet, samt
- barnets inställning.¹³⁰

6.2.4.2 Tillfälligt utreseförbud kan användas i akuta lägen

I vissa brådskande situationer kan det bli nödvändigt för socialnämnden att ingripa. I det akuta läget, när beslut om utreseförbud inte hinner fattas av domstol, kan socialnämnden besluta om ett tillfälligt utreseförbud. Ett sådant beslut kan fattas om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut om utreseförbud inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige.¹³¹

129. 10 kap. 21 § OSL:

130. 31 b § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

131. 31 d § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

6.2.4.3 Utreseförbud och vård enligt LVU kan komplettera varandra

I de fall utreseförbud är aktuellt kommer det i många fall även vara aktuellt med vård enligt LVU och då framför allt med stöd av 2 § LVU.¹³² Om förutsättningarna för tvångsvård enligt 2 § LVU (miljöfallen) är uppfyllda är inte avsikten att ett utreseförbud ska kunna ersätta ett beslut om vård enligt LVU, utan snarare komplettera ett sådant ingripande. Det är viktigt att i varje enskilt fall överväga om ett utreseförbud kan leda till att hotbilden förstärks mot det barn som lever i en hederskontext. Sådana situationer kan innebära att det finns förutsättningar för beredande av vård enligt LVU.¹³³ Även i situationer där barnet redan vårdas med stöd av LVU kan det finnas en kvarstående risk för att barnet förs ut ur landet och därmed ett behov av att besluta om ett utreseförbud.

Däremot behöver inte förutsättningarna för vård enligt LVU vara uppfyllda för att utreseförbud ska kunna meddelas. Möjligheten att meddela utreseförbud är inte heller beroende av att möjligheten till frivilliga insatser enligt SoL först har uttömts.

6.2.4.4 Polismyndigheten ska genast informeras när beslut fattats om utreseförbud

Vid beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud måste Polismyndigheten underrättas omedelbart. Polismyndigheten, som är den myndighet som utfärdar pass, måste uppmärksammas på att passhinder och skäl för återkallelse av pass har uppstått. Socialnämnden eller domstolen ska genast skicka en kopia av det meddelade beslutet. Det gäller beslut om utreseförbud, beslut om tillfälligt utreseförbud, beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud samt beslut om att ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud har upphört.¹³⁴

Använd den lokala rutinen för att kontakta Polismyndigheten. Ring och säkerställ att handlingen inkommit. Det kan också vara så att polisen har frågor som de behöver svar på för att kunna handlägga ärendet på ett så bra och effektivt sätt som möjligt.

Det är av yttersta vikt att kontaktuppgifter till den som är ansvarig handläggare samt till ansvarig chef finns med på det utreseförbud som inkommer till polisen. Det är också viktigt för polisen att veta var eller till vem de kan vända sig då socialförvaltningen har stängt exempelvis om de då ska kontakta socialjour och kontaktuppgifter till den.

132. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 67)

133. Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 111)

134. 23 c § Passförordningen (1979:664).

6.2.4.5 Polisanmälan blir ofta aktuell i samband med utreseförbud

Om socialnämnden gör en polisanmälan kan Polismyndigheten inleda en förundersökning, och får därigenom befogenhet att vidta en rad viktiga åtgärder. Polisen kan till exempel aktivt söka efter bokningsuppgifter och annan passagerarinformation, eller beslagta utländska pass. Dessa åtgärder kan vara avgörande för att hindra barnet från att föras utomlands.

Läs mer:

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 4/2020 Utreseförbud och barnäktningsbrott m.m. – Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (2020).

6.3 Polisen

När det finns anledning att anta att brott har begåtts har Polismyndigheten möjlighet att inleda en förundersökning. Polisens möjligheter att dessförinnan arbeta för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck är begränsad. I det enskilda fallet kan ett snabbt agerande för att sätta en brottsutsatt i skydd vara viktigt. Det gäller även innan ett brott är fullbordat. Det är ett viktigt arbete eftersom risken att våldet och utsattheten snabbt eskalerar är stor i en hederskontext.

Läs mer:

Polismyndigheten har ett metodstöd för hedersrelaterad brottslighet. Där finns utförligare information om olika brott och tips om hur polisen kan arbeta med brott som har hedersmotiv.

6.3.1 Eventuella hedersmotiv behöver identifieras tidigt

Hedersrelaterad brottslighet skiljer sig från andra brott i nära relation, bland annat genom dess kollektivistiska prägel. Det är därför viktigt att tidigt identifiera om ett brott har hedersmotiv så att rätt åtgärder kan vidtas redan från början. Då ett ärende hanteras rätt initialt skapas förutsättningar för en förundersökning av hög kvalitet, och för adekvata stöd- och skyddsinsatser till den brottsutsatta.

Om ett potentiellt hedersmotiv identifierats i samband med att en anmälan upprättas är det viktigt att så utförligt som möjligt beskriva det i en promemoria. De initiala iakttagelser som görs kan vara viktiga i den fortsatta utredningen. Det är också viktigt att misstanken om hedersmotiv framgår i överlämningar av ärendet. Föredra för den som ska granska anmälan att det kan röra sig om misstänkt hedersmotiv.

Anmälningssupptagaren och granskaren kan markera brottet med hederstagg (tidigare hedersmarkering¹³⁵) som finns i polisens utredningssystem Durtvå. Markeringen kan även göras senare i ärendet. Hederstagg syns inte när ett ärende lottas till åklagare. Det är därför viktigt att redogöra för vad misstanken om hedersmotiv består i. Det kan göras genom en muntlig föredragning för åklagaren i samband med att ärendet lottas, eller att promemorian bifogas i lottningen.

6.3.2 Om barn misstänks fara illa ska en orosanmälan till socialtjänsten göras

Polismyndigheten har en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.¹³⁶ Även om brottet har begåtts mot en vuxen bör den enskilde polisen som är på plats, eller den som mottar en anmälan, alltid kontrollera om någon av de inblandade har barn. Om så är fallet behöver det upprättas en orosanmälan för de barnen. Om barnen till de inblandade har bevittnat våld ska en polisanmälan om barnfridsbrott upprättas.

I en orosanmälan behöver det kort framgå i vilket ärende polisen kommit i kontakt med de berörda personerna och om det gjorts någon speciell iakttagelse som är viktig för socialtjänstens vidare hantering. I vanliga fall ska polisen informera vårdnadshavare om att en anmälan till socialtjänsten kommer att upprättas. Om det finns misstanke om att barnet utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är det säkrast för den utsatta att vårdnadshavare inte informeras initialt. Det kan vara så att barnet eller barnen behöver placeras i skydd innan vårdnadshavare får kännedom om att myndigheter är inblandade. Ange i anmälan till socialtjänsten om vårdnadshavare är informerade och beskriv på vilket sätt det finns misstanke om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Bistå om det är möjligt med kontaktuppgifter till berörda och information om hur de kan kontaktas utan att det medför en ökad risk.

Om det finns minderåriga syskon till den som anmälan avser behöver anmälan även omfatta dem. Orosanmälan kan även upprättas för andra än det som utsätts för brott eller bevittnat brott. Till exempel pojkar som lever i en familj med hedersnormer och som därmed riskerar att socialiseras och fostras in i rollen som förövare. Det kan till exempel komma att kontrollera och bestraffa en syster.

6.3.3 Förundersökning i hedersrelaterade ärenden kan behöva ledas av erfarna åklagare

När en brottsanmälan har gjorts ska behörig förundersökningsledare, polis eller i vissa fall åklagare bedöma vilka möjligheter som finns att utreda brottet. Mer information finns i bilaga till Polismyndighetens riktlinjer för ledningen av förundersökning i brottmål.

135. Från och med juni 2022 kommer benämningen hederstagg användas istället för hedersmarkering.

136. 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen (2001:453).

Åklagare ska leda förundersökningen om den är särskilt komplicerad eller svår. Hedersrelaterade ärenden är ofta komplexa och svårutredda vilket innebär att polisen, precis som vid fridskränkingsbrott, skyndsamt bör kontakta åklagare. Hedersrelaterade ärenden kan handläggas av alla åklagare men på grund av sin komplexitet handläggs de ofta av åklagare med några års erfarenhet. På varje åklagarkammare finns två särskilt utpekade åklagare med fördjupade kunskaper om hedersrelaterade brott. I praktiken är det ofta en åklagare som är förundersökningsledare när brottet har ett hedersmotiv. Det beror på att åklagare vanligtvis är förundersöknings-ledare i alla relationsärenden, samt i alla ärenden där någon under 15 år ska höras under förundersökningen och det är påkallat att åklagaren leder förundersökningen.

6.3.4 Hantering av hot och risker är centralt

6.3.4.1 Hotbilden kan förstärkas vid polisanmälan om brott med hedersmotiv

När det gäller brott med hedersmotiv är det viktigt att se till att den som är utsatt för, eller riskerar att utsättas för brott, får tillgång till det skydd som personen behöver och har rätt till. Hotbilden kan i många fall förstärkas i samband med att en polisanmälan upprättas. Om det råder osäkerhet kan ansvarig anmälningsupptagare eller förundersökningsledare kontakta BOPS eller någon i polisens särskilda kompetensnätverk för hedersrelaterad brottslighet för att be om råd i frågan. Ytterligare information för polisanställda finns på Intrapolis.

6.3.4.2 En bedömning ska göras av hot och risker

När det finns risk att en person utsätts för eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld ska en hot- och riskbedömning genomföras enligt Polismyndighetens riktlinjer för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhet. Syftet med den är att bedöma vilka åtgärder som behövs för att skydda personen och för att minimera risken för upprepad utsatthet. Bedömningen utgör ett underlag för beslut om adekvata stöd- och skyddsåtgärder och ska omprövas om situationen förändras eller om nya omständigheter framkommer.

Varje polisanställd som är skyldig att ta emot och upprätta en anmälan ska initialt bedöma om det finns en omedelbar risk för att brottsoffret drabbas av våld eller hot om våld. Vid sådan risk är det viktigt att omedelbart föra personen i skydd. Om den initiala bedömningen pekar på att det finns risk för hedersrelaterat hot eller våld bör polisen göra en strukturerad riskbedömning. Den görs av utbildad personal inom BOPS. Det finns en guide för bedömning och hantering av risk, PATRIARK som används vid hedersrelaterad brottslighet.¹³⁷

137. En guide för bedömning och hantering av risk. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/patriark/>

6.3.4.3 Planering av skydd och säkerhet behöver ske i samverkan

I en hot- och riskbedömning ingår även att besluta om behov av skyddsplacering för den utsatta. Är det ett barn som är utsatt är samverkan med socialtjänsten viktig för att placeringen av barnet ska bli bra som möjligt både ur skydds- och omvårdnadsperspektiv.

Även vuxna personer som är eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterad brottslighet kan behöva skydd och kan vara i behov av skyddsplacering. För sådana fall gäller samma principer som i ärenden kring barn.

6.3.5 Utreseförbud och efterlysning kan förebygga att barn förs ut ur landet

När socialnämnden eller domstolen fattat beslut om utreseförbud skickas en kopia på beslutet till Polismyndigheten. På utreseförbudet ska det finnas kontaktuppgifter till chef och ansvarig handläggare hos socialtjänsten. Ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud måste handläggas skyndsamt eftersom det finns en påtaglig risk att barnet kan föras utomlands. Det gäller särskilt beslut om tillfälligt utreseförbud, eftersom situationen då har ansetts så akut att det inte funnits tid att avvakta förvaltningsrättens beslut inte kan avvaktas.

Polismyndigheten ska till följd av socialnämndens eller domstolens beslut skyndsamt ta ett eget beslut om huruvida passet ska spärras, återkallas eller omhändertas, eller om Polismyndigheten ska neka att ett nytt pass utfärdas för barnet. Beslutet fattas av nationella ledningscentralen, NLC. En inkommen begäran ska efter initial hantering, till exempel en kompletterande efterlysning, så snart som möjligt skickas vidare till NLC.

Om det finns indikationer på att barnet är på väg att resa ut ur landet och ett beslut om återkallelse av barnets pass inte hinner meddelas, får NLC besluta om att barnets pass ska omhändertas enligt 18 § passlagen (1978:302).

Utreseförbud är en förebyggande lagstiftning för att förhindra att barn förs ut ur eller lämnar landet i syfte att giftas bort eller könsstympas. De omständigheter som ligger till grund för ett utreseförbud kan ofta också utgöra grund för att inleda förundersökning avseende stämpling, förberedelse eller försök till könsstympning. Om det inte finns en polisanmälan om misstänkt brott sedan tidigare bör en sådan i de flesta fall upprättas i anslutning till beslutet om utreseförbud. Polismyndigheten kan då inleda en förundersökning. Inom ramen för en sådan kan till exempel beslut om tvångsmedel fattas.

Läs mer:

För vidare information om handläggningen av utreseförbud inom polisen, se Polismyndighetens riktlinjer för utreseförbud.

6.3.5.1 Olika regler gäller för svenska respektive utländska pass

Spärren i utreseförbudet är kopplad till det svenska passet och det svenska passsystemet, resehandlingssystemet (RES). För att se ett utreseförbud måste en kontroll i systemet RES göras. Om de spärrkoder som kan vara aktuella för ett barn med utreseförbud dyker upp vid en slagning i RES kan kompletterande slagningar göras för att fastställa grunden till spärren i övriga polisiära system. Exempel på sådana system är Nationellt Efterlysta Personer (NEPU) och polismyndighetens diarieföringsdokument och ärendehanteringssystem (PÄR).

Om domstolen eller socialnämnden skickar över ett beslut som gäller ett barn som inte är svensk medborgare ska beslutet direkt vidarebefordras till Migrationsverket. Polismyndigheten handlägger då inte längre ärendet.

Det finns ingen möjlighet för Migrationsverket att återkalla redan beviljade pass eller resedokument. Däremot kan myndigheten se till att nya främlingspass eller resedokument inte utfärdas till barn med utreseförbud. För att säkerställa att pass inte beviljas för ett barn med utreseförbud ska det läggas in en spärr på individen. Spärren har syftet att uppmärksamma polisen på utreseförbudet vid en gränspassage.

6.3.5.2 Utreseförbudet är inte ensamt grund för efterlysning

Polismyndigheten kan inte efterlysa personer i preventivt syfte, eftersom efterlysningssystemen inte möjliggör det. Det beror på att utreseförbudet inte har någon egen efterlysningsgrund, orsak eller anledning i polisens efterlysningssystem NEPU. En *efterlysning* i NEPU kan däremot ses av alla poliser som gör en registerslagning på den personen. Det är därför viktigt att snarast anmäla till polisen om ett barn som omfattas av utreseförbud försvinner, till exempel från ett familjehem. Då kan barnet efterlysas som försvunnen i NEPU.

För att kunna registrera en efterlysning i det internationella systemet, även kallat SIS (Schengen Information System), måste personen först vara registrerad i det svenska systemet (NEPU).

6.3.5.3 Efterlysning kan i vissa fall göras via Passenger Information Unit (PIU)

Om det finns risk att en misstänkt person eller målsägande lämnar landet kan polisen söka efter flygpassageraruppgifter via Passenger Information Unit, (PIU). PIU kan under vissa förutsättningar bistå med historik, profilering och realtidsbevakning. PIU kan också bistå med passagerarinformation vid resor som redan är genomförda. Förutsättningen för PIU:s arbete är att det finns misstanke om brott med minst tre års fängelse i straffskalan. Dit hör barnnäktenskapsbrott och könsstympningsbrott. Enbart misstanke om att föra ut ett barn ur Sverige i strid med utreseförbudet ger inte grund för att använda sig av PIU eftersom maxstraffet i det fallet bara är två års fängelse.

6.4 Förskola och skola

Att hantera hedersrelaterat våld och förtryck eller dess följdverkningar i förskola och skola är komplext. Skolan möter alla elever och har en betydelsefull roll i det förebyggande arbetet. Här följer några aspekter som är bra att beakta. Övrigt stöd för arbetet inom förskola och skola finns på webbplats www.skolverket.se.

I förskolan finns det möjligheter att arbeta förebyggande och att upptäcka utsatthet tidigt. Alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas.¹³⁸ I förskolan kan utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck visa sig till exempel genom att barn begränsas och kontrolleras utifrån könsstereotypa uppfattningar. Det finns barn i förskoleåldern som är i riskzonen för att bli könsstympade. Om förskolepersonal i sin tjänst misstänker att ett barn i eller utanför förskolan far illa är personalen skyldig att göra en anmälan till socialtjänsten.

Även i skolan ska alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling aktivt motverkas. Hedersrelaterat våld och förtryck ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser. I utbildningen ska eleverna ges möjlighet att kritiskt granska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck. Skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången skolgång har fått kunskaper inom området sexualitet, samtycke och relationer samt om hedersrelaterat våld och förtryck. Rektor har ett särskilt ansvar för att kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer samt kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck behandlas återkommande i utbildningen. Elever som går i de obligatoriska skolformerna ska även få kännedom om hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan.¹³⁹

Skolan har möjlighet att tidigt upptäcka mönster som tyder på hedersrelaterad utsatthet och ska agera vid misstanke eller kännedom om att barn far illa. När det behövs stöd från flera aktörer – så som skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård – kan stödet stärkas genom samordning. Skolan kan lyfta frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck i arbetet med aktiva åtgärder mot diskriminering. Det kan exempelvis handla om att förebygga trakasserier mellan elever som har koppling till heder och som har samband med någon diskrimineringsgrund exempelvis sexuell läggning.

För utsatta elever är det en trygghet om skolpersonal visar att de har kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Det ökar elevens tillit till vuxna och därigenom också sannolikheten att de ber om hjälp. När en

138. Skolverket (2018). *Läroplan för förskolan: Lpfö 2018*. Stockholm: Skolverket.

139. Formuleringarna börjar gälla 1 juli 2022. Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för grundsärskolan, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan och förordningen (SKOLFS 2013:148) om läroplan för gymnasiesärskolan.

elev har tagit mod till sig och berättat om sin situation är det viktigt att se till att eleven får rätt stöd genom att agera och följa rutinerna och lagstiftningen. Situationen kan skilja sig mycket mellan elever som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Se kapitel 3 för mer information om hur olika gruppers behov och förutsättningar kan skilja sig åt.

Läs mer:

Skolverkets material:

Motverka hedersrelaterat våld och förtryck i förskolan

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/motverka-hedersrelaterat-vald-och-fortryck-i-forskolan>

Hedersrelaterat våld och förtryck – Skolans ansvar och möjligheter

<https://www.skolverket.se/publikationsserier/ovrigt-material/2021/hedersrelaterat-vald-och-fortryck---skolans-ansvar-och-mojligheter>

6.4.1 Var uppmärksam på signaler om hedersrelaterat våld och förtryck

Skolpersonal ska i sitt arbete uppmärksamma varningssignaler om att en elev riskerar att fara illa. Det finns många tecken som skolpersonal kan vara observanta på. Det kan exempelvis handla om att eleven:

- inte får vara med på all undervisning, till exempel undervisning om sexualitet, samtycke och relationer,
- förändrar sitt agerande eller uppträdande (eleven är mer ledsen, tystlåten eller liknande),
- är utsatt för ryktesspridning,
- verkar vara kontrollerad (exempelvis att eleven övervakas, hämtas eller lämnas i skolan på ett sätt som kan tyda på kontroll),
- tvingas ta stort ansvar för syskon eller hemarbete,
- tvingas till religiösa sammankomster mot sin vilja,
- är orolig inför lov eller för att syskon far illa,
- blir uppringd återkommande eller måste svara på sms,
- inte får vara med kompisar efter skolan, ha fritidsintressen eller följa med på skolresor.

För elever som är eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld eller förtryck är det viktigt att skolpersonal lyssnar till hur eleven beskriver sitt eget handlingsutrymme, och hur dennes situation ser ut. Personalen som träffar eleven kan ställa frågor som uppmärksammar elevens utsatthet. Det är dock inte alltid som barn och unga har förmåga att uttrycka eller berätta om sin situation. Då är personalens kunskap om utsattheten av stor vikt.

6.4.2 Orosanmälan ska göras vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck

Förskole- och skolpersonal är skyldig enligt lag att genast anmäla till socialtjänsten om de i sitt arbete får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Personalen är också skyldiga att lämna de uppgifter som kan vara av betydelse för socialtjänstens utredning. Förskole- och skolpersonalen behöver inte vara säkra på att barnet far illa eller att brott är på väg att ske. Det räcker med en misstanke.¹⁴⁰ Skolsköterskan och skolläkaren har därtill en särskild skyldighet att dokumentera eventuella skador.¹⁴¹ Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.¹⁴² Om skolan är orolig för att eleven far illa på grund av hedersrelaterad problematik i hemmet bör skolan inte kontakta vårdnadshavarna utan istället kontakta socialtjänsten. Det är även viktigt att vid kontakt med socialtjänsten nämna att oron rör hedersrelaterad problematik, så att socialtjänsten i sin tur förstår att kontakt med vårdnadshavarna kan öka risken för barnet. Att informera vårdnadshavare om misstanke om hedersrelaterad problematik i hemmet kan öka barnets utsatthet och påskynda vårdnadshavares planer på att föra ut barnet ur landet.

Som skolpersonal är det bra att:

- spara eventuella sms, chattkonversationer eller annan kommunikation som kan finnas mellan elev och skolpersonal som berör utsattheten,
- spara ledighetsansökningar om det finns misstankar om hedersrelaterat våld och förtryck samt
- spara frånvarohistorik.

Om ett barn uttrycker rädsla för bortförande inför lov eller annan ledighet bör personalen vara särskilt uppmärksam. Det kan vara en akut situation som kräver omedelbart agerande.

I samband med polisanmälan ska alltid socialtjänsten kontaktas för en orosanmälan. Om det råder osäkerhet om huruvida en anmälan ska göras till socialtjänsten och polisen är det bra att kontakta socialtjänsten, barnahuset, resurscentraverksamhet eller Nationella stödtelefonen för rådgivning. I avsnitt 7.1.3.2 finns mer information om orosanmälan och polisanmälan.

140. 14 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453). Socialstyrelsen (2014). Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.

141. 3 kap. 6 § Patientdatalag (2008:355), och 5 kap. 3-5 §§ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården.

142. 14 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453). Socialstyrelsen (2014). Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.

Läs mer:

Skolverket: Skolans ansvar för barn som far illa

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-ansvar-for-barn-som-far-illa>

6.4.3 När eleven är myndig kan skolan stötta och vägleda

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. När skolpersonal misstänker att en elev är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att stötta och upplysa eleven om att det finns möjligheter söka om stöd och hjälp både genom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Skolpersonal bör även lämna uppgifter till polisen vid misstanke om brott.

6.5 Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården möter många barn, unga och vuxna som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Hälso- och sjukvården har en viktig roll i att uppmärksamma symtom som kan vara tecken på att personen är utsatt. Varje verksamhet behöver därför ha skriftliga rutiner och riktlinjer för hur personalen ska agera vid oro för att ett barn far illa.

6.5.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet

I offentlighets- och sekretesslagen finns en bestämmelse¹⁴³ som gör det möjligt för hälso- och sjukvården att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående. Med ”allvarliga brott” avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.¹⁴⁴ Bestämmelsen underlättar samverkan i de fall där yrkesverksamma uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldspiralspiral. I de fallen kan det krävas att uppgifter lämnas till polisen för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. För en våldsutsatt person kan det vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller särskilt om personen lever i en hederskontext och därmed kan ha svårt att själv ta kontakt med myndigheter, till exempel rättsväsendet.¹⁴⁵

143. 10 kap. 18 c § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

144. Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. Brottsbalken 1962:700 för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

145. Arbetsmarknadsdepartementet (2021). Förebyggande av våld i nära relationer. (Regeringens proposition 2020/21:163 s. 35)

6.5.2 Orosanmälan ska alltid göras till socialtjänsten vid oro för barn

De som arbetar inom hälso- och sjukvård och tandvård har en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.¹⁴⁶ Om det finns en misstanke om att ett barn riskerar att föras utomlands i syfte att utsättas för barnåktenskap, tvångsåktenskap, omvändelseförsök eller könsstympning behöver en orosanmälan göras. Det är viktigt att i anmälan berätta att det finns misstanke om eller förekomst av hedersrelaterat våld. Då vet socialtjänsten att det kan krävas extra försiktighetsåtgärder i kontakten med barn och vårdnadshavare.

I de fall en orosanmälan gäller oro för brott mot barn och barnets vårdnadshavare är misstänkt förövare bör man inte informera vårdnadshavaren om att en orosanmälan görs. Det skulle kunna utgöra en risk för barnet. Istället ska socialtjänsten kontaktas, så att de får möjlighet att först utföra en omedelbar skyddsbedömning. I dessa situationer behöver man också överväga att göra en polisanmälan. Sekretess hindrar inte hälso- och sjukvården från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot någon som inte fyllt 18 år.¹⁴⁷ Det gäller brott enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB och brott som avses i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

Läs mer:

Socialstyrelsen: Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården (2021).

6.5.3 Sekretess kan bli aktuellt i förhållande till vårdnadshavare

I vanliga fall har vårdnadshavare rätt att få information om barnet i enlighet med rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I de fall barnet har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck behöver hälso- och sjukvården dock ta ställning till om det finns skäl att *inte* informera vårdnadshavaren om barnets vård.

Sekretess gäller till skydd för ett barn även i förhållande till dennes vårdnadshavare. Sekretess gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I takt med att barnet blir äldre och mognare, och får en ökad självbestämmanderätt, övergår dock rätten att förfoga över sekretessen mer och mer till barnet. Vid bedömningen måste hänsyn därför tas till frågans art, komplexitet och konsekvenser.

146. 14 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453)

147. 10 kap. 21 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter får en uppgift inte lämnas ut till vårdnadshavaren om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.¹⁴⁸ Med ”betydande men” avses att barnet skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas. Det betyder i praktiken att det ska finnas speciella skäl att tro att en uppgift om barnet kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren.¹⁴⁹ Sekretess med hänsyn till ”betydande men” kan vara aktuellt oberoende av barnets ålder, således även när det rör sig om yngre barn.

6.5.3.1 Åtkomst till patientjournal kan begränsas

Patientjournalen kan nås via 1177 Vårdguidens e-tjänster. Vårdnadshavare har tillgång barnets journal fram till barnet blir 13 år. Det kan innebära en risk för att barn utsätts för påtryckningar att visa journaluppgifter för anhöriga. En vårdgivare får ge patienter direktåtkomst till patientjournalen men har ingen skyldighet att erbjuda det. Vårdgivare kan också begränsa direktåtkomsten så att den som loggar in bara kan se vissa delar av patientjournalen, till exempel på grund av sekretess. I ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck finns det skäl att begränsa den information som visas vid direktåtkomst. Om det inte går att läsa barnets patientjournal genom direktåtkomst, men någon av vårdnadshavarna begär detta, får vårdnadshavaren begära ut den skriftliga dokumentationen. I dessa fall görs en sedvanlig sekretessprövning inför utlämnandet.

148. 12 kap. 3 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

149. Arbetsmarknadsutskottet (1988). *Om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.* (Regeringens proposition 1988/89:67 s. 38). Justitiedepartementet (2009). *Offentlighets- och sekretesslag.* (Regeringens proposition 2008/09:150 s. 370)

7. När en person är försvunnen

I det här kapitlet beskrivs hur du som yrkesverksam bör agera när ett barn eller en vuxen är försvunnen och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Med försvunnen menas att det inte är känt var personen befinner sig, om personen är kvar i Sverige eller befinner sig i utlandet. Om man vet vilket land personen blivit bortförd till räknas personen inte som försvunnen och andra insatser blir aktuella. I hedersrelaterade ärenden är det ofta familjen och/eller nätverket som står bakom försvinnandet och stöttar förövarna. Därmed möter verksamheterna sällan oroliga anhöriga som samarbetar för att hitta den försvunna. Med anledning av detta ställs höga krav på att skola, socialtjänst och polis samverkar för att eftersöka, hitta och återföra den försvunna personen.

7.1 När ett barn är försvunnet

När ett barn försvinner från sitt hem eller blir bortfört från en placering enligt SoL eller vård enligt LVU behöver ansvariga myndigheter agera skyndsamt. Socialtjänsten och polisen ansvarar för att söka reda på och skydda barnet, särskilt om det finns misstankar om våld eller förtryck. Vid misstanke om att barnet befinner sig i utlandet kan UD och ambassaderna i vissa fall undersöka om barnet har rest in i ett annat land.

7.1.1 Socialtjänsten

Om socialtjänsten får vetskap om att ett barn har försvunnit från sitt hem, en placering SoL eller vård LVU behöver de agera snabbt. Kontakt och samverkan med Polismyndigheten är nödvändig i de flesta fall. Även samverkan med barnahus och resurscentra kan stärka förutsättningarna att hitta och skydda det försvunna barnet. I vissa ärenden kan ett utreseförbud bli aktuellt.

7.1.1.1 Skyddsbedömning kan behöva göras omedelbart

Om en anmälan enligt 11 kap. 1 § SoL rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en skyddsbedömning av barnets eller den unges behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska alltid dokumenteras.¹⁵⁰ Skyddsbedömningen ska göras samma dag som anmälan kommer in, eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen.¹⁵¹

150. 11 kap. 1 a § Socialtjänstlag (2001:453).

151. Socialdepartementet (2012). Stärkt skydd för barn och unga. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 60)

7.1.1.2 Utredning och utreseförbud kan bli aktuella

Socialtjänsten kan, exempelvis genom en anmälan från skolan, få vetskap om att ett barn har varit frånvarande utan rimlig förklaring och att han eller hon misstänks ha försvunnit från hemmet.

I den situationen ska socialtjänsten bedöma om det finns behov av att inleda en utredning enligt 11 kap.1 § SoL. Om det vid skyddsbedömningen, under förhandsbedömning eller under en utredning framkommer att det finns en risk för att barnet ska bli bortfört till utlandet, och där utsätts för de brott som är aktuella vid utreseförbud, behöver socialtjänsten överväga att ansöka om ett utreseförbud enligt 31 a § LVU.

Socialtjänsten ska ansöka om utreseförbud när det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att könsstympas, ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse.¹⁵² Utreseförbud beslutas av förvaltningsrätten. Om läget är så akut att förvaltningsrättens beslut inte kan inväntas har socialtjänsten möjlighet att meddela tillfälligt utreseförbud. Vid beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud måste Polismyndigheten underrättas omedelbart. Det innebär att socialnämnden eller domstolen genast ska skicka en kopia av det meddelade beslutet. Läs mer om utreseförbud i 6.2.4.

I de fall utreseförbud är aktuellt kommer det i många fall även vara aktuellt med vård enligt LVU och då framför allt med stöd av 2 § LVU.¹⁵³

7.1.1.3 Misstanke om allvarliga brott bör anmälas till polisen

De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde många gånger även vara en grund för misstanke om förstadiet till brott. Om yrkesverksamma på socialtjänsten misstänker att ett barn befinner sig i akut fara eller håller på att föras ut ur landet ska de agera omedelbart och ringa 112. Men det kan också finnas situationer där det är otydligt vad som kan, ska eller bör göras. Ett sätt att agera i situationer där osäkerhet råder är att kontakta barnahus, resurscentra, nationella stödtelefonen eller polisen för rådgivning. I många fall är det också lämpligt att göra en polis-anmälan. I samband med polisanmälan kan socialtjänsten även initiera ett samråd på barnahus.

7.1.1.4 Vid risk att barn kan utsättas för allvarliga brott ska anmälan göras skyndsamt

Om ett barn som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck försvinner är det stor risk att ett brott ligger bakom försvinnandet. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot

152. 31 a § Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

153. Justitiedepartementet (2020). Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 67)

någon som inte fyllt 18 år.¹⁵⁴ Det gäller bland annat barnäktenskapsbrott och kvinnlig könsstympning. Vid misstanke om att barnet blivit utsatt för något av dessa brott bör socialtjänsten skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om socialtjänsten är osäker på om det som barnet utsatts för är brottsligt bör polis eller åklagare konsulteras.¹⁵⁵ Om socialtjänsten har fått kännedom om att barn kan ha varit utsatt för något av brotten, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av barnets journal.¹⁵⁶

Socialtjänsten bör inte göra någon omfattande utredning innan de tar ställning till om de ska göra en polisanmälan.¹⁵⁷ Socialtjänstens polisanmälan kräver inte att vårdnadshavaren eller barnet samtycker eller att dessa informeras i förväg. När socialtjänsten anmäler misstanke om brott mot ett barn behöver det inte heller finnas någon misstänkt gärningsperson, utan det är just misstanken om ett brott som anmäls. Socialtjänsten kan därför anmäla till polisen att de misstänker att ett barn har varit utsatt. Anmälan kan göras utan att man känner till, eller ens misstänker, vem gärningspersonen är. Socialtjänsten behöver inte heller uppge någon exakt brottsrubricering.

Anmälan utgör grunden för polisens fortsatta arbete och behöver därför innehålla så detaljerad information som möjligt om vad som framkommit och vem som lämnat informationen. Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga framgår vilken information som bör finnas med i en anmälan, och som bilaga finns den blankett som anmälan bör göras på.¹⁵⁸ I brådskande fall kan en muntlig anmälan göras, för att senare kompletteras med en skriftlig anmälan.

Läs mer:

Socialstyrelsen: Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015).

154. Brottsbalken (1962:700), dvs. brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid eller sexualbrott, eller i Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

10 kap. 21 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400). Barnäktenskapsbrott utgör brott enligt 4 kap. Brottsbalken (1962:700) och är därmed ett sådant brott som bör polisanmälas.

155. Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

156. Allmänna råd till 4 kap. 11 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd [SOSFS 2014:5] om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

157. Justitieombudsmannen (2012). Redogörelse 2012/13:JO1 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. s. 288

158. Blanketten är framtagen i samråd med Rikspolisstyrelsen och återfinns i bilaga till SOSFS 2014:6

7.1.1.5 Polisen kan hjälpa till att leta efter barn som försvunnit från LVU-vård

Socialnämnden har det övergripande ansvaret för vården av barn som har omhändertagits med stöd av LVU. Om ett barn¹⁵⁹ försvinner eller förs bort från det hem där barnet är placerat får nämnden begära handräckning av Polismyndigheten för att leta efter och återföra barnet. Om förutsättningarna för handräckningsbegäran är uppfyllda kan Polismyndigheten efterlysa barnet nationellt och internationellt (läs mer om detta i avsnitt 7.1.2.4).

Det är fortfarande socialtjänstens ansvar att söka efter barnet, även om de begärt handräckning från polisen. Socialtjänsten ska göra egna ansträngningar för att hitta barnet och hålla sig uppdaterade om hur polisens eftersökningar går.¹⁶⁰

I de fall då ett barn försvunnit från LVU-vård och det finns misstankar om att barnet utsatts för hedersrelaterad brottslighet kan det vara svårt att bedöma hur länge vården ska fortgå. Frågan om upphörande av LVU-vård vid ett försvinnande är inte närmare reglerad i lagstiftningen. Justitieombudsmannen (JO) har dock i två ärenden konstaterat att 2–3 månader är för kort tid för att socialnämnden ska kunna besluta om att LVU-vården kan upphöra. Det kan tilläggas att JO även har ansett att ett offentligt biträde bör förordnas när ett barn eller en ung person är försvunnen. Enligt JO bör det göras även om det offentliga biträdet, på grund av att det saknas fullmakt från barnet, inte kan tillvarata barnets behov fullt ut.¹⁶¹

7.1.2 Polisen

Polismyndigheten är den myndighet i Sverige som ansvarar för efterforskning av barn som är försvunna. Barnet kan ha försvunnit från hemmet eller avvikit från LVU-vård. Det kan också vara bortfört eller på väg att föras bort till utlandet. Polismyndighetens befogenheter i sådana fall är exempelvis efterforskningar nationella och internationella efterlysningar och i vissa fall brottsutredning.

7.1.2.1 Så mycket information som möjligt bör samlas in i samband med polisanmälan

Det är av yttersta vikt att polisen får tillgång till så mycket information som möjligt om det försvunna barnet och dennes liv för att kunna söka effektivt. Det är också viktigt att polisen skyndsamt hanterar inkommen information. Tänk på att flera brott kan vara aktuella för anmälan. Ett barn kan vara både försvunnet och utsatt för brott.

159. Vård med stöd av LVU kan i vissa fall även ges till unga som fyllt 18 men inte 20 år. De beskrivningar som gäller barn som får vård med stöd av LVU kan därför även gälla vissa unga som är myndiga men som inte fyllt 20 år.

160. Justitieombudsmannen (2020). Kritik mot Socialnämnden i Uddevalla kommun för passivitet vid sökandet efter en flicka som avvikit från ett s.k. HVB-hem där hon var placerad med stöd av LVU. Dnr 3760–2018.

161. Justitieombudsmannen (1991). Redogörelse 1991/92:1 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. s. 266.

Justitieombudsmannen (2004). Redogörelse 2004/05:JO1 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. s. 243.

Dialog med den som anmäler ett försvinnande kan stärka polisens förutsättningar att hitta och skydda barnet. Det är viktigt att få reda på om det finns ett hedersmotiv bakom försvinnandet. Om det försvunna barnet lever i eller misstänks leva i en hederskontext är det viktigt att söka information om barnet och försvinnandet utanför den aktuella familjen och nätverket. Mer information finns i Polismyndighetens metodstöd hedersrelaterad brottslighet. Be personen som anmäler att redogöra för sina misstankar och vad de består i. Om all fakta inte finns tillgänglig så gör det ingenting. Följande information om det försvunna barnet är viktig att ta reda på:

- Vad är barnets fullständiga namn och personnummer/ födelsedatum?
- Har barnet någon sjukdom eller behov av medicin?
- Finns det något telefonnummer till barnet?
- Vilka är barnets boendeförhållanden?
- Från vilken plats försvann barnet och när hände det?
- Vem såg barnet sist?
- Hur var barnet klätt?
- Har barnet pengar, pass, telefon eller liknande med sig?
- Bedöms ärendet vara hedersrelaterat?
- Vad är grunden för en eventuell placering utanför hemmet?
- Finns det en hotbild mot barnet?
- Är familj och släkt födda i ett annat land, vilket i så fall?
- Har anmälaren en specifik oro nu?

Kontakta anmälaren igen om behov av mer information uppstår.

7.1.2.2 Hedersmotivet ställer särskilda krav på polisens arbete

När ett barn anmäls som försvunnet ska behörig beslutsfattare inom polisen avgöra om en efterforskning enligt lag (2003:778) om skydd mot olyckor LSO ska inledas. Vid en sådan efterforskning ska de rutiner och metoder som finns angivna i Polismyndighetens handbok för efterforskning av försvunna personer användas. Efter ett beslut om efterforskning har fattats ska en anmälan om brott eller försvunnen person upprättas om det inte redan är gjort.

I hanteringen av ärendet gäller följande:

- Om anmälan gäller brott som ska taggas med hederstagg grövre brott eller om andra speciella omständigheter råder är det bra att föredra ärendet för den förundersökningsledare som ska granska och fatta beslut i ärendet.
- Ärendet ska föredras för åklagare när det gäller brott mot barn.
- Misstanke om att barn lever med hedersrelaterat våld och förtryck ska dokumenteras och delges den som leder förundersökningen eller efterforskningen.

- Oavsett om anmälan om brott inkommit från annan än socialtjänsten kan polisen kontakta barnahus i det delar av landet där det finns barnahus och initiera ett samråd.

Metoderna för utredning och förhör är till viss del olika vid hedersrelaterad brottslighet och andra brott i nära relation. Utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet ska valet av arbetsätt i efterforskningen väljas. Vid informationsinhämtning kan det vara viktigt att inte söka information från barnets närmast anhöriga och de som ingår i kretsen kring barnet, utan försöka få information från annat håll än det nätverk där barnet ingår, till exempel från personal inom förskola och skola. Det finns en stor risk att ett försvunnet barn som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är utsatt för brott. Det är därför av stor vikt att Polismyndighetens metodstöd Hedersrelaterad brottslighet används.¹⁶² För att stärka förutsättningarna att hitta och skydda barnet är det bra att tidigt knyta till sig experthjälp i sökandet. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas. Det kan finnas flera potentiella gärningspersoner bland de som förhörs och därför kan det behövas speciell kunskap och kännedom om hedersrelaterat våld och förtryck för att nå framgång i förundersökningen. Flera utredningsåtgärder kan bli aktuella. Dessa beskrivs mer utförligt i polisens metodstöd.

Ett annat sätt att säkerställa tillgången till kunskap och kompetens är att samverka med andra aktörer. Till exempel kan Polismyndigheten samverka med militär och frivilligorganisationer i sökandet efter en försvunnen person. Uppgifter kan också efterfrågas hos aktörer som vårdinrättningar eller transportföretag.

7.1.2.3 I hedersrelaterade ärenden finns ofta skyddsbehov

När en polisanmälan upptas ska den enskilda handläggaren eller polisen som upprättar anmälan alltid beakta om det finns ett skyddsbehov för brottsutsatta och i sådana fall kontakta socialtjänsten omgående. I det fall det finns misstanke om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck finns nästan alltid ett skyddsbehov. Det är därför bra om man tidigt i efterforskningen har en gemensam planering för det skydd som barnet kan vara i behov av när barnet återfinns. I barnets närhet kan det även finnas andra med skyddsbehov som behöver uppmärksammas.

Polisens BOPS-avdelningar ansvarar för att göra mer avancerade riskbedömningar och bedömningar av skyddsbehov. Det behövs mycket information för att bedömningen ska bli så bra som möjligt. Underrättelseavdelningar kan också vara behjälpliga för kartläggning av potentiella hotaktörer.

¹⁶². Hedersrelaterad brottslighet är internt metodstöd för polisen som nås via polisens intranät

7.1.2.4 Barnet kan efterlysas nationellt och internationellt

Vårdnadshavare får som utgångspunkt ta med sina barn utomlands. Det finns därför ingen legal möjlighet att stoppa vårdnadshavare att ta med sina barn utomlands om polisen inte misstänker brott av allvarigare karaktär. Föreligger däremot ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud är det brottsligt även för vårdnadshavare att föra barnet ut ur landet (läs mer under 7.1.2.6 nedan).

Risken är stor att försvunna personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck förs utomlands. Därför är det viktigt att tidigt utfärda internationella efterlysningar. Vid vissa brott kan det vara aktuellt att söka efter flygpassageraruppgifter via Passenger Information Unit (PIU). Förutsättningar för PIU:s arbete är att det finns misstanke om brott med tre års fängelse i straffskalan. Dit hör barnnäktenskapsbrott och könsstympningsbrott. Enbart misstanke om att föra ut ett barn ur Sverige i strid med utreseförbudet ger inte grund för att använda sig av PIU eftersom maxstraffet i det fallet bara är två års fängelse.

En begäran om internationell efterlysning ska göras både före och efter det att ett barn förts utomlands.¹⁶³ För att en internationell efterlysning ska kunna göras måste barnet först vara efterlyst i registret för nationellt efterlysta personer (NEPU). Polisen bör också i ett så tidigt skede som möjligt ta kontakt med SPOC (Single Point of Operational Contact). SPOC är Polismyndighetens nationella kontaktpunkt för internationella operativa kontakter med andra länder genom Europol, Interpol och Schengensamarbetet samt genom utstationerade sambandsmän.

7.1.2.5 Gränslarm kan hindra barnet från att lämna landet

Om det finns en misstanke om brott har polisen vissa befogenheter. Gäller brottet till exempel egenmäktighet med barn ska ett gränslarm utfärdas. Gränslarm kan även utfärdas om det misstänks att annat brott har begåtts. Det kan till exempel vara försök, förberedelse eller stämpling till könsstympning eller barnnäktenskapsbrott. Gränslarm utfärdas av regionledningscentralerna innan barnet hunnit lämna landet. Information om vilka blanketter som ska fyllas i och vart de skickas finns i Polismyndighetens handbok för ärenden med internationell koppling.

7.1.2.6 Utreseförbud ger ett visst skydd mot att barnet förs ut ur Sverige

Om förvaltningsrätten fattar beslut om utreseförbud återkallas barnets svenska pass.¹⁶⁴ Spärren kommer då att synas för den som gör en kontroll av barnets pass. Utreseförbudet ger i sig inget fullständigt skydd mot att ett barn förs ut ur Sverige. Om en spärmarkering som visar på utreseförbud syns vid en registerslagning kan polisen söka i NEPU och PÄR för att få ytterligare information om anledningen för spärren.

163. Polismyndighetens handbok för handläggning av ärenden med internationell koppling.

164. 12 § 10 Passlag. (1978:302).

7.1.2.7 Försvunna barn som stoppas vid gränsen ska föras i säkerhet

Om ett barn som är anmält försvunnet stoppas vid Sveriges yttre gräns gäller i princip samma rutin som för alla efterlysta personer. Polispersonal ska alltid se till att barnet förs i säkerhet och den socialtjänst där barnet har sin hemvist ska vanligtvis kontaktas. Är barnet omhändertaget enligt LVU och efterlyst ska barnet tas omhand och aktuell socialtjänst eller placering ska kontaktas. Saknas efterlysning, men det finns ett utreseförbud, ska barnet säkras och initialt tas omhand av polispersonal. Den socialtjänst som ansvarar för barnet ska kontaktas.

De personer som har försökt föra ut barnet ur landet är sannolikt misstänkta för brott.¹⁶⁵ Även försök att föra barn med utreseförbud ut ur landet är straffbart. I vart fall ska personerna identifieras och brottsanmälan upprättas. Det är den enskilda polisen som avgör om en eller flera personer ska gripas. Efter ett gripande följs rutin för frihetsberövande.

7.1.2.8 Utrikesdepartementet har vissa möjligheter att få information om det bortförda barnet

I vissa fall har UD möjlighet att undersöka om det finns någon information om barnet i det land som barnet befaras vara bortfört till. Det är möjligt i de fall där barnet tros befinna sig i ett land som tillträtt 1980 eller 1996 års Haagkonventioner eller Bryssel II-förordningen. Om ett internationellt regelverk mellan Sverige och det aktuella landet saknas kan det i vissa fall vara möjligt att fråga det aktuella landets myndigheter om barnet har rest in i landet. Polisen behöver diskutera möjligheten att vidta sådana åtgärder med UD i varje enskilt fall. Läs mer i kapitel 8 om vad som gäller ett land som omfattas respektive inte omfattas av Bryssel II-förordningen, 1980 eller 1996 års Haagkonventioner.

7.1.3 Förskola och skola

Förskolan och skolan har en central roll i att upptäcka och agera om ett barn har försvunnit. Om ett barn har försvunnit finns det enligt lag vissa åtgärder som förskolan och skolan är skyldiga att vidta.¹⁶⁶ Det handlar till exempel om att undersöka var barnet befinner sig och att göra orosanmälan till socialtjänsten. Även polisanmälan kan bli aktuellt. Skolan ska även informera hemkommunen om det är så att barnet inte deltagit i undervisningen under en längre period.

I vissa situationer kan det dock vara mer bråttom. Om personal i förskola eller skola misstänker att ett barn befinner sig i akut fara eller håller på att föras ut ur landet ska de agera omedelbart och ringa 112.

165. 45 § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

166. 14 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453). Socialstyrelsen (2014). *Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*.

7.1.3.1 Skolan är skyldig att aktivt eftersöka elever

Skolan har ansvar att försäkra sig om att eleven får den utbildning den är berättigad till, i synnerhet om eleven fortfarande har skolplikt. Får skolan information om att eleven går i skola i ett annat land behöver detta uppmärksammas och undersökas.¹⁶⁷

Vid oro för att frånvaro är kopplad till hedersrelaterat våld och förtryck ska skolan anmäla detta till socialtjänsten. Skolan bör dock avvakta med att informera vårdnadshavarna eftersom det riskerar att leda till konsekvenser för den utsatta. Om eleven är frånvarande och skolan inte lyckas nå eleven eller vårdnadshavare kan skolan undersöka:

- om det finns tidigare dokumentation av orsaker till eventuell frånvaro,
- om eleven tidigare har uttryckt oro över relationer, trivsel, eller trygghet i skolan,
- hemsituation och kännedom om syskon
- om skolan har uppmärksammat riskfaktorer som kan ha bidragit till den förändrade situationen, och
- om det finns någon tidigare dokumentation eller kunskap om elevens hemsituation och syskon.

Kontaktar eleven skolpersonal är det viktigt att de som är inblandade i ärendet dokumenterar den information som framkommer. Det kan vara centrala underlag som kan stärka åklagarens förutsättningar att bedriva en eventuell förundersökning.

7.1.3.2 Oro för barn ska alltid anmälas till socialtjänsten

Förskole- och skolpersonal är skyldiga enligt lag att genast anmäla till socialtjänsten om de i sitt arbete får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Personalen är också skyldig att lämna de uppgifter som kan vara av betydelse för socialtjänstens utredning. Förskole- och skolpersonalen behöver inte vara säker på att barnet far illa eller att ett brott har begåtts, det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.¹⁶⁸ Om skolpersonal är orolig för att eleven far illa på grund av hedersrelaterad problematik i hemmet bör skolan inte kontakta vårdnadshavarna utan istället kontakta socialtjänsten. Det är även viktigt att vid kontakt med socialtjänsten nämna att oron rör hedersrelaterad problematik, så att socialtjänsten i sin tur förstår att kontakt med vårdnadshavarna kan öka risken för eleven. Det kan öka barnets utsatthet och påskynda vårdnadshavarnas planer på att föra ut barnet ur landet. I kontakten med socialtjänsten är det därför viktigt att även komma överens om vem som ska göra polisanmälan: skolan eller socialtjänsten.

167. 7 kap. 22 § Skollag (2010:800)

168. Socialtjänstlag 2001:453. 14 kap. 1 §. Socialstyrelsen (2014). *Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.*

Om någon annan än rektor gör en anmälan till socialtjänsten är det viktigt att skolledningen får kännedom om detta. Om det råder osäkerhet om hur och när en anmälan ska göras till socialtjänsten är det bra att kontakta socialtjänsten, barnahus, resurscentraverksamhet eller Nationella stödtelefonen för rådgivning.

7.1.3.3 Förskola och skola kan anmäla försvinnande till polisen

Om ett barn är försvunnet kan det bli aktuellt att göra en polisanmälan. Såväl förskola och skola som socialtjänst kan anmäla ett försvinnande till polisen, men många gånger är det socialtjänsten som polisanmäler efter att en orosanmälan om ett försvunnet barn inkommit. Det kan dock uppstå situationer då personal i förskola eller skola gör polisanmälan själv. Om någon annan än rektor gör en anmälan är det viktigt att skolledningen får kännedom om detta. Det är då av vikt att ge polisen tillgång till så mycket information som möjligt om den försvunna och dennes liv för att polisen ska kunna söka effektivt efter barnet. Det är också viktigt att lämna informationen skyndsamt till polisen.

Den dokumentation och information som lämnas till polisen bör vara enkel och sakligt framställd. Om det finns misstanke om brott med hedersmotiv eller om barnet eller eleven som är försvunnen kan vara utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck ska du som yrkesverksam redogöra för misstanken och vad den består i (se avsnitt 7.1.2.1). Polismyndigheten kan också komma att kontakta den som anmäler om behov av mer information uppstår. Det kan, i samband med detta, vara viktigt att ha fört minnesanteckningar av händelsen.

7.1.3.4 Utredning om frånvaro ska anmälas till skolans huvudman

Om en minderårig elev har upprepade eller längre frånvaro från verksamhet som omfattas av skolplikt ska rektorn se till att frånvaron utreds skyndsamt.¹⁶⁹ Det gäller både vid giltig och vid ogiltig frånvaro. I vissa situationer, till exempel vid oro för att en elev är utsatt för hot, våld, övergrepp eller vid misstanke om en hedersrelaterad kontext, bör den enskilda skolpersonalen konsultera socialtjänsten innan vårdnadshavarna kontaktas. När en utredning om en elevs frånvaro har inletts ska rektorn se till att frånvaron snarast anmäls till skolans huvudman. Exakt hur länge en elev kan vara frånvarande innan rektorn är skyldig att påbörja en utredning är något som får avgöras i varje enskilt fall.

169. 7 kap. 19 a § Skollag (2010:800)

7.1.3.5 Huvudmannen ska informera hemkommunen om utredningen

När skolan har inlett en utredning om frånvaro för en skolpliktig elev ska huvudmannen så snart som möjligt informera utbildningsnämnden i elevens hemkommun. Det gäller även när en skolpliktig elev börjar eller slutar skolan. När elevens hemkommun får kännedom om att eleven är frånvarande har hemkommunen möjlighet att vidta åtgärder för att eleven ska komma tillbaka till skolan.¹⁷⁰

Kommunen har ett övergripande ansvar att bevaka alla skolpliktiga elever som bor i kommunen.¹⁷¹ Kommunen ska inte bara bevaka att eleven är skolplacerad utan också att eleven faktiskt går i skolan. Det är viktigt att kommunen har rutiner för bevakningen så att inga elever hamnar vid sidan av skolsystemet. Hemkommunen ska samordna insatser med samhällsorgan, organisationer eller andra som berörs.¹⁷²

7.1.3.6 Hemkommunen kan besluta om vitesföreläggande

Om en skolpliktig elev inte fullgör sin skolgång och det beror på att elevens vårdnadshavare inte har gjort vad den är skyldig att göra för att så ska ske, får hemkommunen förelägga elevens vårdnadshavare att fullgöra sina skyldigheter. Ett föreläggande får förenas med vite.¹⁷³ Bestämmelsen finns främst till för fall då en elev inte går i skolan över huvud taget.

Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet kan det alltså bli aktuellt för hemkommunen att utfärda vitesföreläggande när en elev är försvunnen och därigenom inte fullgör sin skolplikt. Det är dock viktigt att ett vitesföreläggande inte utfärdas förrän alla tänkbara ansträngningar har gjorts för att hitta en frivillig lösning.¹⁷⁴

7.1.4 Hälso- och sjukvården

När hälso- och sjukvårdens verksamheter får kännedom om att ett barn är försvunnet är det viktigt att utan dröjsmål göra en orosanmälan till socialtjänsten. Primärvården, akutmottagningar, mödrahälsovården, barnhälsovården, barn- och ungdomspsykiatri, elevhälsa, habiliteringen och ungdomsmottagningar är verksamheter som har goda förutsättningar att upptäcka när någon lever i en hederskontext. Yrkesverksamma bör vara uppmärksamma på sådana tecken och symptom, exempelvis frågor kring oskuldskontroll eller oskuldsoperation.

Verksamhetens rutiner bör innehålla information om hur en anmälan görs, vem som gör den och vad den ska innehålla. Rutinen bör också innehålla former för samråd med kollegor, ansvarig chef, andra professioner och socialtjänst samt samråd med polis vid misstanke om brott.

170. 7 kap. 22 § Skollag (2010:800)

171. 7 kap. 21 § Skollag (2010:800)

172. Ibid.

173. 7 kap. 23 § Skollag (2010:800)

174. Regeringen (1985). Om ny skollag m.m. (Regeringens proposition 1985/86:10 s. 91)

Läs mer:

Socialstyrelsens material:

Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård (2021).

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården (2021).

7.2 När en vuxen är försvunnen

När en vuxen person är försvunnen har yrkesverksamma inom socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård en viktig roll när det gäller att anmäla försvinnandet till polisen. Polismyndigheten har sedan möjlighet att eftersöka och efterlysa den försvunna personen. Om det finns misstankar om vilket land personen kan vara bortförd till, eller kvarhållen i, har UD i vissa fall möjlighet att ställa frågor till det aktuella landets myndigheter om personen har rest in i landet.

7.2.1 Socialtjänsten

Om socialtjänsten får vetskap om att en vuxen person är försvunnen kan det innebära att socialtjänsten behöver kontakta polisen och samarbeta med dem. Möjligheten att göra en polisanmälan eller lämna information till polisen skiljer sig åt i olika situationer.

7.2.1.1 Vid allvarlig brottslighet får socialtjänsten röja sekretessen och kontakta polisen

Socialtjänsten har möjlighet att röja sekretessen och polisanmäla vid misstanke om vissa begångna brott.¹⁷⁵ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller, vid försök till brott, minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, våldtäkt, grov misshandel, människohandel, könsstympning, kvinnofridskränkning, fridskränkning och olaga frihetsberövande.

Om socialtjänsten har anledning att anta att det finns fara för personens liv eller hälsa kan anmälan också ske med stöd av den så kallade nödrätten.¹⁷⁶ Bestämmelserna om nödrätt innebär att den som handlar i nöd för att avvärja fara för liv, hälsa och egendom (eller något annat intresse som skyddas av rättsordningen) under vissa förutsättningar kan vara fri från ansvar.

175. 10 kap. 23 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

176. 24 kap. 4 § Brottsbalken (1962:700)

I offentlighets- och sekretesslagen finns även en bestämmelse som gör det möjligt för socialtjänsten att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till polisen i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående.¹⁷⁷ Med allvarliga brott avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.¹⁷⁸

Om polisen tidigt får kännedom om att en person har försvunnit ökar chansen att snabbt hitta personen och att förhindra eventuella brott. Vid en anmälan om försvunnen person kan personen bli efterlyst nationellt. Om personen blir efterlyst som försvunnen och det finns misstankar om att personen kan befinna sig eller vara på väg utomlands, kan efterlysningen läggas ut internationellt i Schengens informationssystem (SIS) av polisen. Det gör det möjligt för polisen att i vissa fall få information om personen påträffas utomlands.

Läs mer:

Socialstyrelsen: Meddelandeblad nr 5/2021 *Nya bestämmelser om förebyggande av våld i nära relationer och om barnfridsbrott (2021)*.

7.2.2 Polisen

Polismyndigheten har en central roll när det gäller att ta emot och hantera anmälan om en försvunnen person. Det är Polismyndigheten som fattar beslut om efterforskning, efterlysning och internationell efterlysning.

7.2.2.1 Så mycket information som möjligt bör samlas in i samband med polisanmälan

Det är av yttersta vikt att polisen får tillgång till så mycket information som möjligt om den försvunnas liv för att kunna söka effektivt efter personen. Det är också viktigt att polisen skyndsamt hanterar inkommen information.

Dialog med den som anmäler ett försvinnande kan stärka polisens förutsättningar att hitta och skydda personen som är försvunnen. Det är viktigt att få reda på om det finns ett hedersmotiv bakom försvinnandet. Be personen som anmäler att redogöra för sina misstankar och vad de består i. Om all fakta inte finns är följande information om den försvunna personen viktig att ta reda på:

- Vad är personens fullständiga namn och personnummer/födelsedatum?
- Har personen någon sjukdom eller behov av medicin?
- Vad är personens telefonnummer?

177. 10 kap. 18 c § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

178. Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. Brottsbalken 1962:700 för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

- Vilka är personens boendeförhållanden?
- Från vilken plats försvann personen och när?
- Vem såg personen sist?
- Hur var personen klädd?
- Har personen pengar, pass, telefon eller liknande med sig?

7.2.2.2 Hedersmotiv ställer särskilda krav på polisens arbete

När en person anmäls som försvunnen ska behörig beslutsfattare inom polisen avgöra om en efterforskning enligt Lagen om skydd mot olyckor (LSO) ska inledas. Vid en sådan efterforskning ska de rutiner och metoder som finns angivna i Polismyndighetens handbok för efterforskning av försvunna personer användas. Senast efter att ett beslut om efterforskning har fattats ska en anmälan om brott eller försvunnen person upprättas, om personen är att anse som försvunnen. I hanteringen av ärendet gäller följande:

- Om en eftersökning inleds ska en anmälan om brott eller försvunnen person upprättas.
- Om anmälan gäller brott som ska hedersmarkeras, grövre brott eller om andra speciella omständigheter råder kan ärendet med fördel föredras för den förundersökningsledare som ska granska och fatta beslut i ärendet.
- Misstanke om att den utsatta lever i en hederskontext med hedersrelaterat våld och förtryck ska dokumenteras och delges den som leder förundersökningen eller efterforskningen.

7.2.2.3 Säkerställ rätt kunskap och kompetens

Metoderna för utredning och förhör är till viss del olika vid hedersrelaterad brottslighet och andra brott i nära relation. Utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet ska valet av arbets sätt i efterforskningen väljas. Vid informationsinhämtning kan det vara viktigt att inte söka information från personens närmast anhöriga och de som ingår i kretsen kring personen, utan försöka få information från annat håll än det nätverk där personen ingår, till exempel från arbetsplats, skola eller liknande. Det finns en stor risk att en försvunnen person som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är utsatt för brott. Det är därför av stor vikt att Polismyndighetens metodstöd Hedersrelaterad brottslighet används. För att stärka förutsättningarna att hitta och skydda den som försvunnit är det bra att tidigt knyta till sig experthjälp i sökandet. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas.

Det kan finnas flera potentiella gärningspersoner bland de som förhörs. Därför kan det behövas speciell kunskap, och kännedom om, hedersrelaterat våld och förtryck för att nå framgång i förundersökningen, och där-

efter kunna rikta tvångsmedel mot den eller de som begått brottet. Flera utredningsåtgärder kan bli aktuella. Dessa beskrivs mer utförligt i polisens metodstöd.

Ett annat sätt att säkerställa tillgången till kunskap och kompetens är att samverka med andra aktörer. Polismyndigheten kan samverka med militären och frivilligorganisationer i sökandet samt efterfråga information hos aktörer som vårdinrättningar eller transportföretag.

7.2.2.4 I hedersrelaterade ärenden finns ofta skyddsbehov

När en polisanmälan upptas ska den enskilda handläggaren eller polisen alltid beakta om det finns ett skyddsbehov för brottsoffret. I de fall det finns misstanke om att den försvunna är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck finns nästan alltid ett skyddsbehov. Det är därför bra om man tidigt i efterforskningen har en plan för det skydd som den försvunna kan vara i behov av när personen återfinns. Det kan också vara bra att undersöka om det finns barn i den försvunnans närhet som kan riskera att utsättas för hedersrelaterad brottslighet och som därför behöver skyddas. Polisens BOPS-avdelningar ansvarar för att göra mer avancerade riskbedömningar och bedömningar av skyddsbehov. Det görs oftast en bit in i utredningen av ett ärende, när tillräcklig information har samlats in för att man ska kunna göra en bra bedömning. Underrättelseavdelningar kan också vara behjälpliga för kartläggning av potentiella hotaktörer.

7.2.2.5 Personen kan efterlysas nationellt och internationellt

Om en person anses försvunnen har polisen möjlighet att efterlysa personen som försvunnen i NEPU och SIS. En försvunnen person kan också i vissa fall bli internationellt efterlyst vid Interpol.

Påträffas en internationellt efterlyst person i ett annat land än Sverige agerar polisen i det land där personen anträffas. Då gäller lagar och rutiner i det landet och i enlighet med de internationella överenskommelser som det enskilda landet har med Sverige.

Polisen har inte per automatik laglig grund för att gripa eller omhänderta någon som är anmäld som försvunnen. När polisen, eller någon annan, har anträffat personen är den inte längre att anse som försvunnen och ska därmed avlysas. Tilläggsanmälan om att försvunnen person är åter ska upprättas. Behörig att avlysa personer är de som har den behörigheten i sin tjänst eller genom delegation.

7.2.2.6 Även den misstänkta gärningspersonen kan efterlysas

Om en person är på sannolika skäl misstänkt för ett brott där förutsättningar för häktning föreligger kan en domstol på begäran av åklagare besluta att en person ska häktas i sin utevaro på sannolika skäl misstänkt för brott. Därefter kan åklagare utfärda en internationell arresteringsorder.

Åklagare kan också skriva en begäran till polisen att den i utevero häktade personen ska efterlysas internationellt. För mer information om rutiner kring internationell efterlysning, se Polismyndighetens handbok om ärenden med internationell koppling.

7.2.2.7 Utrikesdepartementet har begränsade möjligheter att eftersöka försvunna vuxna

Eftersökning av myndiga personer faller utanför UD:s uppdrag. I vissa fall kan dock UD fråga det aktuella landets myndigheter om en person har rest in i landet. Det här behöver diskuteras med UD i varje enskilt fall.

7.2.3 Skolan

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Skolans möjligheter att lämna uppgifter till socialtjänsten vid oro är mer begränsad än i de fall eleven är under 18 år eftersom det inte finns någon skyldighet att göra orosanmälan för vuxna.

Det finns en möjlighet för alla privatpersoner att göra orosanmälningar avseende personer över 18 år. Om det handlar om uppgifter som skolpersonal har fått i tjänsten begränsas möjligheten att lämna vidare dessa uppgifter av bestämmelser om sekretess i OSL (för offentligt bedrivna verksamheter) och tystnadsplikt i skollagen (för enskilt bedrivna verksamheter). Eftersom det inte finns någon skyldighet att göra orosanmälningar avseende vuxna personer gäller inte samma sekretessbrytande bestämmelser som gäller för barn. I stället krävs ofta ett medgivande från den berörda personen för att uppgifterna ska lämnas till socialtjänsten, vilket i regel inte är möjligt att få från en person som försvunnit. Däremot finns möjligheter för skolpersonal att göra polisanmälan vid misstanke om brott.

7.2.4 Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvårdens verksamheter har en viktig roll när det gäller att anmäla till Polismyndigheten när en vuxen person är försvunnen. Primärvården, akutmottagningar, mödrahälsovården, psykiatri och ungdomsmottagningar är exempel på sådana verksamheter.

7.2.4.1 Allvarlig brottslighet kan anmälas till polisen utan sekretesshinder

Hälso- och sjukvården har en möjlighet att röja sekretessen och polisanmäla misstanke om vissa begångna brott.¹⁷⁹ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller, vid försök till brott, minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, våldtäkt, grov misshandel, könsstympning, människohandel eller olaga frihetsberövande.

179. 10 kap. 23 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

180. 24 kap. 4 § Brottsbalken (1962:700).

Om personal inom hälso- och sjukvården har anledning att anta att det finns fara för personens liv eller hälsa kan anmälan också ske med stöd av den så kallade nödrätten.¹⁸⁰ Bestämmelserna om nödrätt innebär att den som handlar i nöd för att avvärja fara för liv, hälsa, egendom (eller något annat viktigt intresse som skyddas av rättsordningen) under vissa förutsättningar kan vara fri från ansvar.

I offentlighets- och sekretesslagen finns även en bestämmelse som gör det möjligt för yrkesverksamma inom hälso- och sjukvård att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till polisen i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående.¹⁸¹ Med ”allvarliga brott” avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.¹⁸²

Om polisen tidigt får kännedom om att en person har försvunnit ökar chansen att snabbt hitta personen och hindra eventuella brott. Vid en anmälan om försvunnen person kan personen bli efterlyst nationellt. Om personen blir efterlyst som försvunnen och det finns misstankar om att personen kan befinna sig eller vara på väg utomlands, kan efterlysningen läggas ut internationellt i Schengens informationssystem (SIS) av polisen. Det gör det möjligt för polisen att i vissa fall få information om personen påträffas utomlands.

Läs mer:

Socialstyrelsen: Meddelandeblad nr 5/2021 *Nya bestämmelser om förebyggande av våld i nära relationer och om barnfridsbrott (2021)*.

181. 10 kap. 18 c § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

182. Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. Brottsbalken 1962:700 för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

8. När en person är bortförd till eller kvarhållen i utlandet

I det här kapitlet beskrivs hur du som yrkesverksam bör agera när ett barn eller en vuxen är bortförd till eller kvarhållen i utlandet och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterad brottslighet. Exempel på sådan brottslighet är barnäktenskap, äktenskaptvångs eller könsstympning av flickor och kvinnor.

Både barn och vuxna kan befinna sig i utlandet med eller mot sin vilja. När det gäller bortförda vuxna har dock viljan betydelse på ett sätt som den inte har i ärenden som gäller barn. Ett barn kan aldrig samtycka till att undanhållas från skolan, giftas bort eller könsstympas. Det spelar ingen roll vad barnet själv tycker – barnäktenskap är olagligt även om barnet själv är med på det. När det gäller en vuxen kan gränsdragningarna vara svårare. I många fall är det den vuxnes egen vilja som avgör om handlingen är brottslig eller inte.

8.1 När ett barn är bortfört

Ett barn som förs bort till utlandet och där utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld eller förtryck behöver samordnat skydd och stöd från svenska myndigheter. I samband med polisanmälan kan ett ärende initieras på barnahus. Resurscentra är en annan bra plattform för samarbete. Läs mer om samverkan i kapitel 5.

Socialtjänsten har ansvar för att skydda och stötta utsatta barn som har hemvist i Sverige men som befinner sig utanför landets gränser. Socialnämnden kan också yttra sig i passärenden där provisoriska pass utfärdas utan vårdnadshavarens medgivande. Polisen är involverade i de ärenden där det finns en brottsanmälan. Migrationsverket kan bli involverat i ärenden då barnet till exempel saknar svenskt medborgarskap. Skolans roll handlar huvudsakligen om att kontakta socialtjänst och/eller polis i de fall en bortförd elev kontaktar skolan från utlandet och berättar om sin situation.

När ett barn blivit bortfört är det ofta ett brott som har begåtts och händelsen bör därmed polisanmälas. Den som anmäler behöver inte ange brottsrubricering. Myndigheter med tillgång till journalföringssystem bör dokumentera fortlöpande. Andra aktörer som inte har tillgång till journalföringssystem bör utföra dokumentation på andra sätt. Sådana uppgifter kan komma att vara viktiga i en förundersökning gällande brott.

8.1.1 Utrikesdepartementet

UD och Sveriges ambassader och konsulat arbetar för att hjälpa barn och unga bosatta i Sverige som har blivit bortförda eller kvarhållna i utlandet och som riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. De som befinner sig i sådana våldsamma eller hotfulla situationer har ofta svårt att ta sig tillbaka till Sverige på egen hand. UD och ambassaden har kunskap om lokal lagstiftning och praxis och kan undersöka förutsättningarna för att barnet ska kunna lämna landet.

I ärenden där det är flera aktörer involverade bör om möjligt samverka via barnahus eller resurscentra. Genom samverkan kan aktörerna utbyta nödvändig information och samordna kontakten med det bortförda barnet.

För att UD och ambassaden ska kunna agera krävs kontakt med socialtjänsten i Sverige. Socialtjänstens utredningsansvar innebär att de får lämna relevant information till UD om det är nödvändigt för att hjälpa barnet.¹⁸³ Sådan information kan bland annat röra historik i Sverige och socialtjänstens bedömningar avseende barnets situation och passyttranden.

I förhållande till vissa länder finns internationella regelverk som kan aktualiseras i ärenden när barn förs bort eller kvarhålls utomlands, till exempel den så kallade Bryssel II-förordningen, 1980 års Haagkonvention om bortförda barn eller 1996 års Haagkonvention om skydd av barn. I fall där barnet bortförts eller kvarhålls i ett land där någon av dessa regelverk gäller har UD en särskild roll som svensk centralmyndighet. UD samarbetar då med det andra landets centralmyndighet istället för den svenska ambassaden. Mer information om regelverken och aktuella länder finns i avsnitt 8.1.2.5 i detta kapitel. Majoriteten av ärenden gällande hedersrelaterat våld och förtryck sker dock i länder där dessa regelverk inte gäller.

8.1.2 Socialtjänsten

Socialtjänsten ska så långt det är möjligt agera till skydd för utsatta barn. Det ansvaret omfattar även barn som blivit bortförda till, eller kvarhållna i, utlandet. Barnet kan behöva skydd eller stöd och i vissa fall ekonomiskt bistånd.

Socialtjänsten kan behöva utreda en rad olika frågor såsom:

- att ta ställning till om beslut ska fattas enligt LVU,
- om bistånd ska utgå för barnets vistelsekostnader och hemresa, samt
- vilket skydd och stöd barnet behöver vid hemkomsten.

183. 10 kap. 2 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

Socialtjänstens möjligheter att agera beror dock på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som är behörigt att fatta beslut om barnet. Samarbete och samråd med UD, ambassader och konsulat är nödvändiga i dessa situationer för att bedöma förutsättningarna att bistå barnet i utlandet. På motsvarande sätt är UD beroende av socialtjänstens bedömningar för att kunna agera.

8.1.2.1 Vid misstanke om att barn utsatts för allvarliga brott bör anmälan göras skyndsamt

Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot någon som inte fyllt 18 år.¹⁸⁴ Det gäller bland annat brott mot frihet och frid, barnäktenskapsbrott och kvinnlig könsstympning. Vid misstanke om att barnet blivit utsatt för något av dessa brott bör socialtjänsten skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om socialtjänsten är osäker på om omständigheterna är sådana att det utgör ett brott bör polis eller åklagare konsulteras.¹⁸⁵ Om socialtjänsten har fått kännedom om att ett barn kan ha varit utsatt för något av brotten, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av barnets journal.¹⁸⁶

Socialtjänsten bör inte göra någon omfattande utredning innan de tar ställning till om de ska göra en polisanmälan.¹⁸⁷ Socialtjänstens polisanmälan kräver inte att vårdnadshavaren eller barnet samtycker eller att dessa informeras i förväg. När socialtjänsten anmäler en misstanke om brott mot ett barn behöver det inte heller finnas någon misstänkt gärningsperson, utan det är just misstanken om ett brott som anmäls. Socialtjänsten kan därför anmäla till polisen att de misstänker att ett barn har varit utsatt för brott, utan att känna till eller ens misstänka vem gärningspersonen är. Socialtjänsten behöver inte heller uppge någon exakt brottsrubricering.

Anmälan utgör grunden för polisens fortsatta arbete och behöver därför innehålla så detaljerad information som möjligt om vad som framkommit och om vem som lämnat informationen. Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga framgår vilken information som bör finnas med i en anmälan, och som bilaga finns den blankett¹⁸⁸ som anmälan bör göras på. I brådskande fall kan en muntlig anmälan göras som senare kompletteras med en skriftlig.

184. Brottsbalken 1962:700 (dvs. brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid eller sexualbrott) eller i Lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. 10 kap. 21 § Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Barnäktenskapsbrott utgör brott enligt 4 kap. Brottsbalken 1962:700 och är därmed ett sådant brott som bör polisanmälas.

185. Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

186. Allmänna råd till 4 kap. 11 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd [SOSFS 2014:5] om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS

187. Justitieombudsmannen (2012). Redogörelse 2012/13:JO1 – *Justitieombudsmännens ämbetsberättelse*. s. 288.

188. Blanketten är framtagen i samråd med Rikspolisstyrelsen och återfinns i bilaga till SOSFS 2014:6.

8.1.2.2 Socialtjänsten ska utreda barnets behov av skydd och stöd

Socialtjänsten kan få kännedom om att ett barn befinner sig i utlandet och behöver hjälp på olika sätt. Ett ärende kan aktualiseras såväl från verksamheter och myndigheter i Sverige som från UD.

När anmälan inkommer ska socialtjänsten genast göra en skyddsbedömning. Skyddsbedömningen kan leda till att en utredning behöver inledas omgående.¹⁸⁹ Socialtjänsten ska annars genom en förhandsbedömning besluta huruvida en utredning ska inledas eller inte. Beslutet måste, om det inte finns synnerliga skäl, fattas inom fjorton dagar.¹⁹⁰ Det är dock allvaret i situationen som avgör hur snabbt beslut om utredning måste fattas. I normalfallet bör det ta kortare tid än fjorton dagar och i vissa fall bör beslut fattas omgående. Om en förhandsbedömning drar ut på tiden mer än nödvändigt kan det få allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet då barnet kan vara i behov av omedelbart skydd och stöd.¹⁹¹

8.1.2.3 I vissa fall kan socialnämnden vänta med att underrätta vårdnadshavare om att utredning inleds

Om socialtjänsten beslutar att inleda en utredning kan beslutet inte undanhållas vårdnadshavaren. I vissa situationer kan socialtjänsten däremot vänta med att informera en vårdnadshavare om att en utredning har påbörjats för att vårdnadshavaren inte ska kunna agera och föra bort barnet.

För att kunna vänta med att informera vårdnadshavaren behöver det finnas särskilda skäl.¹⁹² Frågan om att avvakta med att informera vårdnadshavaren måste bedömas utifrån en avvägning mellan barnets rätt till integritet och vårdnadshavarens rätt till insyn för att kunna ta sitt vårdnadshavarens ansvar. Dessa skäl kan enligt förarbetena bland annat vara:

- när vårdnadshavaren eller någon annan familjemedlem är misstänkt för övergrepp mot barnet, och polisutredningen befinner sig i ett känsligt läge eller
- när barnet själv har önskemål om att socialtjänsten avvaktar med att underrätta vårdnadshavarna. I dessa lägen kan nämnden behöva tala med personer i barnets professionella nätverk och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts.¹⁹³

189. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 60)

190. 11 kap. 1 a § andra stycket Socialtjänstlag (2001:453) Ett sådant beslut behöver dock inte fattas om det redan pågår en utredning om det barn eller den unge som anmälan avser.

191. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 59)

192. 11 kap. 2 § tredje stycket Socialtjänstlag (2001:453)

193. Socialdepartementet (2012). *Stärkt skydd för barn och unga*. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 62.)

Socialnämnden bör samråda med polis eller åklagare innan vårdnadshavaren underrättas om att en utredning inleds. Det gäller vid misstanke om vissa brott där en närstående är misstänkt gärningsperson.¹⁹⁴

8.1.2.4 Nyttja befintliga stöd och samverkan för att göra utredningen så bra som möjligt

Om en utredning inleds finns det en rad saker som yrkesverksamma inom socialtjänsten behöver ta hänsyn till. Barnet kan riskera att utsättas för ytterligare brott. För att myndigheter ska ha chans att agera för att skydda barnet behöver de veta så mycket som möjligt om barnets situation.

Nedan följer några punkter att förhålla sig till under utredningen:

- En utredning till skydd eller stöd för ett barn bör inriktas på barnets situation och behov samt på hur dess behov tillgodoses.¹⁹⁵
- Ett sätt att säkerställa att utredningen blir noggrann och omsorgsfull är att använda Barns behov i centrum (BBIC) som stöd i utredningsarbetet. BBIC:s grundbok och BBIC:s metodstöd ger konkret vägledning för att utreda barns och ungas situation, även när det gäller barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.
- Undersök vilka personer i barnets närhet som utgör ett hot och vilka andra som kan vara utsatta. Om det finns syskon i familjen är det viktigt att socialnämnden tar ställning till om även deras behov ska utredas.¹⁹⁶
- Använd en standardiserad bedömningsmetod för att bedöma risken för ytterligare våld.¹⁹⁷
- Gör en gemensam riskbedömning i samråd med involverade myndigheter såsom polisen och UD. Det kan till exempel ske inom ramen för barnahus- eller resurscentraverksamheten (beroende på vad som finns att tillgå på regional nivå där barnet hade sin hemvist innan det blev bortfört).

8.1.2.5 Socialtjänstens ansvar upphör inte om barnet fyller 18 år under tiden som barnet kvarhålls i utlandet

Om UD har ett öppet ärende gällande ett barn som under ärendets gång blir myndig, fortsätter UD som regel att försöka bistå den unge även efter 18-årsdagen. När den unge är myndig kan UD eller en utlandsmyndighet vara i kontakt med den unge utan att behöva involvera socialtjänsten i personens hemkommun. Om samtycke finns från den bortförde personen är det dock att föredra att socialtjänsten fortsätter vara involverad i ärendet. Socialtjänsten kan bland annat behöva hantera och diskutera frågor kopplade till ekonomi och mottagande (stöd och skyddsåtgärder) i Sverige.

194. Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga

195. Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga

196. 11 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453)

197. 5 kap. 1 § i SOSFS 2014:4. *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer.*

De ärenden som UD är involverade i utspelar sig ofta i länder där familjerättslagstiftningen skiljer sig avsevärt från den svenska lagstiftningen. Beslut som är en myndig persons fulla rätt i Sverige kan falla inom föräldra-auktoriteten i andra länder. Ambassaden informerar UD utifrån sin erfarenhet och kunskap om vad som gäller i varje enskilt fall.

Läs mer:

Socialstyrelsens material:

Utreda barn och unga. Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen (2015).

Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer (2016).

Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård (2021).

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld. Ett utbildningsmaterial (2021).

8.1.2.6 Utredningstiden kan behöva förlängas

En utredning ska i normala fall slutföras inom fyra månader men den kan förlängas om det finns särskilda skäl.¹⁹⁸ En förlängning kan bli aktuell exempelvis om en polisutredning av övergrepp mot barn inte kan slutföras inom den föreskrivna tiden och om utredningens handlingar är viktiga underlag för socialtjänstens arbete.¹⁹⁹

Ärenden som gäller barn som är bortförda till utlandet pågår dock ofta längre tid än fyra månader. Om socialtjänsten avslutar utredningen och bedömer att inga vidare åtgärder ska vidtas, förlorar i regel även UD sitt mandat att bistå barnet.

8.1.2.7 En utredning kan avslutas på olika sätt

En utredning kan avslutas på olika sätt beroende på barnets behov av skydd och stöd. Socialnämnden kan även behöva fatta beslut om olika insatser och åtgärder under tiden som utredningen pågår. Det kan också bli aktuellt att fatta beslut om omedelbart omhändertagande eller ansöka om vård enligt LVU.

I vissa fall tackar barnet eller vårdnadshavaren nej till de fortsatta insatser som socialtjänsten föreslagit efter avslutad utredning. Då minskar socialtjänstens möjligheter att agera till skydd för barnet. Det kan dock fortfarande finnas oro för att barnet ska råka illa ut. Även om det inte finns

¹⁹⁸ 11 kap. 2 § Socialtjänstlag (2001:453)

¹⁹⁹ Socialdepartementet (1997). *Ändring i socialtjänstlagen*. (Regeringens proposition 1996/97:124 s. 180)

samtycke till insatser får socialnämnden besluta om en uppföljning av barnets situation.²⁰⁰ Det gäller i de fall då en utredning om barnens behov av stöd eller skydd avslutats utan beslut om insats. En sådan uppföljning får ske om barnet, utan att LVU är aktuellt bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd men samtycke till en sådan åtgärd saknas.

Läs mer:

Om förutsättningar för att besluta om omedelbart omhändertagande eller ansöka om vård enligt LVU i:

LVU – Handbok för socialtjänsten (2020).

8.1.2.8 Socialtjänsten kan samarbeta och dela information med UD

I ärenden där barnet är bortfört till utlandet behöver socialtjänsten samarbeta med UD. För att kunna bistå behöver UD information om barnet. Sådan information kan exempelvis vara socialtjänstens passyttranden och tidigare beslut avseende LVU. Socialtjänsten kan i många situationer lämna information till UD inom ramen för sitt utredningsansvar.²⁰¹ En prövning av vilka uppgifter som kan lämnas till UD behöver ske i varje enskilt fall.

8.1.2.9 Socialtjänstens ansvar i internationella situationer

Socialnämnden är ytterst ansvarig för att alla barn som bor och vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Det ansvaret upphör inte ifall barn är bortförda till eller kvarhållna i utlandet. Socialnämndens reella möjligheter att utöva det ansvaret avgörs dock i stor utsträckning av vilket land barnet är bortfört till.

Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention om skydd för barn.²⁰²

Om landet där barnet befinner sig är anslutet till vissa internationella regelverk finns det större möjligheter för svenska myndigheter att få hjälp med att kontakta, skydda och återföra barnet. Samarbetet styrs huvudsakligen av två internationella regelverk: Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention om skydd för barn. Bryssel II-förordningen är direkt tillämplig i alla EU:s medlemsstater utom Danmark. Förordningen ska tillämpas före 1996 års Haagkonvention när barnet i fråga har sin hemvist i en EU-stat. 1996 års Haagkonvention gäller

200. 11 kap. 4 a Socialtjänstlag (2001:453)

201. 10 kap. 2 § OSL

202. RÅDETS FÖRORDNING (EU) 2019/1111 av den 25 juni 2019 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldransvar, och om internationella bortföranden av barn.

som lag i Sverige och gäller i förhållande till de stater som har tillträtt konventionen. Om barnet befinner sig i något av de nordiska länderna kan särskild lagstiftning i förhållande till dessa länder aktualiseras.²⁰³

I de fall där barnet bortförs eller kvarhålls i ett land där något av dessa regelverk gäller finns som regel bättre förutsättningar att få hjälp. Dels har både Sverige och det andra landet då ett gemensamt regelverk att arbeta utifrån, dels finns en naturlig samarbetspartner i respektive land eftersom regelverken föreskriver att länderna ska ha centralmyndigheter som bistår varandra i sådana ärenden. I Sverige är det UD som är centralmyndighet och UD samarbetar då med det andra landets centralmyndighet (ofta justitieministeriet).

Om socialnämnden och domstolarna har behörighet enligt de internationella regelverken innebär det en rätt att både fatta brådska beslut (till exempel ett beslut om omedelbart omhändertagande) och att slutligt avgöra frågan om beredande av vård enligt LVU.²⁰⁴ De länder där regelverken gäller kan då ha möjlighet att bistå svenska myndigheter för att beslutet ska kunna verkställas.

Myndigheterna i det andra landet kan ofta hjälpa till att kontakta, hitta eller omhänderta barnet för att återföra det till Sverige. Det andra landets möjligheter att bistå beror på flera olika faktorer, däribland vilka lagar och regler som gäller i det landet. Socialnämnden behöver ta kontakt med UD i varje enskilt fall för att ta reda på vilken hjälp som går att få från det andra landets myndigheter.

Svensk hemvist ger rätt att fatta beslut om barnet.

203. Den svenska lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling, finska lagen (761:1970) om utlämning till Danmark, Island, Norge eller Sverige för verkställighet av beslut om vård eller behandling, danska Lov nr 498 af 23/12/1970 (Lov om udlevering til andet nordisk land i anledning af visse beslutninger om forsorg eller behandling), samt norska LOV-1970-06-05-35 (Lov om utlevering mellom nordiske land).

204. Gäller dock ej barn över 18, som annars kan omfattas av lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga fram till det att de fyller 20 år.

Länder som omfattas av Bryssel II-förordningen

Bryssel II-förordningen är direkt tillämplig för alla EU:s medlemsstater utom Danmark.

Belgien, Bulgarien, Cypern, Estland, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Kroatien, Lettland, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Polen, Portugal, Rumänien, Slovakien, Slovenien, Spanien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike.

Länder som omfattas av 1996 års Haagkonvention

Albanien, Armenien, Australien, Barbados, Belgien, Bulgarien, Costa Rica, Cypern, Danmark, Dominikanska republiken, Ecuador, Estland, Fiji, Finland, Frankrike, Georgien, Grekland, Guyana, Honduras, Irland, Italien, Kroatien, Kuba, Lesotho, Lettland, Litauen, Luxemburg, Malta, Marocko, Monaco, Montenegro, Nederländerna, Nicaragua, Norge, Paraguay, Polen, Portugal, Rumänien, Ryssland, Schweiz, Serbien, Slovakien, Slovenien, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tjeckien, Turkiet, Tyskland, Ukraina, Ungern, Uruguay och Österrike.

Länder som omfattas av 1980 års Haagkonvention

Albanien, Andorra, Argentina, Armenien, Australien, Bahamas, Barbados, Belarus, Belgien, Belize, Bolivia, Bosnien och Hercegovina, Brasilien, Bulgarien, Burkina Faso, Chile, Colombia, Costa Rica, Cypern, Danmark, Dominikanska republiken, Ecuador, El Salvador, Estland, Fiji, Filippinerna, Finland, Frankrike, Georgien, Grekland, Guatemala, Guinea, Guyana, Honduras, Irland, Island, Israel, Italien, Jamaica, Japan, Kanada, Kazakstan, Kina (endast Hongkong och Macao), Kroatien, Kuba, Lesotho, Lettland, Litauen, Luxemburg, Makedonien, Malta, Marocko, Mauritius, Mexiko, Moldavien, Monaco, Montenegro, Nederländerna, Nicaragua, Norge, Nya Zeeland, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Polen, Portugal, Rumänien, Ryssland, Saint Kitts och Nevis, San Marino, Schweiz, Serbien, Seychellerna, Singapore, Slovakien, Slovenien, Spanien, Sri Lanka, Storbritannien, Sverige, Sydafrika, Sydkorea, Thailand, Tjeckien, Trinidad och Tobago, Tunisien, Turkiet, Turkmenistan, Tyskland, Ukraina, Ungern, Uruguay, USA, Uzbekistan, Venezuela, Zambia, Zimbabwe och Österrike.

Källor:

Utrikesdepartementet (2015). *Vårdnadsfrågor och skydd för barn*. Stockholm: Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/uds-reseinformation/vardnadsfragor-och-skydd-for-barn/>

Hague Conference on Private International Law (2022). 28: *Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction*. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/authorities1/?cid=24>

Hague Conference on Private International Law (2022). 34: *Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children*. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/authorities1/?cid=70>

Utgångspunkten för både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention är att varje land har rätt att fatta beslut om vård och umgänge för de barn som har sin hemvist i landet (allmän domsrätt).²⁰⁵ I vissa situationer kan myndigheterna i ett land vara behöriga att fatta beslut även på grund av andra behörighetsregler i regelverken om regler som gäller särskilt för olovligt bortförda eller kvarhållna barn. Barnets hemvist måste bedömas i varje enskilt fall. Hemvisten ska fastställas mot bakgrund av samtliga faktiska omständigheter i det enskilda fallet. Begreppet hemvist har av EU-domstolen tolkats så att detta motsvarar den plats där barnet i viss utsträckning är integrerat i socialt hänseende och familjehänseende. I det sammanhanget ska hänsyn tas till:

- hur varaktig och regelbunden vistelsen i en medlemsstat är,
- förhållandena för och skälen till vistelsen,
- förhållandena för och skälen till att familjen flyttat till den andra medlemsstaten,
- barnets nationalitet,
- barnets ålder,
- platsen och förutsättningarna för barnet skolgång,
- barnets språkkunskaper och
- familjeförhållanden och sociala band i staten.²⁰⁶

För att barnets hemvist ska kunna skiljas från en endast tillfällig närvaro, måste vistelsen vanligtvis ha pågått en viss tid för att den ska anses tillräckligt stadigvarande. För att hemvisten ska anses ändrad har det dock framför allt betydelse att vederbörande har önskat att, permanent eller stadigvarande, etablera centrum för sina intressen i denna stat, med avsikt att denna situation ska hålla sig stabil. Vistelsens varaktighet är därför endast en indikation vid bedömningen av huruvida det är fråga om ändrad hemvist för barnet.²⁰⁷ Hemvistbegreppet har inte definierats i 1996 års Haagkonvention, men begreppet tolkas normalt på samma sätt som i Bryssel II-förordningen.²⁰⁸

Särskild behörighet att skydda barn som är olovligt bortförda eller kvarhållna.

Det finns särskilda regler som gäller om ett barn bortförs eller kvarhålls (i situationer då personer eller myndigheter som har vårdnad om barnet inte har godtagit detta). Då behåller normalt det ursprungliga hemvistlandets myndigheter sin behörighet att fatta beslut även om barnets hemvist har ändrats och barnet kan ha varit länge i det andra landet. Det gäller både enligt regler i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention.²⁰⁹

205. Artikel 8 i Bryssel II-förordningen och artikel 5 i 1996 års Haagkonvention

206. EU-domstolens dom den 2 april 2009 i mål C-523/07 A, #37-44 och den 22 december 2010 i mål C-497/10 #44-56. Se även prop. 2018/19:102 s. 16-17.

207. EU-domstolens dom den 22 december 2010 i mål C-497/10, punkt 51.

208. Se prop. 2018/19:102 s. 18 med hänvisning till Förklarande rapport till 1996 års Haagkonvention s. 538-539.

209. Artikel 10 och 11 Bryssel II-förordningen, kapitel II artikel 9 i den nya Bryssel II-förordningen och artikel 7 i 1996 års Haagkonvention. Artikel 10 i Bryssel II-förordningen, respektive artikel 9 i den nya Bryssel II-förordningen gäller dock endast i förhållande till om barnet har förts från en medlemsstat till en annan medlemsstat.

Även om dessa bestämmelser ofta aktualiseras i vårdnads- och umgänges- tvister kan de också bli tillämpliga i LVU-mål.²¹⁰

Kammarrätten har i ett fall ansett att ett omhändertaget barn initialt blivit olovligen bortfört utomlands men att socialnämnden i enlighet med artikel 7 i 1996 års Haagkonvention fick anses ha godtagit bortförandet när de under tiden barnet var bortfört sedan bedömde att vården skulle upphöra. I den aktuella situationen innebar detta att svenska myndigheter där- efter inte ansågs behöriga att fatta något nytt beslut enligt LVU, eftersom de inte heller var behöriga på någon annan grund och barnet fortfarande befann sig utomlands.²¹¹

1980 års Haagkonvention om bortförda barn.

Om ett barn under 16 år som vårdas enligt LVU har förts bort eller hålls kvar i utlandet kan socialnämnden vända sig till UD med en ansökan om återförande i enlighet med 1980 års Haagkonvention. Det kan ske under förutsättning att konventionen gäller mellan Sverige och vistelsesland- et. Ett stort antal stater som varken omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention är anslutna till konventionen. Syftet med konventionen är att barnet så snabbt som möjligt ska föras tillbaka till det land där det har sin hemvist. Varje person, institution eller annat organ som påstår att ett barn har förts bort eller kvarhållits i strid mot en vårdnadsrätt kan ansöka om biträde för att säkerställa att barnet åter- lämnas. Ansökan görs företrädesvis hos centralmyndigheten i den stat där barnet har sin hemvist. I Sverige är det UD som är centralmyndighet. Socialnämnden kan således vända sig till UD med en ansökan om åter- förande av ett barn under 16 år som står under LVU i Sverige, men som olovligen har förts till ett annat land.

När ett barn är bortfört till utlandet kan socialtjänsten därför agera enligt följande:

- Undersök om barnet kan bedömas ha sin hemvist i Sverige eller om svenska myndigheter är behöriga på annan grund.
- Undersök om barnet redan vårdas med stöd av LVU, eller om det finns skäl att fatta nytt beslut om LVU för att skydda barnet.²¹²
- Vid misstanke om brott, initiera samverkan med barnahus. I annat fall, eller om ett barnahus saknas i ditt län, med resurscentra om sådan finns i ditt län.
- Kontakta UD (om de inte redan är inkopplade via barnahus eller resurscentra). UD kan hjälpa till att bedöma om något av regelverken är tillämpliga och/eller om UD annars kan bistå konsulärt.
- Samverka med andra svenska myndigheter för att verkställa beslutet om LVU när barnet återvänder till Sverige, samt för att planera eventuellt skydd och stöd för barnet.

210. se exempelvis kammarrätten i Göteborgs dom i mål 9050-12

211. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5452-19

212. Samarbete kräver inte att beslut om LVU finns. Däremot stärks möjligheterna för det andra landets myndigheter att omhänderta och återföra barnet om det finns ett svenskt beslut om LVU.

8.1.2.10 I länder som inte anslutit sig till regelverken är förutsättningarna att få hjälp sämre

I majoriteten av de länder där ärenden gällande hedersrelaterat våld och förtryck utspelar sig gäller inte Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention om skydd för barn. Ett svenskt LVU-beslut erkänns därför inte i det andra landet och kan oftast inte verkställas där. För svenska myndigheter gäller dock de så kallade behörighetsreglerna i till exempel Bryssel II ändå.

Förutsatt att barnet har sin hemvist i Sverige eller att svenska myndigheter är behöriga på någon annan grund är utgångspunkten att svenska myndigheter har rätt att fatta beslut till skydd för barnet. Det innebär att socialtjänsten, med bistånd av UD, kommer att agera för att barnet ska kunna återföras till Sverige. Skillnaden är att förutsättningarna ofta är sämre än i de fall då landet som barnet vistas i är anslutet till någon av konventionerna som beskrivits ovan.

Situationen kan också kompliceras av att barnet har anknytning till vistelselandet och är medborgare där. Dessutom kan lagstiftningen i det landet skilja sig mycket från den svenska. Svenska myndigheter har ingen möjlighet att hämta hem ett barn i strid med vistelselandets lagstiftning. De har inte heller möjlighet att verkställa ett beslut om LVU så länge barnet vistas i det andra landet.

UD:s ansträngningar för att bistå ett barn är alltid desamma oavsett om barnet har fler än ett medborgarskap, men möjligheten att få hjälp av det andra landet kan vara betydligt mindre i de fallen. UD och ambassaden i vistelselandet kan dock ofta bistå med information och eventuella kontaktuppgifter till myndigheter eller andra aktörer på plats. I vissa fall kan samarbete mellan socialtjänsten i Sverige och myndigheterna i vistelselandet komma till stånd, trots att det saknas etablerade former för det. UD och ambassaden kan vara en länk för att resonera med det andra landet och etablera ett samarbete.

8.1.2.11 Socialnämnden ska yttra sig i passärenden

Ett barn med svenskt medborgarskap som har blivit bortfört till utlandet kan i vissa fall sakna passhandlingar. För att barnet ska kunna föras tillbaka till Sverige behövs ett giltigt pass.

Läs mer:

I Socialstyrelsens handbok LVU – Handbok för socialtjänsten (2020) finns fördjupad information om:

- Hemvistbedömning,
- Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention,
- hur ett beslut om LVU kan verkställas.

För den som är under 18 år får pass bara utfärdas utan vårdnadshavares medgivande om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.²¹³ Särskilda skäl att utfärda pass utan vårdnadshavarnas medgivande kan till exempel finnas när ett barn, som olovligen förts bort eller olovligen hålls kvar utomlands, behöver passet för att kunna återföras till Sverige.²¹⁴

Med uttrycket *hälsa eller utveckling* avses barnets fysiska eller psykiska hälsa samt sociala utveckling. En bedömning av risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas ska grunda sig på de konkreta omständigheterna i det enskilda fallet. Sådana risker uppkommer ofta för att vårdnadshavaren eller någon annan som har vård om barnet inte kan eller vill tillgodose barnets grundläggande behov. De risker som ska beaktas kan många gånger likna riskerna som kan leda till att ett barn omhändertas med stöd av 2 § LVU. Det krävs dock inte att riskerna är av ett så allvarligt slag för att pass ska kunna utfärdas.²¹⁵

Socialnämnden i barnets kommun²¹⁶ är skyldig att på begäran av passmyndigheten yttra sig i passärenden som handlar om att utfärda pass för barn utan vårdnadshavares medgivande. Socialnämndens involvering är ett sätt att ta hänsyn till barnets bästa.²¹⁷

Eftersom yttrandet ska lämnas skyndsamt kan nämnden oftast inte genomföra någon omfattande utredning. Ett yttrande får därför vanligtvis grundas på:

- de uppgifter som barnet och/eller passmyndigheten kan lämna,
- de uppgifter om barnet eller barnets familj som socialnämnden redan har, och
- det utredningsunderlag i övrigt som kan inhämtas på kort tid.

Socialnämnden bör särskilt noga överväga vad som bör skrivas i yttrandet eftersom uppgifter som lämnas i ett yttrande kan komma att sakna sekretesskydd hos passmyndigheten.²¹⁸

Socialnämnden kan även behöva yttra sig i ärenden som gäller provisoriska främlingspass för barn.

213. 11 § Passlag (1978: 302)

214. Socialdepartementet (2006). *Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige*. (Regeringens proposition 2005/06:144 s. 17)

215. Socialdepartementet (2006). *Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige*. (Regeringens proposition 2005/06:144 s. 17)

216. Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om folkbokföring saknas, där barnet har starkast anknytning som avses enligt 3 § Passförordningen (1979:644)

217. Socialdepartementet (2006). *Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige*. (Regeringens proposition 2005/06:144 s. 15)

218. *Ibid.* s. 15.

Det finns fall där barn utan medborgarskap men med permanent uppehållstillstånd har förts utomlands och behöver tillfälligt pass. I sådana fall behöver ett så kallat provisoriskt främlingspass utfärdas. Migrationsverket kan i vissa fall utfärda främlingspass utan vårdnadshavares medgivande. Om barnet däremot befinner sig i sitt hemland, vilket ofta är fallet, kan Migrationsverket inte utfärda provisoriskt främlingspass.²¹⁹ Pass som endast gäller för direkt resa till Sverige får utfärdas utan vårdnadshavares medgivande för ett barn som har uppehållstillstånd för bosättning i Sverige. Det gäller om barnet:

- befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas, eller
- det annars finns särskilda skäl.²²⁰

Syftet är att barn som befinner sig i en utsatt situation i tredje land ska kunna återvända till Sverige. Ett barns ålder, behov och egna önskemål bör alltid vägas in när frågan om att göra undantag från kravet på medgivande prövas. För att få ett så bra beslutsunderlag som möjligt ska Migrationsverket begära ett yttrande från socialnämnden.²²¹

8.1.2.12 Andra myndigheter ska underättas vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

Om ett barn förts utomlands och därmed inte längre befinner sig i vårdnadshavarnas hem kan det påverka familjens rätt till olika ekonomiska förmåner. Information till vårdnadshavarna om att ekonomiska förmåner kan dras in har i många fall visat sig vara ett bra sätt att få familjen att återvända med barnet till Sverige. Socialtjänsten är skyldig att anmäla till polisen om de misstänker bidragsbrott.²²²

Myndigheter är även skyldiga att informera varandra om de har anledning att anta att någon felaktigt har mottagit en utbetalning från välfärdssystemen.²²³ Lagen avser bland annat ekonomiska ersättningar som betalas ut för personligt ändamål och som beslutas av Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Centrala Studiestödsnämnden, Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, kommunerna eller arbetslöshetskassorna och som betalas ut till en enskild person (ekonomisk förmån).

219. Ett främlingspass ska vara provisoriskt och ärendet ska handläggas skyndsamt av Migrationsverket enl. 2 kap. 15 b § Utlänningsförordningen 2006:97.

220. 2 kap. 14 a § andra stycket Utlänningsförordning (2006:97).

221. 2 kap. 15 a § Utlänningsförordning (2006:97).

222. 6 § Bidragsbrottslag (2007:612).

223. Lag om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen 2008:206.

Läs mer:

Sveriges Kommuner och Regioner:

Cirkulär 2020:05 *Ett starkare skydd för välfärdssystemen (2020)*.

8.1.3 Polisen

Om ett barn har bortförts eller kvarhålls i utlandet har Polismyndigheten mycket begränsade möjligheter att agera i det andra landet. Däremot kan Polismyndigheten samverka med UD och Sveriges ambassad eller konsulat där. Polismyndigheten kan även medverka i samverkan kring gemensam riskbedömning av barnets situation.

8.1.3.1 Samverkan med UD och Single Point of Operational Contact kan vara av stor betydelse

Det är viktigt att polisen och UD för dialog med varandra i fall där ett barn har blivit fört ut ur landet och är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Polis och åklagares fokus ligger främst på det straffrättsliga och den misstänkte förövaren medan UD:s fokus är den utsatta. De båda processerna är ofta sammanlänkade och har betydelse för varandra. Bland annat befinner sig den misstänkte förövaren ofta tillsammans med den som utsätts, eller kan ha möjlighet att via familj eller släktingar agera mot den utsatta på distans. Dialogen mellan Polismyndigheten och UD behöver ske med hänsyn till gällande bestämmelser om sekretess.

Är förundersökning om brott inledd kan tvångsmedel bli aktuella inom ramen för förundersökningen. Innan förundersökning inletts kan vissa initiala åtgärder vidtas för att ta reda på om brott har begåtts, exempelvis kan polisen hålla förhör. I vissa fall kan svensk polis be om hjälp i utlandet för sådana åtgärder.²²⁴ SPOC kan vara behjälpliga i kontakten med andra länders polis och vid internationella efterlysningar. Ett försvunnet barn ska efterlysas nationellt och internationellt. Läs mer om efterlysning i kapitel 7.

8.1.3.2 Riskbedömningar kan med fördel ske i samverkan

När ett barn befinner sig i utlandet och riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck behöver det göras en riskbedömning för barnet. Även om varje aktör strikt sett ansvarar för sin egen riskbedömning kan bedömningen ske i samråd mellan involverade myndigheter såsom Polismyndigheten, UD och socialtjänst. Samråden kan med fördel genom-

224. Se Polismyndighetens handbok för ärenden med internationell koppling.

föras inom ramen för barnahus- eller resurscentraverksamhet, beroende på vad som finns att tillgå på regional nivå där barnet hade sin hemvist innan det blev bortfört. Genom att dela information med varandra kan de svenska aktörerna väga risker mot varandra och göra en samlad bedömning. Aktörerna behöver bedöma riskerna i barnets situation utifrån den givna situationen att svensk lag inte gäller i det land barnet befinner sig i och att svenska myndigheter inte har verkställande befogenheter i utlandet.

Polisen är inte inblandad i alla ärenden gällande personer som är bortförda utomlands, utan bara i de fall där polisanmälan upprättats och vid viss samverkan.

8.1.3.3 Efterlysta barn stoppas vid gränskontroll inom Schengen

Om ett barn som är efterlyst internationellt, med eller utan ett utreseförbud, stoppas vid gränskontroll i Schengenområdet handlar polisen efter de lagar och förordningar som finns i landet där barnet befinner sig. För att kunna se om det finns ett utreseförbud krävs en kontroll av barnets resehandlingar. Läs mer om SIS i kapitel 7 avsnitt 7.1.2.6 "Utreseförbud ger ett visst skydd mot att barnet förs ut ur Sverige".

LÄNDER SOM OMFATTAS AV SCHENGEN

Belgien, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Grekland, Island, Italien, Lettland, Liechtenstein, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Norge, Polen, Portugal, Schweiz, Slovakien, Slovenien, Spanien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike.

Källa:

Utrikesdepartementet (2021). *Information om viseringar (visum)*. Stockholm: Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/migration-och-asyl/information-om-viseringar-visum/>

8.1.3.4 Gärningspersonen kan efterlysas internationellt

Om en person är på sannolika skäl misstänkt för ett brott där förutsättningar för häktning föreligger kan en domstol på begäran av åklagare besluta att en person ska häktas i sin utevaro på sannolika skäl misstänkt för brott. Därefter kan åklagare utfärda en internationell arresteringsorder. Åklagare kan också skriva en begäran till polisen att den i utevaro häktade personen ska efterlysas internationellt. För mer information om rutiner kring internationell efterlysning, se Polismyndighetens handbok om ärenden med internationell koppling.

8.1.4 Förskola och skola

I många fall är det förskole- eller skolpersonal som är först med att misstänka att ett barn kan ha förts utomlands. Det är vanligt att elever förs utomlands i samband med skollov. Därför är det extra viktigt att som skolpersonal vara uppmärksam både inför och efter skollov.

Förskole- och skolpersonal är skyldig enligt lag att genast göra en orosanmälan till socialtjänsten om de får kännedom om eller misstänker att ett barn eller en elev far illa. Personalen behöver inte vara säker på att barnet far illa eller att brott har begåtts, det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.²²⁵ I avsnitt 7.1.3.2 finns mer information om orosanmälan och polisanmälan.

8.1.4.1 Om eleven kontaktar skolpersonal från utlandet ska oros- och polisanmälan göras

Det finns tillfällen då bortförda elever kontaktar personal i skolan, exempelvis en lärare, för att söka stöd eller hjälp. Om någon i skolpersonalen får ett samtal eller meddelande från en elev som säger sig vara bortförd till utlandet är det viktigt att omedelbart göra en orosanmälan till socialtjänsten. Även en polisanmälan ska göras. I kontakten med socialtjänsten är det därför viktigt att också komma överens om vem som ska göra polisanmälan, skolan eller socialtjänsten. Om skolan är orolig för att eleven blivit bortförd på grund av hedersrelaterad problematik i hemmet, bör skolan inte kontakta vårdnadshavarna utan i stället kontakta socialtjänsten. Det är även viktigt att nämna för socialtjänsten att oron rör hedersrelaterad problematik, så att socialtjänsten i sin tur förstår att kontakt med vårdnadshavare kan öka risken för barnet. Om eleven kontaktar skolan ska den som tar emot samtalet försöka få uppgifter om hur eleven kan nås, och om möjligt säkerställa att eleven har kontaktuppgifter till socialtjänst och UD eller svensk ambassad i landet där eleven befinner sig. Det är också viktigt att försäkra sig om att kontakten är säker då det finns risk att barnets telefon eller dator är kontrollerad.

8.1.4.2 Hemkommunen kan fatta beslut om vitesföreläggande

Om en skola får reda på att en elev blivit bortförd är det viktigt att elevens hemkommun underrättas. Hemkommunen har möjlighet att vidta åtgärder som påverkar vårdnadshavarnas ekonomi om de inte återför sitt barn till Sverige. Om en skolpliktig elev inte fullgör sin skolgång på grund av att vårdnadshavaren har brustit i sitt ansvar får hemkommunen förelägga elevens vårdnadshavare att fullgöra sina skyldigheter. Ett föreläggande får förenas med vite.²²⁶

225. 14 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453). Socialstyrelsen (2014a). Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.

226. 7 kap. 23 § Skollag (2010:800)

Bestämmelsen är främst till för fall då en elev inte går i skolan över huvud taget. Det är viktigt att ett vitesföreläggande inte utfärdas förrän alla tänkbara ansträngningar har gjorts för att finna en lösning på frivillig väg.²²⁷

8.2 När en vuxen är bortförd

När en vuxen person är bortförd till eller kvarhållen i utlandet mot sin vilja finns begränsade möjligheter för svenska myndigheter att agera. Det är viktigt att polisanmäla och se till att den utsatta personen kommer i direktkontakt med ambassad eller konsulat i det land där personen befinner sig.

8.2.1 Socialtjänsten

Om socialtjänsten får kännedom om att en vuxen, med eller utan barn, har blivit förd till utlandet är det viktigt att den utsatta personen kommer i direktkontakt med ambassad eller konsulat i landet eller regionen där den utsatta personen befinner sig. Det stärker UD:s och andra myndigheters möjligheter att få del av information som är viktig för att kunna hjälpa den utsatta.

8.2.1.1 Vuxna kan behöva ekonomiskt bistånd för att ta sig tillbaka till Sverige

Kommunen har det yttersta ansvaret för de vuxna som vistas i kommunen. Om vistelsen i en kommun har avbrutits på grund av en utlandsresa behöver det inte medföra att kommunen är fri från ansvar. Ansvaret finns kvar så länge personen är att betrakta som bosatt i kommunen. Personer räknas som bosatta i en kommun om det är där de har sin egentliga hemvist och boende.²²⁸

En vuxen person kan vara i behov av ekonomiskt bistånd för att kunna resa tillbaka till Sverige. Bosättningskommunen är skyldig att pröva ärendet och göra en sedvanlig individuell bedömning.²²⁹ Det finns inte något krav på att en ansökan om ekonomiskt bistånd ska ha en viss form. Den kan alltså göras såväl skriftligen som muntligen. Socialtjänsten har även ansvar för medföljande barn som förts bort från Sverige tillsammans med en bortförd vårdnadshavare eller annan vuxen.

8.2.1.2 Vissa begångna brott mot en vuxen person kan polisanmälas utan sekretesshinder

Socialtjänsten har möjlighet att röja sekretessen och polisanmäla misstanke om vissa begångna brott.²³⁰ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller, vid försök till brott, minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, äktenskapstvång, könsstympning, våldtäkt, grov misshandel, människohandel eller olaga frihetsberövande.

227. Regeringen (1985). Om ny skollag m.m. (Regeringens proposition 1985/86:10 s. 91)

228. Regeringsrättens årsbok (RÅ) 1987 ref. 174 och RÅ 1995 ref. 70

229. RÅ 1987 ref 174

230. 10 kap. 23 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

8.2.2 Polisen

Om polisen får kännedom om att en myndig person med eller utan barn har förts ut ur landet och utsätts för brott kan en rad åtgärder komma att bli aktuella i Sverige.

8.2.3 Skolan

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Skolans möjligheter att lämna uppgifter till socialtjänsten vid oro är mer begränsad än i de fall då eleven är under 18 år, eftersom det inte finns någon skyldighet att göra orosanmälan. Däremot kan skolpersonal hjälpa eleven att ansöka om stöd och hjälp hos socialtjänsten. Vid misstanke om hedersrelaterad brottlighet kan skolpersonal lämna uppgifter till polisen.

9. När en bortförd person ska återvända till Sverige

I det här kapitlet får du som yrkesverksam vägledning i hur du kan agera när ett barn eller en vuxen som blivit bortförd ska återvända till Sverige. När personer som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck ska återvända igen kan personen vara i behov av både stöd och skydd. Det kan dels handla om akut stöd och skydd vid ankomsten till Sverige, dels om att hitta en permanent säker plats att bo på. Det här kapitlet fokuserar på de åtgärder som svenska myndigheter behöver vidta i direkt anslutning till att en bortförd person återvänder.

9.1 När ett barn ska återvända

När ett barn ska återvända till Sverige efter att ha varit bortförd till eller kvarhållen i utlandet kan det finnas behov av att ordna med pass och inresehandling. Ofta behöver mottagandet planeras noga så att det blir en trygg och säker situation för barnet. Hotbilden kvarstår ofta trots att barnet återvänt till Sverige. Därför är det viktigt att aktörer som socialtjänst, polis och UD delar information och samverkar för att planera mottagandet. Aktörerna ska beakta regler om sekretess när de delar information med varandra. När barnet har kommit fram till Sverige upphör UD:s uppdrag att bistå barnet och andra aktörer behöver ta vid.

9.1.1 Socialtjänsten

När barnet återvänder till Sverige är det vanligt att hotbilden kvarstår, eller till och med ökar eftersom barnet har varit i kontakt med myndigheter. I de flesta fall har socialnämnden i ett tidigare skede fattat beslut om omedelbart omhändertagande, eller så finns det ett tidigare beslut om vård enligt LVU. Om så inte är fallet behöver socialtjänsten bedöma om barnet behöver skyddas i samband med att det anländer till Sverige. Det är extra viktigt att det görs en omedelbar hot- och riskbedömning som sedan återkommande följs upp.

Barnet kan vara i behov av akut vård. I vissa fall är det dessutom viktigt att en läkarundersökning genomförs omgående. I dessa fall har hälso- och sjukvården en viktig roll och behöver kontaktas så tidigt som möjligt.

9.1.1.1 Hemresan bör planeras noga

Inför hemresan till Sverige står ambassaden eller konsulatet i det berörda landet ofta i direktkontakt med barnet. Ibland behöver även socialtjänsten komma i kontakt med barnet för att kunna bedöma barnets behov av skydds- och stödinsatser vid hemkomsten. I detta skede behöver UD och socialtjänsten ha tät kontakt för att koordinera hemresan. För att minska risken för missförstånd och bristfällig information till barnet är det bra om ambassaden informerar barnet om praktiska detaljer kopplat till hemresan och svarar på eventuella frågor som barnet kan ha. Ambassaden har

vanligtvis bäst lokalkännedom och kunskap om utreseregler och andra bestämmelser som påverkar förutsättningarna för att kunna lämna landet. Dialogen mellan socialtjänsten och UD brukar vanligtvis handla om ekonomi och mottagande av barnet i Sverige. Socialtjänsten kan behöva ge ekonomiskt bistånd för utgifter kopplade till resan. Det kan exempelvis handla om kostnader för utfärdande av nytt pass och inköp av flygbiljett.

9.1.1.2 Pass kan i vissa fall utfärdas utan vårdnadshavarens medgivande

För att barnet ska kunna föras tillbaka till Sverige behövs ett giltigt pass. Ett barn med svenskt medborgarskap som har blivit bortförd till utlandet kan i vissa fall sakna passhandlingar.

För barn under 18 år får pass bara utfärdas utan vårdnadshavarens medgivande om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.²³¹ Särskilda skäl att utfärda pass utan vårdnadshavarnas medgivande kan till exempel finnas när ett barn, som olovligen förts bort eller olovligen hålls kvar utomlands, behöver passet för att kunna återföras till Sverige.²³²

Med uttrycket *hälsa eller utveckling* avses barnets fysiska eller psykiska hälsa samt sociala utveckling. En bedömning av risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas ska grunda sig på de konkreta omständigheterna i det enskilda fallet. Sådana risker uppkommer ofta för att vårdnadshavaren inte kan eller vill tillgodose barnets grundläggande behov. De risker som ska beaktas kan många gånger likna riskerna som kan leda till att ett barn omhändertas med stöd av 2 § LVU. Det krävs dock inte att riskerna är av ett så allvarligt slag för att pass ska kunna utfärdas.²³³

Socialtjänsten i barnets kommun²³⁴ är skyldig att – på begäran av passmyndigheten – yttra sig i passärenden som handlar om att utfärda pass för barn utan vårdnadshavarens medgivande. Socialtjänsten är ofta den aktör som har bäst kunskap om barnets situation. Att socialtjänsten involveras är därför en viktig förutsättning för att kunna ta hänsyn till barnets bästa.²³⁵

Eftersom yttrandet ska lämnas skyndsamt kan nämnden ofta inte genomföra någon omfattande utredning. Ett yttrande får därför vanligtvis grundas på:

231. 11 § Passlag (1978:302).

232. Socialdepartementet (2006). Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige. (Regeringens proposition 2005/06:144 s. 17)

233. Socialdepartementet (2006). Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige. (Regeringens proposition 2005/06:144 s. 17)

234. Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om folkbokföring saknas, där barnet har starkast anknytning som avses enligt 3 § Passförordningen (1979:644).

235. Socialdepartementet (2006). Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige. (Regeringens proposition 2005/06:144 s. 15)

- de uppgifter som barnet och/eller passmyndigheten kan lämna,
- de uppgifter om barnet eller barnets familj som socialtjänsten redan har, och/eller
- det utredningsunderlag i övrigt som kan inhämtas på kort tid.

Socialtjänsten bör särskilt noga överväga vad som bör skrivas i yttrandet eftersom uppgifter som lämnas i ett yttrande kan komma att sakna sekretesskydd hos passmyndigheten.

9.1.1.3 Socialtjänsten kan även behöva yttra sig i ärenden som gäller provisoriska främlingspass för barn

Det finns fall där barn utan medborgarskap men med permanent uppehållstillstånd har förts utomlands och kan behöva tillfälligt pass. I sådana fall behöver ett så kallat provisoriskt främlingspass utfärdas. Migrationsverket kan i vissa fall utfärda främlingspass utan vårdnadshavares medgivande. Pass som endast gäller för direkt resa till Sverige får utfärdas utan vårdnadshavares medgivande för ett barn som har uppehållstillstånd för bosättning i Sverige. Det gäller om barnet:

- befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas, eller
- det annars finns särskilda skäl.²³⁶

Syftet är att barn som befinner sig i en utsatt situation i tredje land ska kunna återvända till Sverige. Ett barns ålder, behov och egna önskemål bör alltid vägas in när frågan om att göra undantag från kravet på medgivande prövas. För att få ett så bra beslutsunderlag som möjligt ska Migrationsverket begära ett yttrande från socialtjänsten.²³⁷

9.1.1.4 Barnet kan behöva ekonomiskt bistånd för hemresan

Barnet kan behöva ekonomiskt bistånd för kostnader kopplade till hemresan, exempelvis utfärdande av nytt pass och inköp av flygbiljett.

I vanliga fall är vårdnadshavare skyldiga att försörja sina barn och ansöka om ekonomiskt bistånd om det behövs för familjens försörjning eller livsföring.²³⁸ Om ett barn på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden i vissa fall överväga att bortse från vårdnadshavarnas underhållsskyldighet vid behovsbedömningen. Det gäller i de fall då barnet är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående.²³⁹ Detsamma gäller för skolungdomar som har fyllt 18 men inte 21 år och som fortfarande bor hemma.

236. 2 kap. 14 a § andra stycket Utlänningsförordning (2006:97).

237. 2 kap. 15 a § Utlänningsförordning (2006:97).

238. 4 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453)

239. Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd. SOSFS 2013:1.

9.1.1.5 Barnet kan behöva skydd och stöd vid ankomsten

När barnet återvänder till Sverige är det vanligt att hotbilden kvarstår. Ofta ökar till och med hotbilden på grund av att barnet varit i kontakt med myndigheterna. I de flesta fall har socialnämnden i ett tidigare skede fattat beslut om omedelbart omhändertagande, eller så finns det ett tidigare beslut om vård enligt LVU. Om så inte är fallet behöver socialtjänsten bedöma om barnet behöver skyddas i samband med att det anländer till Sverige. Det är extra viktigt att det görs kontinuerliga hot- och riskbedömningar.

För att återvändandet ska bli säkert för barnet behöver mottagandet vara noga planerat. Det är viktigt att socialtjänsten planerar så barnet får ett bra mottagande oavsett vilken tid på dygnet barnet anländer. Om socialjouren ska medverka i ett mottagande efter kontorstid behöver de hållas informerade.

Vanligtvis brukar socialtjänsten själva möta upp barnet vid ankomst. För att verkställa beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU har socialtjänsten möjlighet att begära handräckning från polisen.²⁴⁰ Även om det inte finns en omedelbar hotbild vid ankomst i Sverige är det viktigt att socialtjänsten i dialog med den utsatta har kommit fram till en långsiktig uppföljningsplan.

Vilka insatser som kan bli aktuella för barnet bedöms individuellt. I många fall kan placering i familjehem eller på HVB bli aktuellt. Efter återkomsten är det av stor vikt att barnet får den skolgång som det har rätt till. Om barnet vårdas med stöd av LVU behöver socialtjänsten kontakta mottagande skola. Om det fortfarande finns en hotbild mot barnet kan socialtjänsten behöva dela information med skolan för att den ska ha möjlighet att värna om barnets säkerhet. Även om det inte finns en omedelbar hotbild vid ankomst i Sverige är det viktigt att socialtjänsten i dialog med den utsatta har kommit fram till en långsiktig uppföljningsplan.

9.1.1.6 Socialtjänsten bör hjälpa barnet till rätt vård

Initialt kan barnet behöva hjälp med att ta kontakt med hälso- och sjukvården för läkarundersökning eller professionellt krisstöd. Socialtjänsten bör erbjuda hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården.²⁴¹ I vissa fall kan yrkesverksamma vid socialtjänsten behöva följa med barnet till en vårdinstans. För att vårdpersonalen ska förstå barnets situation är det bra om de får så mycket information som möjligt.

240. 43 § Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

241. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer. SOSFS 2014:4. Allmänna råd till 7 kap. 1 §.

Om barnet ska placeras utanför det egna hemmet finns en skyldighet för socialnämnden att, i anslutning till att vården inleds, underrätta regionen om att barnet ska erbjudas en hälsoundersökning. Hälsoundersökningen ska vara en sådan som avses i lag (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.²⁴² Socialnämnden ansvarar för att barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet får god vård.²⁴³ Det innebär att socialnämnden ska arbeta aktivt för att barnet ska få de undersökningar, insatser och behandlingar som det är i behov av.²⁴⁴

9.1.1.7 Polisanmälan bör göras vid misstanke om brott

Om det finns misstanke om att barnet har blivit utsatt för brott enligt 3, 4, eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor bör brottet polisanmälas, såvida det inte strider mot barnets bästa. I de fall då både socialtjänsten, polisen och UD är inblandade underlättas arbetet av goda strukturer för samverkan. Genom att samverka inom barnahus läggs en god grund för planeringen av mottagandet och den fortsatta handläggningen av ärendet. I samverkan är det enklare att överblicka barnets situation och koordinera det fortsatta stödet. Inom barnahus finns dessutom väl utarbetade rutiner för att planera och genomföra barnförhör samt för att koordinera de parallella insatserna för att tillgodose barnets behov och rättigheter.

Läs mer:

Socialstyrelsens handbok:

Vård. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer (2016).

9.1.2 Polisen

När ett barn ska återföras till Sverige har polisen en central roll i att säkra mottagandet av barnet i samverkan med socialtjänsten.

9.1.2.1 Hot- och riskbedömningen kan behöva uppdateras

Ofta har en riskbedömning redan gjorts i samband med att barnet blev bortfört och förundersökningen inleddes. Om förutsättningarna har förändrats sedan dess bör polisen göra en kompletterande riskbedömning när barnet ska återvända till Sverige. Det är BOPS som ansvarar för att bedömningen görs, och arbetet utförs parallellt med förundersökningen.

242. Det framgår av 11 kap. 3 a § Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser av vård av unga.

Underrättelse ska enligt bestämmelsen ske om det inte är obehövligt.

243. 6 kap. 1 § tredje stycket och 7 § andra stycket tredje punkten Socialtjänstlag (2001:453).

244. Socialdepartementet (2012). Stärkt skydd för barn och unga. (Regeringens proposition 2012/13:10 s. 80 f)

9.1.2.2 Mottagandet bör planeras tillsammans med socialtjänsten

Om det finns behov av handräckning för att verkställa ett beslut om omedelbart omhändertagande eller vård med stöd av LVU när barnet landar i Sverige är det viktigt att socialtjänsten och polisen i god tid planerar ett säkert mottagande. Det är socialtjänsten som har det övergripande ansvaret för att åtgärderna genomförs på ett lämpligt sätt, även om handräckning begärts.²⁴⁵ Personal från socialtjänsten bör därför vara med vid mottagande av barnet. Planeringen bör ske i god tid innan det att handräckningen är tänkt att äga rum.

Tänk på att:

- utbyta kontaktuppgifter mellan ingripande poliser och personal från socialtjänsten,
- bestämma var och när man ska träffas innan själva handräckningen ska utföras,
- bestämma en exakt plats för handräckningen så att det blir en så lugn och diskret situation som möjligt,
- begäran om handräckning ska skickas enligt lokal rutin, samt
- säkerställa att polisen fått ta del av viktig information inför handräckningen. Vilka känner till att barnet är på väg till Sverige? Vilka personer förväntas eller befaras vara med eller möta barnet på flygplatsen?

9.1.2.3 Hedersrelaterade brott ställer särskilda krav på utredningen

Om barnet blivit utsatt för brott i utlandet kan vissa brott utredas i Sverige. Brott med hedersmotiv skiljer sig från andra brott och ställer därmed särskilda krav på utredningen. Det är till exempel vanligt med flera gärningspersoner och internationella kopplingar. Polismyndighetens metodstöd för hedersrelaterad brottslighet är ett centralt underlag för arbetet i sådana ärenden. För att stärka förutsättningarna för en framgångsrik förundersökning är det också bra att knyta till sig experthjälp. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas.

245. Justitieombudsmannen (1999). *Redogörelse 1999/2000: JO1 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse*. s.270. Justitieombudsmannen (1989). *Redogörelse 1989/90 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse*. s. 248.

9.1.3 Förskola och skola

När ett barn återvänder till Sverige spelar förskola och skola en viktig roll för att barnet ska kunna återgå till en fungerande vardag. Om ett barn har varit borta en längre tid behöver återkomsten till förskolan, vara trygg. Barnet kan exempelvis behöva en ny introduktion till förskolan. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl har behov av särskilt stöd i sin utveckling i form av förskola ska skyndsamt erbjudas det. Skolan bör involveras tidigt så att skolgången snabbt kan återupptas och eleven får chans att ta igen förlorad tid. I vissa fall har skolan varit medveten om elevens situation sedan länge och är relativt väl förberedd. I andra fall kan eleven behöva byta skola och då ska den nya skolan informeras om elevens situation. Det är inte alltid lämpligt med direktkontakt mellan skolorna, eftersom man då röjer för personal var barnet kommer från. Kontakten och informationen mellan skolor går därför ofta via socialtjänsten.

Vikten av samverkan i dessa ärenden är stor. Om eleven börjar på en ny skola behöver den skolan få kännedom om risker eller särskilda behov som personalen behöver beakta. Skolan behöver även ha en plan för att säkerställa att eleven ges stöd och att eventuella anpassningar görs. Läs mer om samverkan i kapitel 5.

9.2 När en vuxen ska återvända

Personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck har ofta både akuta och långsiktiga behov av skydd och stöd. I vissa fall behöver personens situation utredas nogga för att det ska gå att hitta en säker plats som personen kan bo och leva på. Detta gäller inte minst personer som var minderåriga då de fördes utomlands men som hunnit fylla 18 år under tiden de var bortförda.

9.2.1 Socialtjänsten

När en vuxen återvänder efter att mot sin vilja varit bortförd till ett annat land finns det troligen en förhöjd hotbild mot personen i Sverige. Socialtjänsten behöver vara uppmärksam på det och fatta beslut om nödvändiga insatser till stöd för personen inför ankomst. Ofta behöver mottagandet planeras tillsammans med polisen. Socialtjänsten kan behöva möta upp personen vid ankomsten och ordna transport till skyddat boende. Det är viktigt att personen informeras om var hen kan söka medicinsk hjälp och hur hen kan komma i kontakt med socialtjänsten under och efter kontorstid. Socialtjänsten bör kunna erbjuda våldsutsatta vuxna stöd och hjälp. Det kan exempelvis röra sig om hjälp att komma i kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter.²⁴⁶

246. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4). Allmänna råd till 7 kap. 1 §.

9.2.2 Polisen

9.2.2.1 Hot- och riskbedömningen kan behöva uppdateras

Ofta har en riskbedömning redan gjorts i samband med att personen fördes bort och att förundersökningen inleddes. Om förutsättningarna har förändrats sedan dess bör polisen göra en kompletterande riskbedömning när personen ska återvända till Sverige.

9.2.2.2 Hedersrelaterade brott ställer särskilda krav på utredningen

Om personen blivit utsatt för brott i utlandet kan vissa brott utredas i Sverige. Brott med hedersmotiv skiljer sig från andra brott och ställer därmed särskilda krav på utredningen. Det är till exempel vanligt med flera gärningspersoner och internationella kopplingar. Polismyndighetens metodstöd för hedersrelaterad brottslighet är ett centralt underlag för arbetet i sådana ärenden. För att stärka förutsättningarna för en framgångsrik förundersökning är det också bra att knyta till sig experthjälp. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas.

9.2.3 Skolan

Om en elev som har fyllt 18 år har varit bortförd och sedan återvänder bör skolan, efter samtycke från eleven, kontakta socialtjänsten för att säkerställa att elevens behov av stöd tillgodoses. Vikten av samverkan i dessa ärenden är stor. Förutsatt att eleven samtycker kan socialtjänsten lämna information till skolan. Det kan stärka skolans förutsättningar att tillgodose elevens behov av skydd och stöd. Skolan behöver även ha en plan för att säkerställa att eleven ges stöd och att eventuella anpassningar görs. Förutsatt att inga personuppgifter röjs har skolan möjlighet att rådgöra med socialtjänsten i dessa ärenden.

10. Långsiktigt stöd

I det här kapitlet beskrivs hur du som yrkesverksam kan agera när en bortförd person återvänder till Sverige. En person som blivit bortförd och utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck är ofta i behov av långsiktigt stöd och skydd. Det kan handla om stöd att bearbeta vad personen varit med om eller skydd i form av ett säkert boende.

10.1 Långsiktigt stöd för barn

När ett barn har återvänt efter att ha blivit bortfört till utlandet behöver barnet sannolikt stöd och skydd under en längre tid. Barnet kan även behöva byta skola eller besöka sjukvård. I följande avsnitt beskrivs vilka möjligheter och skyldigheter offentliga aktörer har att skydda och stötta barn som återvänder efter att ha varit bortförda.

10.1.1 Socialtjänsten

Socialtjänsten ska erbjuda stöd och hjälp till barn som utsatts för hedersrelaterat våld.²⁴⁷ Kontinuerliga riskbedömningar behöver göras både under utredning och under pågående insatser för att bedöma risken för fortsatt eller förnyat hot mot barnet. Riskbedömningen är en del av utredningen och ska dokumenteras skriftligt.²⁴⁸ Det är en förutsättning för att ärendet ska kunna hanteras korrekt på lång sikt.

10.1.1.1 Barnet behöver ofta stöd och hjälp

Ett barn som vågar stå emot familjens hedersnormer och som berättat för utomstående om sin utsatthet kan behöva långsiktigt skydd och psykosocialt stöd. Att hjälpa barnet att skapa ett tryggt socialt nätverk är en central uppgift för inblandade aktörer att samverka kring. En snabb och bra återgång till skolan är ett effektivt sätt att stärka barnets sociala nätverk. Om barnet är omedelbart omhändertaget eller vårdas med stöd av LVU ska socialtjänsten så tidigt som möjligt informera skolan om att barnet är tillbaka i landet. Vid placering och ny skola behöver en överlämning göras där skolan informeras om elevens situation och behov. Eftersom förutsättningarna är nya behövs det även om barnet kommer tillbaka till den gamla skolan.

Ett barn som återvänt efter att ha blivit bortfört till ett annat land kan ha varit utsatt för våld, hot och isolering. Barnet kan även ha blivit utsatt för barnäktenskap, könsstympning och sexuella övergrepp. Mot den bakgrunden behöver socialtjänsten göra en grundlig utredning av utsatthetens omfattning och konsekvenser, samt av vilka vårdbehov barnet har. När utredningen planeras och genomförs ska socialtjänsten alltid ta hänsyn till det enskilda barnets situation samt behov av stöd och skydd.

247. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4). Allmänna råd till 7 kap. 1 §.

248. 11 kap. 5 § Socialtjänstlag (2001:453).

10.1.1.2 Barnet kan behöva skyddas från personer i sin närhet

Vilka insatser som kan bli aktuella för barnet bedöms individuellt. Placering i familjehem eller på HVB med personal som har god kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck kan bli nödvändigt. Placeringen kan vara både en akut lösning direkt vid återkomst till Sverige och en mer långsiktig lösning för att möta barnets behov av skydd och omsorg. I majoriteten av dessa ärenden behöver socialtjänsten samverka med hälso- och sjukvården för att tillgodose barnets behov av behandlande och stödjande insatser, till exempel traumabearbetning.

För att barnet inte ska utsättas för ytterligare hedersrelaterat våld och förtryck kan det behöva skyddas från vårdnadshavare, syskon, släkt och nätverk. Är barnet placerat med stöd av LVU finns möjlighet att begränsa barnets umgänge med vårdnadshavarna och hemlighålla var barnet bor. Ett sådant beslut får endast fattas om det är nödvändigt för att vården ska kunna genomföras. Ett beslut om begränsning av umgänge kan inte delegeras utan ska fattas av nämnd. Besluten ska övervägas minst en gång var tredje månad.²⁴⁹

Ett annat sätt att stärka skyddet runt barnet är att ansöka om skyddad folkbokföring hos Skatteverket. Skyddad folkbokföring innebär att personen är folkbokförd på en annan adress än den där personen är bosatt. Om barnet vårdas med stöd av ett beslut enligt 2 § LVU har socialtjänsten möjlighet att ansöka om skyddad folkbokföring, om syftet med ansökan är att skydda barnet mot:

- båda vårdnadshavarna eller, om barnet endast har en vårdnadshavare, mot vårdnadshavaren.
- den ena vårdnadshavaren när den andra vårdnadshavaren inte vill eller förmår att skydda barnet, eller
- en annan person än vårdnadshavaren/vårdnadshavarna när de inte vill eller förmår skydda barnet.

Socialnämnden kan få reda på att det behövs en åtgärd kopplat till vårdnad, umgänge eller förmyndarskap. I sådana fall har socialnämnden skyldighet att göra en framställning eller ansökan hos domstolen.²⁵⁰ Ansökan om vårdnadsöverflyttning kan bli aktuell om nämnden anser att vårdnadshavaren brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.²⁵¹

I ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck eller bortförande är det viktigt att socialtjänsten är medveten om att hedersrelaterat förtryck ofta utövas av ett kollektiv snarare än av en enskild individ. Det innebär att det kan finnas flera personer som utgör hot mot det utsatta barnet och att hotet kan kvarstå över tid.

249. 14 § Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

250. 5 kap. 2 § Socialtjänstförordning (2001:937).

251. 6 kap. 7 § Föräldrabalken (1949:381).

10.1.1.3 Vårdnadshavarna kan begära att LVU-vården ska upphöra

Vårdnadshavares och släktingars försök att kontrollera barnet upphör i regel inte bara för att barnet har återvänt till Sverige. Socialtjänsten behöver ha beredskap för olika situationer där vårdnadshavare försöker stärka sin kontroll över barnet. Det förekommer att vårdnadshavarna begär att LVU-omhändertagandet ska upphöra i samband med att ett barn som varit omhändertaget återvänder till Sverige. I dessa fall behöver socialtjänsten inleda en så kallad hemtagningsutredning.²⁵²

Socialnämnden har ett långtgående ansvar för den utredning som ska ligga till grund för beslut i ett ärende om upphörande av vård enligt LVU.²⁵³ Det finns inga bestämmelser i SoL eller LVU som i detalj reglerar vad en utredning i samband med begäran om upphörande av LVU-vård ska innehålla. Frågan som ska prövas är dock om de vårdbehov som låg till grund för beslutet om vård fortfarande är aktuella. I rättspraxis kan man få viss vägledning. När det gäller brister i omsorgen har HFD uttalat att en bedömning ska göras av risken för att barnet återigen utsätts för de missförhållanden som föranledde vården, ifall vården skulle upphöra.²⁵⁴

Kammarrätter har i olika avgöranden kommit fram till att både de förhållanden som föranledde vården, liksom barnets vårdbehov ska ha upphört för att vården ska kunna upphöra. Förändringarna behöver vara av varaktig och genomgripande karaktär. Det ska inte heller ha tillkommit några andra missförhållanden än de ursprungliga som kan utgöra skäl för fortsatt vård.²⁵⁵

Kammarrätternas bedömningar har lagt stor vikt vid vårdnadshavarnas aktuella omsorgsförmåga. Vårdnadshavaren kan ha genomgått en positiv utveckling men fortfarande ha så bristande insikt i sin omsorgsförmåga att vården behöver bestå.²⁵⁶ I hedersrelaterade ärenden behöver socialnämnden pröva om barnet fortfarande riskerar att utsättas för kontroll, förtryck eller våld av sina vårdnadshavare. Att hindra barnet från att utvecklas som sina jämnåriga eller att inte säkerställa att barnet skyddas från eventuella hot kan räknas som en omsorgsbrist, och det kan vara grund för vård enligt LVU.

252. 11 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453).

253. HFD 2014 ref. 50

254. RÅ 2001 not 107.

255. Se exempelvis Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3241-19, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 984-19 samt Kammarrätten i Sundsvalls domar i mål nr 703-19, mål nr 1460-19 och mål nr 1534-19.

256. Se exempelvis Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 984-19, Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 703-19 samt Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 3487-1 och mål nr 2560-19.

10.1.1.4 Socialtjänsten kan göra uppföljningar oberoende av samtycke

I vissa fall tackar barnet eller vårdnadshavaren nej till de fortsatta insatser som socialtjänsten föreslagit efter avslutad utredning. Då minskar socialtjänstens möjligheter att agera till skydd för barnet. Det kan dock fortfarande finnas oro för att barnet ska råka illa ut. Även om det inte finns samtycke till insatser får socialnämnden besluta om en uppföljning av barnets situation.²⁵⁷ Det gäller i de fall då en utredning om barnets behov av stöd eller skydd avslutats utan beslut om insats. En sådan uppföljning får ske om barnet bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd, men samtycke till en sådan åtgärd saknas.

10.1.2 Polisen

När ett barn har återvänt till Sverige är en nära samverkan mellan polis och socialtjänst viktig för att tillgodose barnets behov av skydd och psykosocialt stöd. Samverkan kan med fördel ske genom barnhus eller resurscentra. Huvudansvaret för barnets vård ligger hos socialtjänsten, som tillsammans med särskild företrädare också ansvarar för att få barnet att känna sig trygg i utsatta situationer, till exempel under förhör.

10.1.2.1 Barnet kan behöva skyddas under lång tid

Polisen har en viktig roll i att bistå socialtjänsten i arbetet med att möta barnets skyddsbehov. Det är av särskild vikt att samverka kring barnets placering eftersom placeringen i sig är grunden för att skyddet ska fungera. Vid val av placeringsort behöver polisen beakta att den strukturerade riskbedömningen kan behöva kompletteras med en fördjupad riskbedömning. Kompletteringen görs för att verifiera att placeringsorten är säker. Det är av särskilt stor betydelse om barnets familj har ett stort nätverk och i ärenden där många misstänkta kan förekomma.

Barnet behöver få kunskaper och verktyg för att inte riskera att hamna i en farlig eller hotfull situation igen. I vissa fall behöver barnet skydd under en mycket lång tidsperiod och kan behöva lära sig att handla och agera på ett annat sätt än tidigare. Personal vid polisens brottsoffer- och person-säkerhetsgrupp (BOPS) genomför vid behov säkerhetssamtal. Samtalen kan med fördel ske i samverkan med socialtjänsten.

Barnets situation behöver följas upp kontinuerligt. Hur ofta uppföljning sker avgörs av hotbilden och den skyddade personen. Om något drastiskt förändras i hotbilden eller den skyddades liv så kan det behövas nya åtgärder och i vissa fall även en ny skyddsplacering.

257. 11 kap. 4 a Socialtjänstlagen (2001:453)

10.1.3 Förskola och skola

Att hantera hedersrelaterad brottslighet och dess konsekvenser i förskolan och skolan är komplext. Det behöver göras utifrån en helhetssyn på barnet eller eleven och förskolan eller skolans uppdrag i samverkan med övriga aktörer. Ett bortförande kan vara traumatiserande och barnet kan få svårt att koncentrera sig eller hantera sociala relationer på förskolan eller skolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och stimulans ska få detta utformat utifrån sina egna behov och förutsättningar.²⁵⁸ Skolan bör skyndsamt utreda elevens behov av stöd och tidigt involvera elevhälsan.

10.1.3.1 Förskola och skola behöver samverka internt och externt

När ett barn har återvänt krävs en kontakt mellan förskola eller skola och socialtjänst för samverkan kring barnets utbildning. Finns det oro för att barnet far illa är skolpersonal skyldiga att genast göra en orosanmälan till socialtjänsten. Personalen behöver inte vara säker på att barnet far illa, det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.²⁵⁹

Genom att medvetet arbeta med att skapa goda relationer kan förtroende byggas med skolans personal så att eleven vågar berätta om eventuella problem. Relationer kan byggas både i klassrummen och i samband med elevhälsoarbetet. Samverkan internt mellan olika yrkesgrupper i skolan är en viktig del. Elevhälsans interna samverkan kan ske på olika nivåer, dels inom elevhälsan, dels med skolledningen, lärare och övrig personal på skolan.

Den externa samverkan kan ske med hälso- och sjukvården, socialtjänsten och andra aktörer runt eleven. Det är barnets behov som styr hur stödet utformas och skolan har alltid ett fortsatt ansvar oavsett andra aktörers stödinsatser. En central uppgift för skolpersonalen är att säkerställa att eleven får kontakt med hälso- och sjukvård eller socialtjänst. Det kan till exempel handla om situationer där det framkommit att en elev utsatts för könsstypning, annat trauma eller om eleven lider av psykisk ohälsa.

Samverkan är särskilt viktigt om barnet behöver byta skola.

För att skydda eleven placerar socialtjänsten i vissa fall eleven i en annan familj än ursprungsfamiljen. I många fall innebär det att eleven får flytta och byta skola. I dessa fall krävs ett bra samarbete mellan socialtjänsten och skolorna, både den mottagande och den som eleven lämnar. Den avlämnande skolan behöver säkerställa att elevens kunskaper och behov

258. Skolverket (2018). *Läroplan för förskolan: Lpfö 2018*. Stockholm: Skolverket. 8 kap. 9 § Skollag (2010:800).

259. 14 kap. 1 § Socialtjänstlag (2001:453). Socialstyrelsen (2014a). *Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*.

är väl dokumenterade så att den nya skolan får bra förutsättningar att återuppta elevens utbildning. Om den dokumentationen brister behöver den mottagande skolan så snart som möjligt kartlägga elevens kunskaper. Det behövs en medvetenhet kring säkerhet för eleven både på kort och på lång sikt vid skolbyte.

SAMS-modellen är framtagen för att säkerställa en obruten skolgång för placerade barn och unga när placeringen medför skolbyte. Den är avsedd att vara ett stöd för yrkesverksamma som arbetar med placerade elever i socialtjänst och skola. Finns det hotbild mot eleven måste skolan ha en planering för hur samverkan med andra aktörer, som polis och socialtjänst ska kunna säkerställas. Eleven behöver också veta vem eller vilka det går att vända sig till i en akut situation eller vid behov av stöd och hjälp.

Läs mer:

Skolverket: *SAMS – Samverkan socialtjänst skola. Obruten skolgång för placerade barn och unga (2021).*

10.1.3.2 Förskola och skola ska skydda elevens integritet och personuppgifter

Om barnet eller eleven som återvänder lever med skyddade personuppgifter behöver förskolan eller skolan säkerställa att personuppgifter inte röjs. Det är rektorn som ansvarar för att skyddade personuppgifter hanteras på ett korrekt sätt i verksamheten, och att barn och unga får den utbildning och det stöd de har rätt till. När skolan får veta att de ska ta emot en elev med skyddade personuppgifter är det viktigt att rektorn:

- planerar vem som ska vara exempelvis mentor och klassföreståndare,
- planerar för ett första samtal med eleven, och
- planerar för att en handlingsplan upprättas och att elevens skolsituation regelbundet följs upp.

Läs mer:

Skolverket: *Skolverkets arbete med barn och elever som har skyddad identitet* <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete-med-barn-och-elever-som-har-skyddad-identitet>

10.1.4 Hälso- och sjukvården

Ett barn som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck kan behöva stöd, akut undersökning, vård, behandling eller psykosociala insatser från hälso- och sjukvården. I hedersrelaterade ärenden kan hälso- och sjukvårdspersonalen behöva vara särskilt uppmärksamma på barnets behov av information, råd och stöd. Det gäller särskilt om barnets vårdnadshavare eller någon annan vuxen som barnet bor med utsätter barnet eller någon närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.²⁶⁰

10.1.4.1 Hälso- och sjukvården ska uppmärksamma tecken på utsatthet

När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.²⁶¹ Vad som är barnets bästa måste avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. För barn som har blivit bortförda kan långsiktig vård och stöd från hälso- och sjukvården behövas. Hälso- och sjukvården bör:

- vara uppmärksam på tecken på att barnet har varit utsatt för våld under bortförandet,
- göra en orosanmälan om barnets bortförande inte är känt hos socialtjänsten.²⁶² Vid misstanke om hedersbrott behöver det även övervägas om en polisanmälan ska göras,²⁶³
- samverka med andra berörda myndigheter för att tillgodose barnets bästa och behov, och
- inte informera vårdnadshavare vid misstanke om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta kan innebära en förhöjd risk för barnet.

10.1.4.2 Sekretess kan bli aktuellt i förhållande till vårdnadshavare

I vanliga fall har vårdnadshavare rätt att få information om barnet i enlighet med rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.²⁶⁴ I de fall barnet har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck behöver hälso- och sjukvården dock ta ställning till om det finns skäl att inte informera vårdnadshavaren om barnets vård.

Sekretess gäller till skydd för ett barn även i förhållande till dennes vårdnadshavare. Sekretess gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I takt med att barnet blir äldre och mognare, och får en ökad självbestämmanderätt, övergår dock rätten

260. 6 kap. 5 § Patientsäkerhetslag (2010:659). 5 kap. 7 § Hälso- och sjukvårdslag (2017:30).

261. 5 kap. 6 § Hälso- och sjukvårdslag (2017:30). Se även motsvarande bestämmelser i 1 kap 8 § Patientlag (2014:821).

262. 14 kap.1 § Socialtjänstlag (2001:453).

263. 10 kap. 21 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

264. 6 kap. 11 § Föräldrabalken (1949:381).

att förfoga över sekretessen mer och mer till barnet. Vid bedömningen måste hänsyn tas till frågans art, komplexitet och konsekvenser. Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter får en uppgift inte lämnas ut till vårdnadshavaren om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.²⁶⁵ Med ”betydande men” avses att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas. Det betyder i praktiken att det ska finnas speciella skäl att tro att en uppgift om barnet kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren.²⁶⁶ Sekretess med hänsyn till ”betydande men” kan vara aktuellt oberoende av barnets ålder och därmed även när det rör sig om yngre barn.

Åtkomst till patientjournal kan begränsas.

Patientjournalen kan nås via 1177 Vårdguidens e-tjänster (direktåtkomst). Det kan innebära en risk för att barn utsätts för påtryckningar att visa journaluppgifter för anhöriga. En vårdgivare får ge patienter direktåtkomst till patientjournalen men har ingen skyldighet att erbjuda det. Vårdgivare kan också begränsa direktåtkomsten så att den som loggar in bara kan se vissa delar av patientjournalen, till exempel på grund av sekretess. I ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck finns det skäl att begränsa den information som visas vid direktåtkomst. Om det inte går att läsa barnets patientjournal genom direktåtkomst får vårdnadshavaren begära ut den skriftliga dokumentationen. I dessa fall görs en sedvanlig sekretessprövning inför utlämnandet.

Läs mer:

Socialstyrelsens underlag:

Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig. Handbok för vårdgivare, chefer och personal (2015).

Meddelandeblad nr 8/2020 *Barn som söker hälso- och sjukvård (2020).*

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården (2021).

265. 12 kap. 3 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

266. Regeringen (1988). Om sekretessfrågor inom undervisningsärendet m.m. (Regeringens proposition 1988/89:67 s. 38). Justitiedepartementet (2009). Offentlighets- och sekretesslag. (Regeringens proposition 2008/09:150 s. 370 f)

10.2 Långsiktigt stöd för vuxna

När en vuxen har återvänt efter att ha blivit bortförd till eller kvarhållen i utlandet kan personen behöva skydd och stöd under en längre tid. Vissa personer var barn när de fördes bort men har hunnit bli myndiga under tiden de varit kvarhållna i utlandet. Det händer att dessa personer har hunnit få egna barn under perioden de varit borta. Den vuxna kan behöva flytta, få skydd, besöka sjukvård eller få ekonomiskt stöd. I följande avsnitt beskrivs vad offentliga aktörer kan och bör göra för att stötta vuxna som återvänt från att ha varit bortförda.

10.2.1 Socialtjänsten

En vuxen som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck kan ofta ha ett skyddsbehov som sträcker sig över mycket lång tid. Det är viktigt att se till att personen inte blir offer för nya brott. Socialtjänsten ska erbjuda insatser både akut och på längre sikt med utgångspunkt i individens behov av skydd, stöd och hjälp till vuxna som utsatts för våld i nära relation.²⁶⁷ Samverkan mellan socialtjänsten och polisen kan bli nödvändig för att få en effektiv skyddsplacering.

Socialtjänsten bör kunna erbjuda stöd och hjälp i form av bland annat:

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,
- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, samt
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter, till exempel polisen och Skatteverket.

Utredning, inklusive riskbedömning, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.²⁶⁸ I utredningen behöver det kartläggas hur hotfull situationen är för den utsatta. Det kan till exempel handla om att det finns flera personer i den utsattas omgivning som utgör ett hot.

10.2.2 Polisen

I de fall där det finns eller har funnits en förundersökning om brott kan polisen bidra med skydd för att förhindra att fler brott begås mot den utsatta.

Det är viktigt att brottsoffret ges kunskap och verktyg för att kunna undvika att hamna i riskfyllda situationer igen. Det kan exempelvis handla om att lära sig nya sätt att handla och agera. Brottsoffret kan behöva

267. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4) 7 kap. 1 §.

268. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4) 7 kap. 1 § och tillhörande allmänna råd.

skydd under en mycket lång tidsperiod. För att skyddet ska bli så effektivt som möjligt är det bra om berörda aktörer samverkar kring placering. Om något drastiskt förändras i hotbilden eller den skyddades liv kan nya åtgärder och i vissa fall även en ny skyddsplacering behövas.

10.2.3 Skolan

Att hantera hedersrelaterat våld och förtyck och dess konsekvenser i skolan är komplext. Det behöver göras utifrån en helhetssyn på eleven och skolans uppdrag i samverkan med övriga aktörer. Skolans möjligheter att skydda och hjälpa en myndig elev skiljer sig i flera avseenden från möjligheterna att hjälpa elever som inte fyllt 18 år.

10.2.3.1 Skolan behöver medgivande för att kunna agera till stöd för vuxna elever

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Skolan har inte samma skyldigheter att bistå och stötta en vuxen elev som blivit bortförd till ett annat land som de har i de fall då ett barn återvänder. För att skolan ska kunna agera krävs i regel ett medgivande från eleven. Skolan kan dock alltid informera eleven om rätten att få stöd och hjälp, och vid behov hjälpa eleven att komma i kontakt med rätt myndigheter.

Om skolan har elevens medgivande kan information i vissa fall delas med andra aktörer. Vid skolbyte kan ursprungsskolan exempelvis informera den nya skolan om elevens situation och be den nya skolan att beakta säkerhetsaspekten. Detta gäller även elever som lever med skyddade personuppgifter. Oavsett om eleven återvänder till sin gamla skola eller en ny skola är det bra om skolan så långt det är möjligt anpassar undervisningen efter elevens behov.

10.2.3.2 Skolan kan samverka internt och med andra aktörer

För att skolan ska kunna hjälpa myndiga elever krävs att eleven litar på skolpersonalen tillräckligt mycket för att våga berätta och be om hjälp. Att arbeta med att skapa goda relationer är därför ett bra sätt att arbeta förebyggande. Relationer kan byggas både i klassrummen och i samband med elevhälsoarbetet.²⁶⁹ Samverkan mellan olika personalkategorier på skolan är en viktig del. Elevhälsans interna samverkan kan ske på olika nivåer, dels inom elevhälsan, dels med skolledningen, lärare och övrig personal på skolan. Den externa samverkan kan ske med hälso- och sjukvården, socialtjänsten och andra aktörer runt eleverna.

Skolpersonal kan vara behjälplig med att eleven får kontakt med hälso- och sjukvård eller socialtjänst. Det kan till exempel handla om situationer där det framkommit att en elev utsatts för könsstympning, annat trauma eller att eleven lider av psykisk ohälsa.

269. Socialstyrelsen (2016). *Kvinnlig könsstympning – ett stöd för hälso-och sjukvårdens arbete.*

10.2.4 Hälso- och sjukvården

En vuxen person som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck kan behöva stöd, akut undersökning, vård, behandling eller psykosociala insatser från hälso- och sjukvården. I hälso- och sjukvårdens ansvar ingår att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men som också behöver annat stöd, blir hänvisad till den eller de verksamheter som har kompetens och resurser för uppgiften.²⁷⁰

Den som har varit bortförd till ett annat land och återvänt kan ha behov av långsiktig kontakt med hälso- och sjukvården för att bearbeta svåra upplevelser som personen har varit utsatt för under bortförandet. Även efter hemkomsten kan personen vara utsatt för hot och våld, vilket hälso- och sjukvården behöver vara uppmärksamma på och ställa frågor om. Det är också viktigt att informera om digital journalföring och vilka risker det kan innebära för den som lever i en kontrollerad situation. Uppgifter om till exempel preventivmedel, abort eller graviditetstest kan innebära förhöjda risker för patienten.

De flesta regioner har rutiner för att dokumentera våldsutsatthet i de elektroniska patientjournalerna och använder sig då av ett skyddat sökord. Även uppgifter om besöket och genomförda åtgärder kan dokumenteras med skyddade sökord. Enligt patientdatalagen (2008:355) är det dessutom möjligt att spärra uppgifter i journalen så att de inte blir tillgängliga för andra vårdgivare eller vårdenheter. Även direktåtkomsten till uppgifterna över internet kan begränsas så att vissa uppgifter inte går att läsa via nätet.

270. Kvinnofrid (Regeringens proposition 1997/98:55 s. 44.

11. Förkortningar

BBIC

Barns behov i centrum, BBIC, beskriver ett arbetssätt för socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Det innehåller en struktur för handläggning, genomförande och uppföljning av myndighetsutövningen.

BrB

Brottsbalken (1962:700)

BOPS

Brottsoffer- och personsäkerhet

CSN

Centrala studiestödsnämnden

Hbtq och Hbtqi

Hbtq är ett samlingsnamn och en förkortning för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queera uttryck och identiteter. I vissa fall i vägledningen används även hbtqi, som omfattar intersexpersoner. Anledningen till att hbtqi inte används genomgående är att det ofta saknas kunskap och underlag för att redogöra specifikt för intersexpersoners situation och utsatthet.

HFD

Högsta förvaltningsdomstolen

HRV

Hedersrelaterat våld och förtryck

JO

Justitieombudsmannen

LSO

Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor

LSS

Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

LVM

Lagen (1988:870) om vård av missbrukare

LVU

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

MUCF

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

NEPU

Register för nationellt efterlysta personer

NKT

Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötland.

OSL

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

PIU

Passenger Information Unit

RB

Rättegångsbalken (1942:740)

SIS

Schengens informationssystem

SoL

Socialtjänstlagen (2001:453)

SOSFS

Socialstyrelsens författningssamling

SPOC

Single point of operational contact

UD

Utrikesdepartementet

UD/KC

Utrikesdepartementets enhet för konsulära och civilrättsliga ärenden

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND

BARNAFRID – NATIONELLT KUNSKAPSCENTRUM
LINKÖPINGS UNIVERSITET

Polisen

Skolverket

 Socialstyrelsen

ÅKLAGÄRMYNDIGHETEN

Brottsoffermyndigheten